

Technická univerzita v Liberci
Ekonomická fakulta

Studijní program: N 6208 Ekonomika a management
Studijní obor: Podniková ekonomika

Analýza systému vysokoškolského vzdělávání v Portugalsku

Analysis of Higher Education System in Portugal

DP – EF – KPE – 2010 – 23

Bc. SANDRA HARVANCOVÁ

Vedoucí práce: Ing. Kateřina Maršíková, PhD., katedra podnikové ekonomiky

Konzultant: Ing. Pavla Řehořová, Ph.D., Ekonomická fakulta Technické univerzity
v Liberci

Počet stran: 76

Počet příloh: 5

5. 1. 2010

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

PROHLÁŠENÍ

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucí diplomové práce a konzultantem.

V Liberci 5. 1. 2010

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych poděkovala všem, kdo mi v posledních měsících pomáhali se zpracováním mé diplomové práce. Mé díky patří zejména vedoucí této práce, paní Ing. Kateřině Maršíkové, PhD., nejen za odborné vedení a zpětnou vazbu, ale také za flexibilitu a přátelský přístup v průběhu konzultací. Dále děkuji panu Mestre Hélder António Fanha Martins, vedoucímu pedagogické rady Instituto Superior de Contabilidade e Administração de Lisboa, za spolupráci při organizaci dotazníkového šetření na této vysokoškolské instituci a cenné informace ohledně portugalského vysokoškolského systému.

V neposlední řadě děkuji také mým spolužákům za praktické rady při psaní diplomové práce a mé rodině za pochopení a podporu v průběhu celého studia.

ANOTACE A KLÍČOVÁ SLOVA

Tato diplomová práce se zabývá analýzou systému terciálního vzdělávání v Portugalsku a problematikou návratnosti investic do vysokoškolského vzdělání. Práce je rozdělena do čtyř částí. První kapitola je shrnuje teorii lidského kapitálu a návratnosti investic do vzdělání. Druhá část informuje o současném systému portugalského vysokoškolského vzdělávání a financování vysokého školství v Portugalsku. Třetí část je věnována dotazníkovému šetření na očekávanou návratnost investice do vysokoškolského vzdělání na vybrané portugalské vysokoškolské instituci v akademickém roce 2009/10. V poslední kapitole je provedena komparace výsledků vlastního dotazníkového šetření s výsledky v České republice a Velké Británii.

Klíčová slova

Lidský kapitál

Očekávané výdělky

Očekávaná návratnost investice do vysokoškolského vzdělání

Systém vysokoškolského vzdělávání v Portugalsku

Boloňský proces

Reforma školství v Portugalsku

Univerzity a polytechnické vysokoškolské instituce

Veřejné financování vysokoškolských institucí

Školné

Studentská půjčka

ANNOTATION AND KEY WORDS

This thesis provides a general analysis of higher education system in Portugal and deals with economic return of investment in higher education. The paper is divided into four parts. The first chapter summarizes the theory of human capital and returns of investment in education. The second part gives an overall description of higher education system and its funding in Portugal. The third section is dedicated to a questionnaire survey on expected return of investment in higher education carried out on a selected higher educational institution in Portugal. The last part shows a comparison of the survey outcomes with results in the Czech Republic and Great Britain.

Key Words

Human Capital

Expected earnings

Expected returns to higher education

Higher education system in Portugal

Bologna process

Reform of educational framework in Portugal

Universities and polytechnic higher education institutions

Public funding of higher education institutions

Tuition fee

Student loan

OBSAH

PROHLÁŠENÍ	3
PODĚKOVÁNÍ.....	4
ANOTACE A KLÍČOVÁ SLOVA.....	5
ANNOTATION AND KEY WORDS	6
OBSAH.....	7
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK A SYMBOLŮ	9
SEZNAM TABULEK	11
SEZNAM OBRÁZKŮ	13
ÚVOD.....	14
1. TEORIE LIDSKÉHO KAPITÁLU A NÁVRATNOST INVESTICE DO VZDĚLÁNÍ	15
1.1. TEORIE LIDSKÉHO KAPITÁLU	15
1.2. NEHMOTNÝ MAJETEK, INTELEKTUÁLNÍ KAPITÁL A LIDSKÝ KAPITÁL	17
1.2.1. Vymezení pojmu intelektuální kapitál.....	17
1.2.2. Třídění intelektuálního kapitálu.....	18
1.2.3. Problematika měření nehmotného majetku	19
1.3. VYMEZENÍ POJMU LIDSKÝ KAPITÁL	22
1.4. INVESTICE DO LIDSKÉHO KAPITÁLU A METODY MĚŘENÍ.....	23
1.4.1. Návratnost investic do vzdělání.....	24
1.4.1.1. Mikroekonomický pohled na návratnost investic	25
1.4.1.2. Metody výpočtu soukromé návratnosti investic do vzdělání	27
1.4.1.3. Lidský kapitál a externality	31
1.4.1.4. Makroekonomický pohled na návratnost investic	32
2. ANALÝZA SYSTÉMU VYSOKOŠKOLSKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ V PORTUGALSKU	34
2.1. STRUKTURA VYSOKOŠKOLSKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ.....	34
2.2. REGIONÁLNÍ DISTRIBUCE VYSOKÝCH ŠKOL	37
2.3. VÝVOJ V LETECH 1990 - 2006	39

2.3. IMPLEMENTACE BOLOŇSKÉHO PROCESU A REFORMA ŠKOLSTVÍ	41
2.4. VÝSLEDKY REFORMY – VÝVOJ OD ROKU 2006.....	42
2.4.1. Studentský úvěr na vysokoškolské studium se vzájemnou zárukou	45
2.4.2. Komerční studentské úvěry	49
2.5. FINANCOVÁNÍ SYSTÉMU TERCIÁRNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ V PORTUGALSKU	51
2.5.1. Veřejné financování vysokoškolských institucí	53
2.5.1.1 Základní přímé financování výuky.....	53
2.5.1.2. Smluvní financování	58
2.5.1.3. Systém sociální podpory.....	58
2.5.2. Hlavní zdroje příjmů veřejných VŠ institucí.....	60
2.5.2.1. Školné	62
2.5.3. Hlavní kategorie výdajů VŠ institucí.....	64
3. DOTAZNÍKOVÉ ŠETŘENÍ OČEKÁVANÝCH VÝDĚLKŮ STUDENTŮ NA VEŘEJNÉ VYSOKOŠKOLSKÉ INSTITUCI V PORTUGALSKU	67
3.1. METODIKA DOTAZNÍKOVÉ ŠETŘENÍ NA ISCAL V AKADEMICKÉM ROCE 2009/10	68
3.2. VYHODNOCENÍ DAT	69
3.3. VÝPOČET OČEKÁVANÉ MÍRY NÁVRATNOSTI INVESTICE DO VŠ VZDĚLÁNÍ.....	72
3.4. VYHODNOCENÍ MOŽNÝCH FAKTORŮ OVLIVŇUJÍCÍCH PLATOVÉ OČEKÁVÁNÍ.....	74
3.5. SHRNUÍ ANALÝZY DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ	82
4. SROVNÁNÍ VÝSTUPŮ DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ S VÝSLEDKY JINÝCH EVROPSKÝCH STUDIÍ	83
4.1. SROVNÁNÍ S JINOU PORTUGALSKOU STUDIÍ.....	84
4.2. SROVNÁNÍ SE SITUACÍ V ČESKÉ REPUBLICE A VELKÉ BRITÁNII	85
4.3. SHRNUÍ VÝSLEDKŮ KOMPARACE.....	87
ZÁVĚR.....	88
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	90
SEZNAM PŘÍLOH	95

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK A SYMBOLŮ

apod.	a podobně
atd.	a tak dále
CET	Cursos de Especialização Tecnológica Kurzy technologické specializace
CIES	Centro de Investigação e Estudos da Sociologia Centrum výzkumu a sociologických studií
č.	číslo
ČR	Česká republika
DGES	Direcção Geral do Ensino Superior Hlavní direktorát vysokého školství
ETCS	kredit, jednotka zavedená v rámci Evropského systému transferu a akumulace kreditů
EU	Evropská unie
€	euro
GEFCES	Gabinete de Gestão Financeira da Ciência e do Ensino Superior Kabinet pro finanční záležitosti vědy a vysokého školství
IK	intelektuální kapitál
INE	Instituto Nacional de Estatística Národní statistický institut
ISCAL	Instituto Superior de Contabilidade e Administração de Lisboa
ISCTE	Instituto Superior de Ciências do Trabalho e da Empresa
kol.	kolektiv
MBA	Master of Business Administration
MTCES	Ministério da Ciência, Tecnologia e Ensino Superior Ministerstvo pro technologii, vědu a vysoké školství
např.	například
obr.	obrázek
OCES	Observatório da Ciência e do Ensino Superior Observatoř pro vědu a vysoké školství
OECD	Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj

R&D	věda a výzkum
s.	strana
SŠ	střední škola, středoškolský
tab.	tabulka
TAEG	Taxa Anual Efectiva Global Skutečná úhrnná roční úroková sazba
TUL	Technická univerzita v Liberci
tzn.	to znamená
tzv.	takzvaný
UNESCO	Seznam světového kulturního a přírodního dědictví
VŠ	vysoká škola, vysokoškolský
VŠE	Vysoké škola ekonomická

SEZNAM TABULEK

Tab. 1 – Shrnutí hlavních metod používaných k měření intelektuálního kapitálu	21
Tab. 2 – Počet a klasifikace vysokých škol v roce 2006	36
Tab. 3 – Počet a rozdělení polytechnických vysokých škol v roce 2006	36
Tab. 4 – Velikost veřejného a soukromého sektoru měřená jako procentní podíl z celkového počtu vysokoškolských studentů v akademických letech 2005/06 a 2006/07	37
Tab. 5 – Procentní rozdělení celkového počtu vysokoškolských studentů mezi veřejné univerzity, veřejné polytechniky a soukromý sektor ve vybraných letech	40
Tab. 6 – Podmínky studentského úvěru na 10 let (Příklad A).....	47
Tab. 7 – Plán splátek na dobu 10 let (Příklad A).....	48
Tab. 8 – Podmínky studentského úvěru na 7 let (Příklad B).....	48
Tab. 9 – Plán splátek na dobu 7 let (Příklad B).....	49
Tab. 10 – Nabídka komerčních studentských úvěrů v roce 2009.....	50
Tab. 11 – Roční rozpočet portugalského systému terciárního vzdělávání (v €), 2006.....	52
Tab. 12 – Celkové základní přímé financování vysokoškolských institucí a financování připadajícího na jednoho studenta 1. a 2. cyklu vysokoškolského studia pro rok 2006	56
Tab. 13 – Celkové smluvní financování na základě Smlouvy o programu (v €) v letech 2004 – 2007	58
Tab. 14 – Roční rozpočet přímého financování systému sociální podpory (v €) v letech 2003 – 2006	59
Tab. 15 - Procentuální zastoupení jednotlivých zdrojů příjmu v rozpočtu veřejných vysokoškolských institucí v letech 2001 - 2004.....	60
Tab. 16 – Roční míra změny jednotlivých zdrojů příjmu veřejných VŠ institucí mezi lety 2001 – 2004.....	61

Tab. 17 – Školné na akademický rok 2008/09 (v €) stanovené veřejnými vysokými školami v ekonomicky zaměřených studijních oborech	63
Tab. 18 – Školné na akademický rok 2008/09 (v €) stanovené soukromými vysokými školami v ekonomicky zaměřených studijních oborech	64
Tab. 19 – Procentuální zastoupení jednotlivých kategorií výdajů v rozpočtu veřejných vysokoškolských institucí v letech 2001 – 2004	65
Tab. 20 – Roční míra změny výdajů veřejných vysokých škol mezi lety 2001 - 2004.....	65
Tab. 21 – Struktura a průměrný věk respondentů (1. ročník).....	69
Tab. 22 – Popis dat získaných od studentů prvních ročníků v dotazníkovém šetření na ISCAL v akademickém roce 2009/2010.....	70
Tab. 23 – Průměrné očekávané výdělky v jednotlivých situacích (v €).....	72
Tab. 24 – Očekávaná návratnost investice do vzdělání (v %).....	73
Tab. 25 – Platové intervaly a jim odpovídající hodnoty použité při výpočtu průměrných výdělků rodičů.....	80
Tab. 26 – Návratnost investice do vzdělání očekávaná studenty 1. a 3. ročníku vysokoškolské instituce ISCAL v akademickém roce 2009/10 (v %).....	83
Tab. 27 – Očekávaná míra návratnosti do vysokoškolského vzdělání podle pohlaví a ročníku (v %).....	84
Tab. 28 – Návratnost investice do vzdělání očekávaná studenty 1. ročníků vybraných vysokých škol v Portugalsku, České republice a Velké Británii v akademickém roce 2009/10 (v %).....	86

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1 – Průběh výdělků v závislosti na věku a vzdělání.....	28
Obr. 2 – Rozmístění vysokých škol (veřejných, soukromých a celkem) v jednotlivých regionech v roce 2005/06	38
Obr. 3 - Vývoj celkového počtu studentů vysokých škol (1. a 2. cyklus studia) v Portugalsku v letech 1990/91 – 2005/06	39
Obr. 4 – Nová třístupňová struktura portugalského vysokoškolského vzdělávání od roku 2006 (po implementaci Boloňského procesu)	43
Obr. 5 – Vývoj celkového základního průměrného financování a financování připadající na jednoho studenta v letech 2000 – 2006 (pro 1. cyklus VŠ vzdělávání)	57
Obr. 6 – Uvažovaná země práce	75
Obr. 7 – Uvažované místo práce	76
Obr. 8 – Vzdělání otce	78
Obr. 9 – Vzdělání matky.....	78
Obr. 10 – Četnosti výskytu platu rodiče v jednotlivých platových intervalech (v %)	81

ÚVOD

V současné době, kdy se získávání nových znalostí, schopností a dovedností stalo jedním z předpokladů trvale udržitelného rozvoje společnosti, jsou kladeny stále vyšší nároky na vzdělanost lidí. Spolu s poptávkou po vysoce vzdělaných jedincích vzrůstá neustále také význam terciárního vzdělávání po celém světě. Vysokoškolské vzdělání, kromě soukromého přínosu v podobě vyšších příjmů i zaměstnatelnosti absolventů vysokých škol, významně ovlivňuje také ekonomickou prosperitu země, její politické i sociální ovzduší a kulturní život.

Cílem této diplomové práce je analyzovat problematiku lidského kapitálu především z pohledu terciárního vzdělávání a v návaznosti na tuto teorii seznámit se systémem terciárního vzdělávání v Portugalsku, a to jak z hlediska historického vývoje, tak i z pohledu současné struktury, fungování a způsobu financování. Vzhledem k tomu, že na rozdíl od České republiky je v Portugalsku vysokoškolské studium zpoplatněno, je záměrem práce rovněž informovat o poplatcích hrazených na vysokoškolských institucích a o možnosti financování studia pomocí studentských úvěrů.

V teoretické části se práce zabývá tématem lidského kapitálu a návratnosti investice do vysokoškolského vzdělání. Lidský kapitál je zde definován a vymezen ve struktuře intelektuálního kapitálu, dále jsou představeny základní metody výpočtu soukromé návratnosti investice do vzdělání a zmíněny externality vzdělání. Jedna z uvedených metod výpočtu je použita pro následnou analýzu návratnosti v praktické části.

V návaznosti na teoretickou část se další kapitola věnuje dotazníkovému šetření, pro jehož realizaci byla vybrána veřejná vysoká škola Instituto Superior de Contabilidade e Administração de Lisboa. Cílem šetření, jež bylo inspirováno výzkumným projektem kolektivu autorů Technické univerzity v Liberci, je zjistit platové očekávání vysokoškolských studentů v Portugalsku. Záměrem praktické části diplomové práce je potvrzení domněnky, že tak jako v jiných evropských zemích očekávají portugalské studenti vysokou návratnost své investice do vysokoškolského vzdělání. V poslední části jsou porovnány výsledky z šetření v Portugalsku s dříve uskutečněnou studií v rámci téže země a je rovněž provedena komparace se současnou situací v České republice a Velké Británii.

1. TEORIE LIDSKÉHO KAPITÁLU A NÁVRATNOST INVESTICE DO VZDĚLÁNÍ

Už na počátku 19. století vyjádřila řada ekonomů obavy z omezeného rozsahu fyzických zdrojů, jako jsou prostor, energie, suroviny a jiné. Předpoklad poklesu kapacity těchto zdrojů, který nutně vedl k závěru o neúnosnosti dosavadního typu ekonomické aktivity, však příliš nebral v úvahu potenciální schopnosti lidských jedinců na Zemi. Tyto potenciální schopnosti, znalosti a vědomosti byly zformovány v pojmu "lidský kapitál", jehož zavedení do ekonomické teorie změnilo všeobecnou platnost uvedeného předpokladu. Například rozšíření nových technologií (počítače, mikroelektronika) v průběhu osmdesátých let 20. století, coby výsledek uplatnění lidského kapitálu, výrazně ovlivnilo nároky na používání tradičních palivoenergetických zdrojů a odvrátilo nebezpečí předpovídaná v sedmdesátých letech ohledně nedostatku zdrojů energie a surovin v budoucnosti.¹

1.1. Teorie lidského kapitálu

V 60. letech 20. století vznikl nejvýznamnější směr soudobé ekonomické teorie zabývající problematikou lidského kapitálu nazvaný *teorie lidského kapitálu*. Tato teorie je založena na analogii mezi investicemi do fyzického a lidského kapitálu a na myšlence, že produktivitu a budoucí příjmy lze zvyšovat nejen investicemi do strojů, budov, dopravních prostředků atd., ale také investicemi do vzdělávání lidí.²

Podle teorie lidského kapitálu existuje přímý vztah mezi vzděláním pracovní síly a produktivitou firmy, přičemž právě vzdělání (kvalifikace) pracovníků je chápána jako jeden z nejdůležitějších faktorů konkurenceschopnosti firmy.³ Úspěch firem závisí zejména

¹ KADEŘÁBKOVÁ, B., SOUKUP, A. *Teorie lidského kapitálu, jeho vliv na konkurenceschopnost* [online]. [cit. 23-1-2009]. Dostupné z WWW: <<http://www.agris.cz/etc/textforwarder.php?iType=2&iId=136966&PHPSESSID=3e>> 8 s.

² VESELÝ, A. *Teorie mnohačetných forem kapitálů* [online]. Praha: Fakulta sociálních věd Karlovy univerzity, 2006 [cit. 16-12-2009]. 24 s. ISSN 1801-5999. Dostupné z WWW: http://fsv.cuni.cz/FSV-538-version1-014_Vesely.pdf

³ PALÁN, Z. *Lidské zdroje: Výkladový slovník*. 1. vydání. Praha: Akademia, 2002. 280 s. ISBN 80-200-0950-7.

na jejich schopnosti převést lidský kapitál do intelektuálního kapitálu produktů resp. služeb, které požaduje trh a které přinášejí zisky.⁴

Kromě toho, že mezi lidským a fyzickým kapitálem byly vysledovány určité shodné rysy (investování na základě očekávaných budoucích výnosů, opotřebování kapitálu apod.), teorie lidského kapitálu poukázala také na některé rysy rozdílné, například že:

- lidský kapitál je nepřenositelný a k jeho využití je třeba a jeho nositel osobně,
- lidský kapitál nelze nikomu věnovat ani prodat, zaniká se smrtí jednotlivce,
- jednotlivec nemůže rozprostřít své riziko jako vlastníci fyzického kapitálu,
- je efektivní investovat do zisku lidského kapitálu v mládí, protože zde je třeba nejméně času na jeho získání.⁵

Vědomosti, schopnosti, dovednosti, hodnoty či zdraví jedince jsou tak lidským kapitálem nazývány proto, že nemohou být od svých nositelů odděleny tak snadno, jako například finanční a hmotná aktiva.⁶

Kromě intelektuálního a lidského kapitálu existují další nehmotná aktiva založená na lidských znalostech. Jedná se o:

- *sociální kapitál* určující povahu vztahů charakteristických pro firmu,
- *strukturální kapitál* představující způsoby organizování a organizace práce,
- *organizační kapitál* znamenající procedury a procesy řízení,
- *síťový kapitál*, což jsou znalosti a vztahy s jinými subjekty sítě, do níž firma náleží,
- *klientský kapitál* charakteristický znalostmi a vztahy s firemními klienty.⁷

⁴ STÝBLO, J. *Management současný a budoucí*. 1. vydání. Praha: Professional Publishing, 2008. 186 s. ISBN 978-80-86946-67-2.

⁵ VESELÝ, A. *Teorie mnohačetných forem kapitálů* [online]. Praha: Fakulta sociálních věd Karlovy univerzity, 2006 [cit. 16-12-2009]. 24 s. ISSN 1801-5999. Dostupné z WWW: <http://fsv.cuni.cz/FSV-538-version1-014_Vesely.pdf>

⁶ BECKER, G. S. *The Concise Encyclopedia of Economics: Human Capital* [online]. [cit. 26-2-2009]. Dostupné z WWW: <<http://www.econlib.org/library/Enc/HumanCapital.html>>

⁷ STÝBLO, J. *Management současný a budoucí*. 1. vydání. Praha: Professional Publishing, 2008. 186 s. ISBN 978-80-86946-67-2.

1.2. Nehmotný majetek, intelektuální kapitál a lidský kapitál

Od 90. let 20. století zájem ekonomů a manažerů o problematiku nehmotného majetku v podobě výše zmiňovaných složek roste. Důvodem je skutečnost, že značné množství společností (zejména ve vysoce technických a znalostně intenzivních odvětvích, jako jsou informační technologie, farmaceutika apod.) vykazuje o mnoho vyšší tržní hodnotu svých aktiv než je jejich účetní hodnota. Tento rozpor naznačuje, že ve firmách existuje něco, co není dosud zachyceno v účetních výkazech.

Odborníci snažící se o nalezení příčin těchto rozdílů došli k závěru, že rozpor mezi tržní a účetní hodnotou společnosti je z velké míry založen na existenci nehmotných aktiv podniku. Jelikož se danou problematikou zabývá řada teorií, současná terminologie není jednotná a hovoří se tak o nehmotných aktivech, nehmotném majetku nebo intelektuálním kapitálu v závislosti na přístupu jednotlivých autorů. O nehmotném majetku lze tedy uvažovat jako o intelektuálním kapitálu, který je definován jako suma znalostí, jež má organizace k dispozici a jež je schopna prakticky využít.⁸

Jako příklad může posloužit firma Microsoft, jejíž hodnota na trhu v roce 2000 činila 492,5 miliard dolarů, zatímco její účetní hodnota dosahovala „pouhých“ 28,4 miliard dolarů. Rozdílem mezi tržní a účetní hodnotou společnosti lze zjednodušeně vyčíslit hodnotu intelektuálního kapitálu Microsoftu pro rok 2000 na 464,1 miliard dolarů.⁹

1.2.1. Vymezení pojmu intelektuální kapitál

Intelektuální kapitál (IK) může být definován jako nepeněžní aktiva bez hmotné podstaty, která jsou držena v podniku k použití při výrobě či nabídce zboží a služeb a která splňují tři

⁸ TRUNEČEK, J. *Management znalostí*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2004. 131 s. ISBN 80-7179-884-3.

⁹ URBÁNEK, V., MARŠÍKOVÁ, K., HLÍNOVÁ, M. *Lidský kapitál a očekávaná návratnost investice do vysokoškolského vzdělání v České republice a v zemích Evropské unie*. Závěrečná zpráva z výzkumu. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2005. 210 stran. ISBN 80-7372-024-8. s. 29-31.

podmínky: jsou identifikovatelná, jsou pod kontrolou podniku a očekává se o nich, že v budoucnu přinesou podniku užitek. Je tedy něčím, co je založeno na znalostech, zachyceno v identifikovatelné podobě a užitečné pro podnik.

Intelektuální kapitál zahrnuje zejména lidský kapitál, výzkum a vývoj, patenty, informační systémy, licence, organizační strukturu, zákaznické a dodavatelské sítě, know-how i image. Je souborem znalostí, zkušeností, duševního vlastnictví a informací, které firma používá k tvorbě bohatství. Není snadno dostupný, ale volně se šíří v lidské inteligenci.¹⁰

1.2.2. Třídění intelektuálního kapitálu

Intelektuální kapitál zahrnuje invence, myšlenky, know-how, design, počítačové programy i publikace. Pro hodnocení a měření intelektuálního kapitálu je nutné porozumět jeho složkám, které jsou často obtížně kvantifikovatelné. Např. hodnota vztahů se zákazníky je velmi subjektivní a určit její peněžní výši je těžké.

Co se týče třídění intelektuálního kapitálu, doposud neexistuje jednotný přístup. Různí odborníci ho třídí následovně:

- **G. Roos** a kol. používá třídění IK na strukturální a lidský;
- **L. Edvinsson** a **M. S. Malone** člení IK na lidský, strukturální a zákaznický;
- **N. Bontis** převzal členění na lidský a strukturální kapitál, přičemž zákaznický kapitál nahradil širším pojmem vztahový (relační) kapitál;
- **K. E. Sveiby** rozlišuje interní struktury, externí struktury a lidský kapitál;
- **Brooking** rozčlenil IK na lidský kapitál, tržní aktiva, aktiva v podobě duševního vlastnictví a aktiva v podobě infrastruktury.¹¹

¹⁰ URBÁNEK, V., MARŠÍKOVÁ, K., HLÍNOVÁ, M. *Lidský kapitál a očekávaná návratnost investice do vysokoškolského vzdělání v České republice a v zemích Evropské unie*. Závěrečná zpráva z výzkumu. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2005. 210 stran. ISBN 80-7372-024-8. s. 32 - 33.

¹¹ URBÁNEK, V., MARŠÍKOVÁ, K., HLÍNOVÁ, M. *Lidský kapitál a očekávaná návratnost investice do vysokoškolského vzdělání v České republice a v zemích Evropské unie*. Závěrečná zpráva z výzkumu. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2005. 210 stran. ISBN 80-7372-024-8. s. 34.

1.2.3. Problematika měření nehmotného majetku

Mezi odborníky panuje shoda, že tržní hodnotu společnosti vytváří hodnota hmotných a nehmotných statků. Na rozdíl od hmotného majetku je ten nehmotný metodikou současného účetnictví nezachytitelný. Jelikož jeho hodnota neustále roste, převyšuje již ve většině společností hodnotu hmotného majetku.¹² Tradiční ukazatelé finanční výkonnosti (např. ziskovost, solventnost, likvidita či produktivita) získávané z informací z účetních výkazů, nejsou již dnes pro strategické rozhodování managementu podniku dostačující. Potřebují být doplněny také nefinančními ukazateli, které berou v úvahu změny hodnoty nehmotných aktiv či hodnotu vlastními silami vytvořených nehmotných aktiv společnosti, jako např. uspokojení zákazníků či efektivnost podnikových činností.

Rostoucí vliv nehmotných aktiv na výkonnost podniku vyvolal potřebu vytvořit nové metody k hodnocení intelektuálního kapitálu. S jeho měřením je však spojena řada obtíží, například:

- řada nehmotných aktiv není pořizována jako aktiva hmotná nákupem, ale *vzniká v přímo v podniku* v rámci podnikových činností,
- hodnoty nehmotných aktiv se *často mění*,
- hodnota nehmotných aktiv je mnohdy závislá na hodnotě *souvisejících* hmotných a nehmotných aktiv.

Jelikož hodnota intelektuálního kapitálu závisí jak na obsahu, tak i čase, mělo by měření intelektuálního kapitálu být interpretováno jako hodnocení jeho stavu, nikoli toku. Je důležité také rozlišovat mezi objemem prostředků investovaných do nehmotných aktiv a vlastní hodnotou nehmotných aktiv. Účinky investic do nehmotného majetku se totiž projevují se značným zpožděním a mnohdy se nemusí projevit vůbec. Podnikem vykázané investice do nehmotných aktiv proto nemusí odpovídat jejich skutečné hodnotě.¹³

¹² TRUNEČEK, J. *Management znalostí*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2004. 131 s. ISBN 80-7179-884-3.

¹³ URBÁNEK, V., MARŠÍKOVÁ, K., HLÍNOVÁ, M. *Lidský kapitál a očekávaná návratnost investice do vysokoškolského vzdělání v České republice a v zemích Evropské unie*. Závěrečná zpráva z výzkumu. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2005. 210 stran. ISBN 80-7372-024-8. s. 41-42.

Rostoucí zájem o možnost konkurenčního srovnávání zásob intelektuálního kapitálu mezi podniky vedlo ke vzniku řady metod jeho měření. V tabulce č. 1 je uveden přehled několika nejčastěji používaných metod měření intelektuálního kapitálu.

Tab. 1 – Shrnutí hlavních metod používaných k měření intelektuálního kapitálu

Název	Autor, rok	Stručný popis metody
Intangible Asset Monitor	Sveiby, 1986	Nehmotný majetek zahrnuje tři dimenze: způsobilost zaměstnanců (schopnosti, dovednosti, přístup k práci), vnitřní strukturu (patenty, databáze, informační technologie) a vnější strukturu (vztahy se zákazníky a dodavateli, značky). Pro měření v každé skupině existuje řada ukazatelů, které se orientují na oblasti: růst/obnova, účinnost, stabilita. Dle sledované strategie by si měl podnik vybrat pro každou skupinu intelektuálního kapitálu jednu či dvě proměnné, které mají pro společnost největší význam a které se budou sledovat.
Balance Scorecard (BSC)	Kaplan, Norton, 1992	Při této metodě se vychází důsledně z vize a strategie podniku a sleduje se výkonnost podniku ze čtyř perspektiv: 1. finanční, 2. zákaznické, 3. interních procesů a 4. učení se a růstu. Tímto postupem se zachycuje nejen krátkodobá výkonnost, ale viditelně se odhadují hodnototvorné hybné síly vedoucí k vyšší dlouhodobé finanční výkonnosti a konkurenceschopnosti.
Scandia Navigator	Edvinsson, 1985	Metoda založená na podobných principech jako BSC se snaží zmapovat, jak jsou jednotlivé složky IK využívány v reálných procesech a jak přispívají k tvorbě hodnoty. Sleduje výkony v pěti oblastech: 1. finanční, 2. zákaznické, 3. pracovníků, 4. procesů a 5. obnovy a rozvoje. IK je měřen prostřednictvím analýzy více než 164 ukazatelů (73 tradičních ukazatelů a 91 zaměřených na IK). Při tvorbě ukazatelů se využívá numerických dat, a to zejména z návratnosti nehmotných zdrojů ROIR (Return On Intangible Resources).
Accounting for Future (AFF)	Nash, 1998	Tato metoda dělí aktiva na hmotná a nehmotná, na získaná zvenčí a vytvořená uvnitř. Aktiva se zúčtovávají podle očekávané současné hodnoty budoucího cash flow, nikoli jako náklady nebo podle současné hodnoty. N
Value Chain Scorecard	Lev, 2001	Uvedená metoda zachycuje ekonomické procesy, s jejichž pomocí organizace vytváří finanční hodnoty. Deset ekonomických procesů je rozděleno do tří širších kategorií: 1. výzkum a učení, 2. implementace a 3. komerční využití. Novum u této metody je integrace finančních a nefinančních ukazatelů. N
Total Value Creation (TVC)	Anderson, McLean, 2000	TVC vychází z diskontovaných plánovaných peněžních toků a zpětně se pak snaží zjistit, jaký vliv měly různé okolnosti na plánované činnosti. Tato metoda poskytuje finanční i nefinanční informace a používá se jako doplněk finančně orientovaných zpráv.
Value Added Intellectual Potential (VAIP) (Intelektuální potenciál přidané hodnoty)	Pulic, 1997	Filozofie VAIP vychází z poznatku, že výsledek práce znalostního pracovníka nemá být odvozován od odpracovaných hodin, ale musí být vázán na přidanou hodnotu. Počítá se jako poměr mezi přidanou hodnotou a lidským kapitálem. Přidaná hodnota je rozdíl mezi celkovými výnosy z prodaného zboží a služeb a vstupy jinými než lidské zdroje. Lidský kapitál je vyjadřován celkovými náklady na pracovníky, popř. zjednodušeně jejich počtem.
Market-to-Book Value (MTB) (Podíl tržní a účetní hodnoty)	Stewart, 1997	MTB se určuje jako podíl tržní a účetní hodnoty. Pokud je $MTB > 1$, znamená to, že podnik vlastní IK, jedná se o perspektivní podnik. Hodnota IK kapitálu se pak určí jako rozdíl mezi tržní hodnotou podniku a jeho účetní hodnotou.
Tobinův ukazatel q	Tobin, 1960	Ukazatel q je podílem tržní hodnoty firmy (cena akcie x počet akcií) a účetní hodnoty firemních aktiv (reprodukční náklady). Změny v hodnotě "q" umožňují zhodnotit efektivnost řízení IK podniku. Slabinou je měření tržní hodnoty, která může být uměle a spekulativně ovlivňována, a účetní hodnoty, která je ovlivňována účetními pravidly a je poměrně nízká. ²
Technology Broker (Pavouk)	Brooking, 1996	Hodnota IK podniku je určována na základě analýzy odpovědí podniku na 20 otázek týkajících se čtyř hlavních komponent IK: 1. tržní aktiva, 2. lidský kapitál, 3. aktiva v podobě duševního vlastnictví a 4. aktiva v podobě infrastruktury.

Zdroj: upraveno z URBÁNEK, V., MARŠÍKOVÁ, K., HLÍNOVÁ, M. Lidský kapitál a očekávaná návratnost investice do vysokoškolského vzdělání v České republice a v zemích Evropské unie.

1.3. Vymezení pojmu lidský kapitál

Z firemního pohledu je lidský kapitál možno chápat jako část intelektuálního kapitálu koncentrovanou v zaměstnancích. „Lze ho vymezit jako soubor intelektuálního jmění, tj. *znalostí, dovedností, schopností a osobnostních potenciálů*, který je organizace schopna prostřednictvím svých zaměstnanců přetvořit v konkrétní hodnoty a zajistit tvorbu budoucích důchodů.“¹⁴

To, jak byl koncept lidského kapitálu v průběhu posledních dvaceti let postupně rozšiřován, je dobře patrné z následujících definic lidského kapitálu uvedených v publikacích OECD:

- „Znalosti, které jednotlivec získává v průběhu života, užívá k produkci statku, služeb či myšlenek v tržním, či netržním prostředí“ (OECD, 1996).
- „Znalosti, dovednosti, kompetence a další vlastnosti, vtelené v jednotlivcích, jsou relevantní pro ekonomické aktivity“ (OECD, 1998).
- „Znalosti, dovednosti, kompetence a další vlastnosti, vtelené v jednotlivcích, usnadňují vytváření osobního pocitu pohody a zdraví, sociálního blaha a ekonomické prosperity“ (OECD, 2001).

Jak vyplývá z definic OECD, vymezení lidského kapitálu bylo postupně rozšířeno ve třech směrech. Za prvé bylo postřehnuto, že lidský kapitál nemusí mít produktivní funkci jen bezprostředně na trhu práce, ale že se investice do něj mohou projevit i v dalších oblastech, jako je rodinný či občanský život. Za druhé si ekonomové i další sociální vědci začali uvědomovat, že koncept lidského kapitálu je potřeba rozšířit tak, aby bral v úvahu nejen schopnosti a dovednosti, ale také osobní vlastnosti a motivaci. Konečně v poslední publikaci OECD se již lidským kapitálem rozumí znalosti, dovednosti a vlastnosti jednotlivců, které přispívají k vytváření osobní spokojenosti, společenského blaha a ekonomické prosperity.¹⁵

¹⁴ DVOŘÁKOVÁ, Z. a kol. *Slovník pojmů k řízení lidských zdrojů*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2004. 157 s. ISBN 80-7179-468-6. s. 42.

¹⁵ VESELÝ, A. *Teorie mnohačetných forem kapitálů* [online]. Praha: Fakulta sociálních věd Karlovy univerzity, 2006 [cit. 16-12-2009]. 24 s. ISSN 1801-5999. Dostupné z WWW: <http://fsv.cuni.cz/FSV-538-version1-014_Vesely.pdf>

Za *základní lidský kapitál* jsou považovány produktivní schopnosti a dovednosti člověka v širším smyslu (např. kreativita, komunikační schopnosti, trhlařské dovednosti). Jeho rozšířením pak vzniká tzv. *širší lidský kapitál*, kterým se rozumí veškeré charakteristiky, které umožní jednotlivcům vytvořit, spravovat a dále rozvíjet základní lidský kapitál. Do širšího lidského kapitálu lze zařadit schopnosti rozpoznat své vzdělávací potřeby, učit se, hledat si práci, prezentovat se zaměstnavateli, naplánovat si kariéru, či osobní charakteristiky jako například důvěryhodnost.¹⁶

Je užitečné také rozlišovat mezi všeobecnou a specifickou formou lidského kapitálu. „*Všeobecná forma lidského kapitálu* se vztahuje k vytváření schopností, které jsou použitelné ve všech firmách a odvětvích, zvyšuje tedy produktivitu pracovních sil pro všechny firmy. *Specifická forma* se vztahuje k vytváření schopností, které mohou být použity pouze v určité firmě, a produktivita pracovníka se zvyšuje pouze pro ni.“¹⁷

1.4. Investice do lidského kapitálu a metody měření

„Z ryze ekonomického hlediska lze lidský kapitál chápat jako *efekt akumulace investic do vzdělání, pracovní přípravy, zdravotní péče a jiných faktorů* zvyšujících produktivitu jedinců.“¹⁸

Z ekonomického pohledu jsou lidé aktiva, jejichž hodnotu lze zvýšit v procesu investování. Cílem takového investování, podobně jako u investic do jiných aktiv, je maximalizace čisté výhody v procesu podstupování rizika při oběti nákladů a dosahování výnosů. „Všechny

¹⁶ VESELÝ, A. *Teorie mnohačetných forem kapitálů* [online]. Praha: Fakulta sociálních věd Karlovy univerzity, 2006 [cit. 16-12-2009]. 24 s. ISSN 1801-5999. Dostupné z WWW: <http://fsv.cuni.cz/FSV-538-version1-014_Vesely.pdf>

¹⁷ KADEŘÁBKOVÁ, B., SOUKUP, A. *Teorie lidského kapitálu, jeho vliv na konkurenceschopnost* [online]. [cit. 23-1-2009]. Dostupné z WWW: <http://www.agris.cz/etc/textforwarder.php?iType=2&iId=136966&PH_PSESSI D=3e> s. 3.

¹⁸ KADEŘÁBKOVÁ, B., SOUKUP, A. *Teorie lidského kapitálu, jeho vliv na konkurenceschopnost* [online]. [cit. 23-1-2009]. Dostupné z WWW: <http://www.agris.cz/etc/textforwarder.php?iType=2&iId=136966&PH_PSESSI D=3e> s. 9.

náklady spojené se zvětšováním rozsahu, zvyšováním efektivnosti a prodlužováním "fungování" lidského kapitálu v ekonomickém procesu se považují za investice do lidského kapitálu.“¹⁹

Lidský kapitál je kromě vzdělávání výsledkem také jiných vlivů, například vrozených schopností či rodinného a sociálního prostředí jedince, které by se při jeho měření měly brát v úvahu. Vzhledem k tomu, že ohodnotit vrozené schopnosti a rodinné a sociální prostředí neumíme, pomáháme si zjednodušujícím předpokladem, že lidský kapitál je pouze výsledkem vzdělávání. Jelikož ale neumíme ani změřit objem znalostí a dovedností vložených do jedince v průběhu vzdělávání, používáme jako přibližnou míru lidského kapitálu délku vzdělávání.²⁰

Měření lidského kapitálu má své ekonomické opodstatnění. Rozlišujeme dva hlavní efekty jeho existence – na úrovni jedince a na úrovni společnosti – a to *soukromou a společenskou návratnost investic* do lidského kapitálu. Na úrovni jedince se vyšší lidský kapitál projevuje zejména vyššími výdělky a vyšší zaměstnatelností, na úrovni společnosti pak vyšší produkcí.

1.4.1. Návratnost investic do vzdělání

Jak již bylo zmíněno, z důvodu obtížného měření aproximujeme lidský kapitál délkou vzdělávání, a proto se také při zkoumání návratnosti investic do lidského kapitálu zabýváme v první řadě návratností investic do vzdělání. V současnosti se hodnotí návratnost investic do vzdělání na všech úrovních – primární, sekundární, i terciární, a to na makroekonomické i mikroekonomické úrovni. Mikroekonomická úroveň hodnotí především návratnost pro jednotlivce i společnost, makroekonomická se zabývá vztahem mezi investicemi do vzdělání a jejich vlivem na ekonomický růst.

¹⁹ KADERÁBKOVÁ, B., SOUKUP, A. *Teorie lidského kapitálu, jeho vliv na konkurenceschopnost* [online]. [cit. 23-1-2009]. Dostupné z WWW: <http://www.agris.cz/etc/textforwarder.php?iType=2&iId=136966&PH_PSESSID=3e> 2.s.

²⁰ VŠE. *Lidský kapitál* [online]. [cit. 23-1-2009]. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze. Dostupné z WWW: <<http://nb.vse.cz/kdem/EKODEM10.pdf>> s. 47.

V průběhu let se řada studií pokoušela o srovnání návratnosti investic do různých typů vzdělání, v různém čase a v různých zemích, a vznikaly také práce srovnávající individuální a společenskou návratnost investic do vzdělávání. Mezinárodní srovnání pak vedlo k některým obecnějším závěrům, například že:

- míra návratnosti do vzdělání je vyšší v rozvojových zemích ve srovnání se zeměmi rozvinutými,
- ze všech vzdělávacích stupňů je nejvyšší míra návratnosti do základního školství,
- individuální míra návratnosti investic do vzdělání je vyšší než společenská míra návratnosti, a to zejména u terciálního vzdělávání.²¹

1.4.1.1. Mikroekonomický pohled na návratnost investic

Na mikroekonomické úrovni lze hovořit o kladné návratnosti investic do vzdělání, i když se daná návratnost pro jednotlivé úrovně vzdělávání liší. Primární vzdělávání zpravidla vykazuje vyšší návratnost než sekundární, terciární úroveň je pak spojena s dalším propadem návratnosti.²² Dle laureáta Nobelovy ceny za ekonomii Jamese Heckmana je návratnost investic do vzdělávání vůbec nejvyšší v předškolním věku. Za tímto tvrzením stojí dva argumenty. Za prvé, čím dříve se vzděláváme, tím více máme času na získání příslušných výnosů. A za druhé, vzdělávání předškolních dětí usnadňuje další studium, což zvyšuje jejich lidský kapitál a také pozdější zisky.²³

Uvažujeme-li tedy přínos let vzdělávání z pohledu jedince či firmy, zjistíme, že platí pravidlo klesající návratnosti. Každá další časová jednotka (tj. rok studia) přináší relativně nižší výnos

²¹ VESELÝ, A. *Teorie mnohačetných forem kapitálů* [online]. Praha: Fakulta sociálních věd Karlovy univerzity, 2006. [cit. 16-12-2009]. 24 s. ISSN 1801-5999. Dostupné z WWW: http://fsv.cuni.cz/FSV-538-version1-014_Vesely.pdf

²² URBÁNEK, V., MARŠÍKOVÁ, K., HLÍNOVÁ, M. *Lidský kapitál a očekávaná návratnost investice do vysokoškolského vzdělání v České republice a v zemích Evropské unie*. Závěrečná zpráva z výzkumu. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2005. 210 s. ISBN 80-7372-024-8. s. 19.

²³ HOLÝ, R. *Lidský kapitál: Je důležité vědět* [online]. 2007. [cit. 23-1-2009]. Dostupné z WWW: http://www.mzv.cz/oecd.paris/cz/zpravy_udalosti_aktuality/oecd_lidsky_kapital_dulezite_je_vedet.html

než předchozí. Klesající výnosy znamenají, že míra výnosnosti investic do lidského kapitálu se také snižuje. Důvody jsou dva:

- Investice do vzdělání podléhají **zákonu klesajících výnosů**. To znamená, že dodatečné znalosti a schopnosti "vyprodukované" v procesu vzdělávání se s růstem jeho rozsahu zmenšují.
- **Náklady rostou a výnosy klesají** tím více, čím vyšší úroveň vzdělání je dosaženo.

Vedle fixních geneticky daných vlastností (např. IQ, manuální zručnost, kreativnost aj.) disponuje jedinec také omezenou zásobou času. Čím více let věnuje studiu, tím méně mu jich zbude na realizaci výnosů z této investice a míra výnosnosti klesá. Rovněž náklady na každý dodatečný rok studia vzrůstají, protože dochází ke zvyšování alternativních nákladů.²⁴

Ve středu zájmů řady zemí je v současné době návratnost investic do vysokoškolského vzdělání. V posledních desetiletích roste počet studentů vysokých škol, a tím pádem i náklady na veřejné financování terciárního vzdělávání. Původní situace, kdy byl vysokoškolský sektor financován výhradně ze státního rozpočtu a peněz daňových poplatníků, se v mnohých zemích stala nebo stává neúnosnou. Právě skutečnost, že vysokoškolské vzdělání přináší studentům v budoucnu vyšší výdělky, je silným argumentem k přesunutí tíhy financování terciárního vzdělávání na studenty, potažmo absolventy vysokých škol.²⁵

²⁴ KADERÁBKOVÁ, B., SOUKUP, A. *Teorie lidského kapitálu, jeho vliv na konkurenceschopnost* [online]. [cit. 23-1-2009]. Dostupné z WWW: <http://www.agris.cz/etc/textforwarder.php?iType=2&iId=136966&PH_PSESSI D=3e> s. 2-3.

²⁵ URBÁNEK, V. *Vzdělání a lidský kapitál* [online]. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze. [cit. 26-1-2009]. 23 s. Dostupné z WWW: <<http://kvf.vse.cz/download.php?soubor=43>> s. 2.

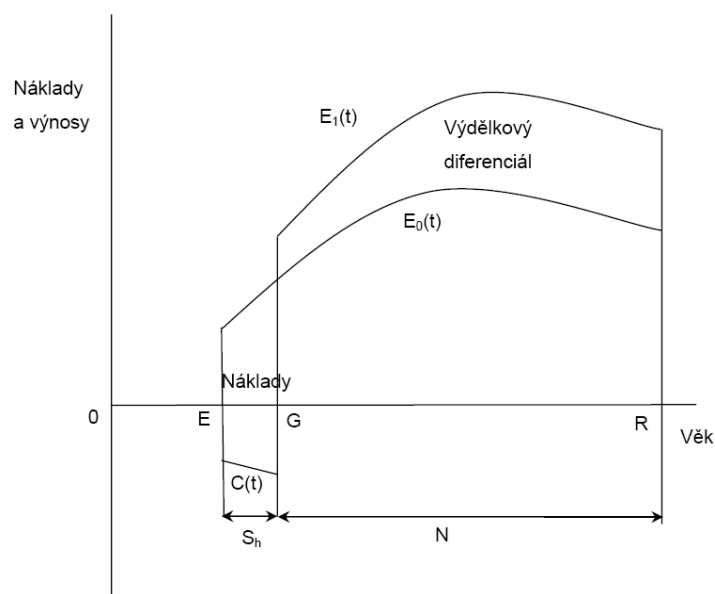
1.4.1.2. Metody výpočtu soukromé návratnosti investic do vzdělání

„Teorie lidského kapitálu předpokládá, že volba typu vzdělání, jeho zaměření a délky závisí na explicitní nebo implicitní kalkulaci návratnosti prostředků investovaných do daného vzdělání.“²⁶

Podle teorie lidského kapitálu investují lidé do vzdělání, odborné přípravy a dalších aktivit s cílem zvýšit svoji produktivitu a následně svůj celoživotní příjem. Klíčovou otázkou je pak otázka zhodnocení těchto investic. Optimální investici lze zjišťovat stejným způsobem jako investici do fyzického kapitálu, tedy prostřednictvím *cost-benefit analýzy*.

U vysokoškolského studia jsou za investici do vzdělání považovány přímé náklady na studium (provoz vzdělávacích institucí, studijní pomůcky, či zvýšené životní náklady během studia) a dále ušlý zisk (tj. odřeknuté výdělků studenta po dobu studia). Výnosy investice do vzdělání jsou již složitější záležitostí, mimo jiné také proto, že se jedná o relativně dlouhé období v budoucnosti. Soukromé výnosy jedince představují jednak peněžní výnosy v podobě zvýšených výdělků, ale také řadu nepeněžních výnosů, jako jsou například zlepšené pracovní podmínky, jistota práce, uznání, spotřební užitek ze vzdělání v očekávaných budoucích aktivitách volného času apod. Obecně jsou za výnosy investice do vysokoškolského vzdělání považovány zvýšené výdělků oproti středoškolsky vzdělaným jedincům. Obrázek č. 1 ilustruje příslušné náklady a výnosy.

²⁶ URBÁNEK, V. *Vzdělání a lidský kapitál* [online]. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze. [cit. 26-1-2009]. 23 s. Dostupné z WWW: <<http://kvf.vse.cz/download.php?soubor=43>> s. 2.

Obr. 1 – Průběh výdělků v závislosti na věku a vzdělání

Zdroj: URBÁNEK, V. Vzdělání a lidský kapitál.

Příslušná rovnice finančních toků je:

$$\sum_{t=G-E}^{R-E} [E_1(t) - E_0(t)] (1+r^*)^{-t} - \sum_{t=1}^{G-E} [E_0(t) + C(t)] (1+r^*)^{-t} = 0 \quad (1)$$

kde $E_0(t)$ = výdělková funkce pro předterciární vzdělání,
 $E_1(t)$ = výdělková funkce pro terciární vzdělání,
 $C(t)$ = funkce přímých nákladů,
 E = věk začátku terciárního vzdělávání,
 G = věk při ukončení terciárního vzdělávání,
 R = věk při odchodu do penze,
 r^* = míra návratnosti investice do vzdělání,
 s_h = délka terciárního vzdělání $s_h = G - E$,
 N = roky pracovního života vysokoškola... $N = R - G$.

Uvedená rovnice představuje výpočet míry návratnosti investice do vzdělání **propracovanou metodou** (metodou vnitřního výnosového procenta). Ta vyplývá z definice míry návratnosti investice do vzdělání, kterou je diskontní míra vyrovnávající sumu diskontovaných nákladů spojených s investicí s diskontovanými výnosy, které investice vytváří.²⁷

„Je nutné rozlišit soukromou, společenskou a fiskální míru návratnosti investice do vzdělání: soukromá míra návratnosti investice do vzdělání bude zahrnovat na straně nákladů soukromé náklady studenta na vzdělání, na straně výnosů potom výděly po zdanění. *Společenská míra návratnosti* investice do vzdělání bude zahrnovat na straně nákladů všechny náklady na vzdělání, na straně výnosů potom hrubé výděly plus externality (ty je ovšem těžko odhadnout peněžně, proto obvykle zůstáváme u hrubých mezd). Případné školné je pro kalkulaci společenské návratnosti investice do vzdělání pouze transferem, pokud existuje podpora vzdělání státem a je větší než školné. *Fiskální míra návratnosti* investice do vzdělání zahrnuje náklady a výnosy, které vzniknou státu v souvislosti s podporou vysokoškolského vzdělání.“²⁸

Další metodou pro výpočet investice do vzdělání je **zkrácená metoda**, kterou lze vyjádřit jak soukromou, tak společenskou míru výnosnosti. Pro vyjádření soukromé míry a k výpočtu vnitřního výnosového procenta lze použít vztah:

$$r^* = \frac{AE_i - AE_j}{S_i AE_j} \quad (2)$$

kde AE jsou průměrné výděly na i-té, resp. j-té úrovni vzdělání, S je doba vzdělání. Pro výpočet návratnosti vysokoškolského vzdělání ve srovnání se vzděláním sekundárním by index *i* příslušel absolventům vysokých škol, index *j* středoškolákům.

²⁷ URBÁNEK, V. *Vzdělání a lidský kapitál* [online]. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze. [cit. 26-1-2009]. 23 s. Dostupné z WWW: <<http://kvf.vse.cz/download.php?soubor=43>> s. 2 – 4

²⁸ URBÁNEK, V. *Vzdělání a lidský kapitál* [online]. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze. [cit. 26-1-2009]. 23 s. Dostupné z WWW: <<http://kvf.vse.cz/download.php?soubor=43>> s. 4

Přesnější výsledky dává rovnice upravená na tvar:

$$r^* = \frac{\ln(AE_i) - \ln(AE_j)}{S_i} \quad (3)$$

Oproti dvěma dalším uvedeným metodám je zkrácená metoda výpočtu méně náročná na potřebu dat a vychází ze zjednodušujícího předpokladu, že výdělky nezávisí na věku jedince. Z důvodu konkávního tvaru funkce výdělku v závislosti na věku jsou však odhady v pozdějším věku nevýhodou, a dále je tato metoda citlivá také na to, jak jsou počítány průměrné výdělky. Přesto je tato metoda užitečná především v situacích, kdy je nedostatek dat a kdy analýza předpokládá pouze hrubý odhad pro potřeby výzkumu. Zkrácenou metodu výpočtu návratnosti investice do vzdělání ve svých studiích použili např. Psacharopoulos a Patrinos a rovněž je s ní pracováno v praktické části této diplomové práce.²⁹

Metoda funkce příjmů zahrnuje odhad regresní rovnice, do níž lze dosadit příslušná data (vzdělání, pracovní zkušenost apod.) a vypočítat regresní koeficienty; z nich lze dále kalkulovat míru návratnosti investice do vzdělání. Tato rovnice, nazvaná podle jejího tvůrce Mincerova, je v posledních letech nejčastěji užívanou metodou. Všeobecný tvar je:

$$\ln W = a + bS + cEXP + dEXP^2 + Xf + e \quad (4)$$

kde W = výdělky

a = absolutní člen

S = délka vzdělání v rocích,

EXP = délka pracovních zkušeností v rocích,

X = vektor ostatních faktorů ovlivňujících výdělky,

e = náhodná složka

²⁹ URBÁNEK, V., MARŠÍKOVÁ, K., HLÍNOVÁ, M. *Lidský kapitál a očekávaná návratnost investice do vysokoškolského vzdělání v České republice a v zemích Evropské unie*. Závěrečná zpráva z výzkumu. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2005. 210 s. ISBN 80-7372-024-8. s. 26.

b, c, d = regresní koeficienty.

Vzhledem k tomu, že vzdělání se obvykle měří v uzavřených celcích (jako vzdělání základní, sekundární nebo terciární), jsou v rovnici Mincerova typu roky vzdělání S nahrazeny třemi dichotomickými proměnnými S_1, S_2, S_3 , kde S_1 má hodnotu 1 pro osoby se základním vzděláním, jinak je 0; S_2 má hodnotu 1 pro osoby se sekundárním vzděláním, jinak je 0; S_3 má hodnotu 1 pro osoby s terciárním vzděláním, jinak je 0. Rovnice má potom tvar

$$\ln W = a + b_1 S_1 + b_2 S_2 + b_3 S_3 + c EXP + d EXP^2 + Xf + e \quad (5)$$

Předmětem zájmu ve zmíněných rovnicích je regresní koeficient b , který je za určitých okolností aproximací soukromé návratnosti investice do vzdělání r^* . Návratnost vysokoškolského vzdělání je počítána z poslední zmíněné rovnice následovně:

$$r^* = (b_3 - b_2) / (n_3 - n_2), \quad (6)$$

kde n_2 je délka středoškolského vzdělání a n_3 je délka vysokoškolského vzdělání v rocích. Další modifikace rovnice funkce příjmů jsou velmi četné a zahrnují proměnné jako rodinné prostředí, pohlaví, výdělky rodičů, schopnosti atd.³⁰

1.4.1.3. Lidský kapitál a externality

„Vedle efektu lidského kapitálu na vlastní výdělky existují rovněž externality lidského kapitálu, tj. ovlivnění produktivity a/nebo výdělků ostatních pracovníků, ať už na úrovni celé ekonomiky nebo na úrovni užší, např. podniku.“³¹

³⁰ URBÁNEK, V. *Vzdělání a lidský kapitál* [online]. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze. [cit. 26-1-2009]. 23 s. Dostupné z WWW: <<http://kvf.vse.cz/download.php?soubor=43>> s. 4 – 6.

³¹ URBÁNEK, V., MARŠÍKOVÁ, K., HLÍNOVÁ, M. *Lidský kapitál a očekávaná návratnost investice do vysokoškolského vzdělání v České republice a v zemích Evropské unie*. Závěrečná zpráva z výzkumu. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2005. 210 s. ISBN 80-7372-024-8. s. 63.

Dle jedné z nejčastěji zaznívajících definic je lidský kapitál chápán jako vlastnosti, znalosti, dovednosti a zkušenosti vlastněné jedincem. Přestože je za základní způsob získávání a rozvoje lidského kapitálu považováno formální vzdělání, existují i další alternativy jako například zkušenosti z pracovní praxe či sledování osob s hlubší zásobou lidského kapitálu. Existující lidský kapitál v podniku je proto zároveň částečně i vstupem produkce dalšího lidského kapitálu v budoucnosti.

Jednotlivé složky lidského kapitálu jsou schopny přidávat firmě hodnotu nejen v podobě přímého vlivu na její výstup, ale také ve formě zvýšení hodnoty jejího nehmotného majetku například lepší koordinací aktivit, rozvojem efektivních strategií firmy či vytvářením kvalitních vztahů se zákazníky.

1.4.1.4. Makroekonomický pohled na návratnost investic

Většina makroekonomických studií vykazuje pozitivní vztah mezi investicemi do vzdělání a výstupy. Přestože přímý vliv lidského kapitálu na ekonomický růst není jednoduše měřitelný, statistiky OECD ukazují, že průměrné prodloužení doby studia o jeden rok (v průměru za celé obyvatelstvo) přináší dlouhodobý růst HDP země v rozsahu čtyři až šest procent.³² Toto navýšení je vyšší u rozvinutých než u rozvojových zemí, za čímž pravděpodobně stojí vyšší kvalita vzdělávání a větší objem předávaných znalostí ve vyspělejších zemích. Pro skutečný ekonomický rozvoj země však musí být růst HDP doprovázen také dalšími důležitými jevy nezbytnými pro kvalitu života lidí, jako například ochrana základních lidských práv, dobrá zdravotní péče, snižování chudoby a nerovnoprávnosti, zlepšování demokratických principů, snižování kriminality, politická stabilita a péče o přírodní zdroje jako lesy, vzduch a voda. Tyto jsou jen některé z aspektů lidského blahobytu, ke kterým přispívá vzdělání coby jedna z hlavních složek lidského kapitálu. Bohužel jsou však vedlejší přínosy vzdělání doposud

³² HOLÝ, R. *Lidský kapitál: Je důležité vědět* [online]. 2007. [cit. 23-1-2009]. Dostupné z WWW: <http://www.mzv.cz/oecd.paris/cz/zpravy_udalosti_aktuality/oecd_lidsky_ka_pital_dulezite_je_vedet.html>

často opomíjeny, zčásti proto, že jsou obtížně měřitelné.³³ Zabývá se jimi teorie **externalit vzdělávání** jako pravděpodobně nejvýznamnějším efektem externalit v souvislosti s lidským kapitálem.

„Nejčastěji uváděné externality vzdělání zahrnují kvalitní občanství, politickou stabilitu, komunikační dovednosti, právní chování, rozvoj kulturní úrovně, kvalitní trávení volného času a určitá zdravotní standard. Mezi dalšími externalitami lze jmenovat úspory veřejných výdajů, zejména v oblasti sociálního zabezpečení a zdravotní péče.“³⁴

³³ MCMAHON, W.W. *Education and Development: Measuring the Social Benefits*. Oxford University Press. New York, 1999. 315 s. ISBN 0-19-829231-7.

³⁴ URBÁNEK, V., MARŠÍKOVÁ, K., HLÍNOVÁ, M. *Lidský kapitál a očekávaná návratnost investice do vysokoškolského vzdělání v České republice a v zemích Evropské unie*. Závěrečná zpráva z výzkumu. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2005. 210 s. ISBN 80-7372-024-8. s. 65.

2. ANALÝZA SYSTÉMU VYSOKOŠKOLSKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ V PORTUGALSKU

Hlavním rysem portugalského vysokoškolského systému bylo více než třicetileté období jeho nepřetržitého a významného růstu - z původních 30 000 studentů v šedesátých letech až na více než 400 000 studentů zapsaných ke studiu na vysoké škole v roce 2001.³⁵ Ještě v období portugalské revoluce, roce 1974, bylo vysokoškolské vzdělání v Portugalsku elitní záležitostí. Studenti pocházeli převážně ze zámožných rodin a míra účasti na VŠ vzdělání (osob ve věku 20 - 24 let) činila méně než 7%. Od té doby však neustále se zvyšující poptávka po vysokoškolském vzdělání spolu s potřebou přiblížit se Evropě vyústila v expanzi vysokoškolského vzdělávacího systému, která dala vzniknout soukromému sektoru a veřejnému polytechnickému sektoru.³⁶

V poslední dekádě prošel portugalský systém terciárního vzdělávání obdobím mírného poklesu, kdy se podle očekávání od roku 2002 začal počet studentů snižovat. Po implementaci Boloňského systému v roce 2006 byl však klesající trend prolomen a počty nově přijímaných studentů začaly v posledních letech opět růst.

2.1. Struktura vysokoškolského vzdělávání

V Portugalsku existuje binární systém vysokoškolského vzdělávání zahrnující veřejné i soukromé instituce univerzitního a polytechnického typu. Strukturu portugalského systému vysokoškolského vzdělávání lze charakterizovat následujícími dvěma typy rozdělení:

³⁵ MCTES. *Tertiary Education in Portugal: Background Report* [online]. 2006. [cit. 26-2-2009]. 188 s. Dostupné z WWW: <<http://www.oecd.org/edu/reviews/nationalpolicies>> s. 11.

³⁶ MCTES. *OECD Thematic Review of Tertiary Education - Country Background Report: Portugal* [online]. 2006. [cit. 26-2-2009]. 99 s. Dostupné z WWW: <<http://www.oecd.org/dataoecd/23/1/37745972.pdf>> s. 10.

- i) dle **druhu vzdělávání** - na instituce univerzitního a polytechnického typu, a
- ii) dle **druhu vlastnictví** - na soukromé a veřejné vysokoškolské instituce.³⁷

Univerzitní vzdělávání je poskytováno univerzitami a samostatnými školami univerzitního typu neintegrovanými do univerzit. Univerzity disponují pedagogickou, vědeckou i finanční nezávislostí a je v nich kladen důraz především na teoretickou výuku a akumulaci znalostí. Polytechnické vysokoškolské instituce jsou obvykle na regionální bázi sdruženy do polytechnických institutů, mohou být ale také integrovány do univerzit nebo fungovat jako samostatné neintegrované školy. Polytechnické vzdělávání je poskytováno vysokými školami specializujícími se mezi jinými na oblasti technologie, managementu, učitelství či umění. Na rozdíl od univerzit jsou více odborně zaměřeny s cílem připravit studenty na budoucí povolání a věnují se aplikaci výzkumných aktivit v praxi. Jelikož polytechnické instituce hrají významnou roli v rozvoji regionu, mají těsnější vazbu na regionální a místní autority a zákon také vyžaduje zastoupení místních autorit v jejich řídicích orgánech.

Mezi univerzitami a polytechnikami se v průběhu let vytvořilo určité napětí týkající se jejich akademického i odborného působení a směru vývoje. Zatímco veřejným univerzitám byla autonomie zaručena Ústavou již v roce 1976, polytechnické vysoké školy disponují nižším stupněm nezávislosti i společenského uznání. Konkurence mezi univerzitami a polytechnikami se dále prohloubila v důsledku snižujícího se počtu uchazečů o vysokoškolské studium. Do poloviny 90. let, kdy vzdělávací systém rostl, měly všechny školy uchazečů dostatek. Od roku 1996/97 se však počty studentů začaly snižovat, což nejprve pocítily soukromé instituce, ale později také veřejné polytechniky či dokonce některé veřejné univerzity nacházející se ve vnitrozemí.³⁸ V posledních letech, ve snaze vyjít vstříc požadavkům zaměstnavatelů, začínají univerzity nabízet i odborně zaměřenou výuku, což je vnímáno jako snaha o přebrání oblasti působení polytechnických institucí.

³⁷ AZEVEDO, S. *Bologna Process. National Report from Portugal: 2005 – 2007* [online]. DGES, 2006. [cit. 5-3-2009]. 40 s. Dostupné z WWW: <http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/links/National-reports2007/National_Report_Portugal2007.pdf> s. 6.

³⁸ MCTES. *OECD Thematic Review of Tertiary Education - Country Background Report: Portugal* [online]. 2006. [cit. 26-2-2009]. 99 s. Dostupné z WWW: <<http://www.oecd.org/dataoecd/23/1/37745972.pdf>> s. 10.

Jak vyplývá z tabulky č. 2, v roce 2006 bylo vysokoškolské vzdělávání zajišťováno systémem 152 různorodých institucí, mezi něž patřilo 28 univerzit, 38 neintegrováných škol univerzitního typu, 17 polytechnických institutů a 69 neintegrováných polytechnických škol. V systému působilo 14 veřejných univerzit, z nich 6 bylo organizováno do 48 škol.

Tab. 2 – Počet a klasifikace vysokých škol v roce 2006

	Univerzitní vzdělávání			Polytechnické vzdělávání		
	Univerzity	Ostatní neintegr. Školy	Celkem	Polytechnické instituty	Ostatní neintegr. školy	Celkem
Veřejné	14	5	19	15	15	30
Soukromé	14	33	47	2	54	56
Celkem	28	38	66	17	69	86

Zdroj: DGES

Kromě 76 neintegrováných polytechnických škol obsahoval systém 15 veřejných polytechnických institutů (integrujících 75 škol) a 2 soukromé polytechnické instituty (integrující 4 školy). Další 18 polytechnických škol je integrováno v univerzitách. Tabulka č. 3 kvantifikuje síť celkem 173 integrovaných i neintegrováných polytechnických škol v roce 2006.³⁹

Tab. 3 – Počet a rozdělení polytechnických vysokých škol v roce 2006

	Polytechnické školy integrované v polytechnických institutech	Polytechnické školy integrované v univerzitách	Ostatní polytechnické školy (neintegrované)	Celkem
Veřejné	75	15	16	106
Soukromé	4	3	60	67
Celkem	79	18	76	173

Zdroj: DGES

³⁹ MCTES. *Tertiary Education in Portugal: Background Report* [online]. 2006. [cit. 26-2-2009]. 188 s. Dostupné z WWW: <<http://www.oecd.org/edu/reviews/nationalpolicies>> s. 15 – 16.

Jak ukazuje tabulka č. 4, v portugalském systému vysokoškolského vzdělávání představuje soukromý sektor, poskytující své služby přibližně čtvrtině studentů, spíše doplněk k veřejnému sektoru. Zbývajících 75% vysokoškolských studentů studuje na veřejných institucích. V obou sektorech studenti vyhledávají spíše univerzitní vzdělání, které se těší většímu společenskému uznání a prestiži. Více než třetina studentů všech studentů pak volí vzdělávání polytechnického typu.⁴⁰

Tab. 4 – Velikost veřejného a soukromého sektoru měřená jako procentní podíl z celkového počtu vysokoškolských studentů v akademických letech 2005/06 a 2006/07

	2005/06		2006/07
	Počet studentů	Podíl	Podíl
Veřejné vysokoškolské vzdělávání	275 961	75%	75%
Univerzitní	171 575	47%	46%
Polytechnické	104 386	28%	29%
Soukromé vysokoškolské vzdělávání	91 973	25%	25%
Univerzitní	61 754	17%	17%
Polytechnické	30 219	8%	8%
Celkem	367 934	-	-

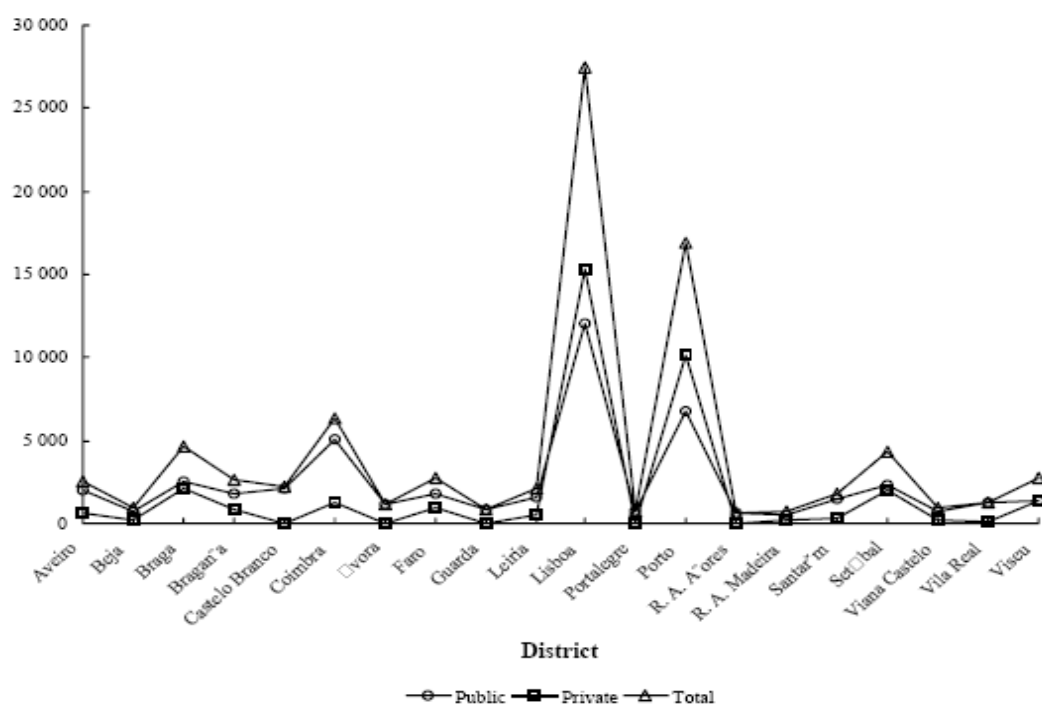
Zdroj: GDES

2.2. Regionální distribuce vysokých škol

Vysoké školy nejsou na území Portugalska rozmístěny rovnoměrně. Většina škol je koncentrována v okolí dvou největších měst: Lisabonu (33%) a Porta (20%). Třetím nejvýznamnějším regionem je Coimbra (8%), studentské město pyšnicí se nejstarší univerzitou v Portugalsku, jejíž historie sahá až do 13. století a jež je od roku 2004 zapsána do seznamu světového kulturního dědictví UNESCO. Pokud budeme brát v úvahu pouze veřejný sektor, Lisabon představuje 25%, Porto 14% a Coimbra 11% z celkového počtu

⁴⁰ AZEVEDO, S. *Bologna Process. National Report from Portugal: 2005 – 2007* [online]. DGES, 2006. [cit. 5-3-2009]. 40 s. Dostupné z WWW: <http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/links/National_reports2007/National_Report_Portugal2007.pdf> s. 6.

vysokoškolských institucí. V případě soukromého sektoru je situace výraznější, jelikož v Lisabonu se nachází 42% a v Portu 28% všech soukromých vysokých škol, takže pouze do těchto dvou regionů je soustředěno 70% soukromého vysokoškolského vzdělávání. Dalšími významnými centry vysokoškolského vzdělávání jsou kromě Coimby ještě například Braga a Setúbal. Na přílohách A, B, C a D jsou znázorněny sítě všech veřejných a soukromých institucí univerzitního a polytechnického typu v Portugalsku v akademickém roce 2005/06. Obrázek č. 2 zachycuje regionální distribuci vysokých škol v akademickém roce 2005/06.⁴¹

Obr. 2 – Rozmístění vysokých škol (veřejných, soukromých a celkem) v jednotlivých regionech v roce 2005/06

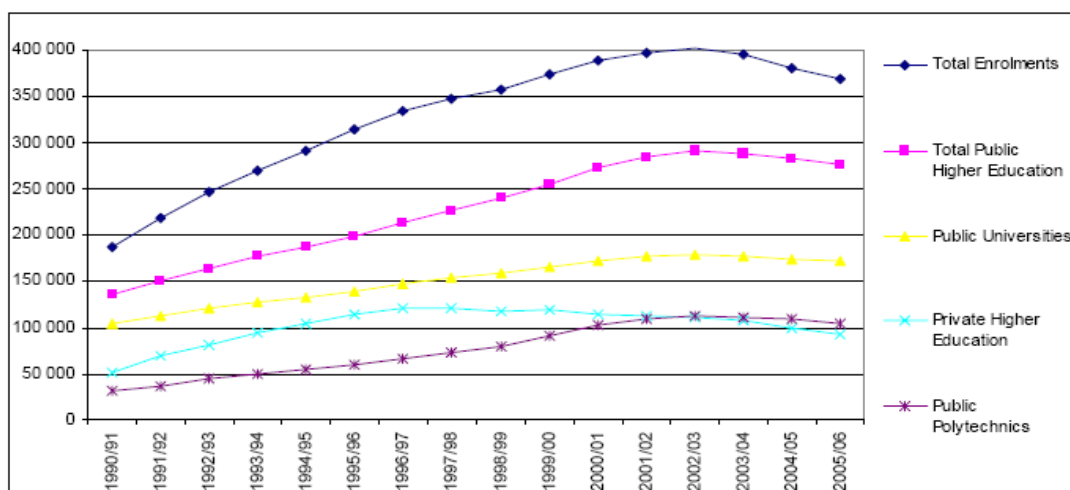
Zdroj: OCES, 2005

⁴¹ MCTES. *Tertiary Education in Portugal: Background Report* [online]. 2006. [cit. 26-2-2009]. 188 s. Dostupné z WWW: <<http://www.oecd.org/edu/reviews/nationalpolicies>> s. 112.

2.3. Vývoj v letech 1990 - 2006

Mezi lety 1990 a 2000 byl zaznamenán 105,8% nárůst počtu studentů zapsaných ke studiu na vysoké škole. V důsledku postupného rozvoje a upevňování pozic nových subsektorů portugalského vysokoškolského systému – soukromého a veřejného polytechnického sektoru – však nebyl tento nárůst v rámci celého systému rozložen rovnoměrně. Zatímco počet studentů veřejných univerzit vzrostl mezi danými roky o 62%, v případě privátního sektoru dosáhl tento nárůst hodnoty 121,7% a v případě veřejných polytechnik až 224,7%.

Poté, co v roce 2001 přesáhl počet studentů vysokých škol hranici 400 000, začal se podle očekávání mírně snižovat. Z obrázku č. 3 je dobře patrný vývoj počtu studentů zapsaných ke studiu na vysoké škole v Portugalsku od 90. let minulého století.

Obr. 3 - Vývoj celkového počtu studentů vysokých škol (1. a 2. cyklus studia) v Portugalsku v letech 1990/91 – 2005/06

Zdroj: OCES – MCTES

Jak vyplývá z grafu č. 3, počáteční nárůst počtu vysokoškolských studentů byl v první řadě zásluhou expanze soukromého sektoru, který v roce 1991 zaznamenal roční nárůst 33,5% počtu zapsaných studentů. V polovině 90. let se tempo rozvoje soukromého sektoru začalo zpomalovat a od roku 1997 dosahovalo záporných hodnot. Na rozdíl od soukromého školství zaznamenávaly veřejné polytechniky od počátku 90. let sice pozvolnější nárůst, a

přestože i zde začal počet studentů zapsaných ke studiu od roku 2003 klesat, stále dosahuje vyšších hodnot než v případě škol soukromých. Pokles počtu studentů lze pozorovat i na veřejných univerzitách, které prvních záporných hodnot dosáhly také v roce 2003. To, jak v průběhu posledních desetiletí rostl význam dvou nových subsektorů a klesala výlučnost veřejných univerzit, je zachyceno v tabulce č. 5, která informuje o procentním rozdělení studentů mezi jednotlivé subsektory ve vybraných letech.

Tab. 5 – Procentní rozdělení celkového počtu vysokoškolských studentů mezi veřejné univerzity, veřejné polytechniky a soukromý sektor ve vybraných letech

Akademický rok	Veřejný sektor		Soukromý sektor
	Univerzity	Polytechniky	
1983/84	76,2	12,6	11,2
1989/90	63,5	15,0	21,5
1997/98	44,3	20,9	34,8
2000/01	43,6	27,9	28,5
2004/05	45,6	28,4	26,0

Zdroj: vlastní zpracování

Zatímco v roce 1983/4 studovaly více než tři čtvrtiny studentů (76,2%) na veřejných univerzitách, o 6 let později tato hodnota klesla na 63,5% a v akademickém roce 2000/01 dosáhla svého minima 43,6%. V roce 2004/05 tvořil podíl studentů veřejných univerzit 45,6%, a i přes mírný nárůst představoval tento podíl stále méně než polovinu všech studentů. Veřejný polytechnický a soukromý sektor dosahovaly v roce 1983/4 blízkých hodnot v podílu svých studentů, a to 12,6% v případě polytechnik a 11,2% v případě soukromého sektoru. V následujících letech se soukromý sektor rozvíjel rychleji než veřejný polytechnický, a to v hodnotách 21,5% k 15% pro rok 1989/90 a 34,8% k 20,9% pro rok 1997/98. Poté začal počet studentů soukromého sektoru klesat a v roce 2000/01 dosáhl soukromý a veřejný polytechnický sektor opět podobných hodnot, a to 27,9% a 28,5% studentů z celkového počtu všech studentů zapsaných k vysokoškolskému studiu. V roce 2004/05 se situace obrátila a podíl studentů veřejných polytechnik převýšil o 2,4% podíl soukromého sektoru.⁴²

⁴² MCTES. *OECD Thematic Review of Tertiary Education - Country Background Report: Portugal* [online]. 2006. [cit. 26-2-2009]. 99 s. Dostupné z WWW: <<http://www.oecd.org/dataoecd/23/1/37745972.pdf>> s. 10 – 11.

2.3. Implementace Boloňského procesu a reforma školství

Tak jako řada dalších evropských zemí, i Portugalsko se v roce 1999 připojilo podpisem tzv. Boloňské deklarace ke snaze o vytvoření společného Evropského prostoru vysokoškolského vzdělávání.⁴³ V roce 2005 byla do země pozvána vyšetřovací komise OECD, aby před plánovanou reformou systému vysokoškolského vzdělávání provedla průzkum. Jeho výsledkem byla podrobná zpráva o tehdejším stavu vysokoškolského vzdělávání, vědy a výzkumu spolu kritikou nedostatků a doporučeními na zlepšení v rámci reformy.⁴⁴

V srpnu 2005 byl vládou přijat Zákon č. 49/2005 umožňující implementaci Boloňského procesu. V březnu roku 2006 byl schválen Dekret č. 74/2006, ve kterém byl přijat základní prvek reformy, třícyklový systém vysokoškolského vzdělávání, rozdělující studium na vysoké škole do tří srozumitelných a srovnatelných stupňů: bakalářského, magisterského a doktorského stupně studia. V témže dekretu byla dále schválena pravidla pro uznávání předchozího vzdělání a pro tzv. „joint degrees“, společné programy realizované ve spolupráci několika vysokých škol z několika zemí, jež by měly vést ke společnému diplomu a titulu. V březnu a květnu roku 2006 byly přijaty další dva dekrety, ve kterých byl představen nový koncept vysokoškolského vzdělávání pro studenty starší 23 let a reorganizovaný program profesní kvalifikace pod názvem Kurzy technologické specializace (Cursos de especialização tecnológica – CET). Kurzy CET jsou určeny těm studentům, kteří téměř nebo úplně dokončili středoškolské studium, či mají v studovaném oboru dostatečnou praxi a profesní znalosti. Může je poskytovat jakákoli vysoká škola, ale vzhledem k povaze kurzu se předpokládá, že výuku bude zastřešovat spíše instituce polytechnického typu.

Poté, co byl v průběhu let 2005 a 2006 připraven právní rámec pro reformu, začaly vysoké školy v akademickém roce 2006/07 nový systém zavádět. V rámci implementace Boloňského

⁴³ MŠMT ČR. *Boloňský proces: Vytváření Evropského prostoru vysokoškolského vzdělání* [online]. [cit. 18-4-2009]. Dostupné z WWW: <<http://www.bologna.msmt.cz/>>

⁴⁴ MCTES. *Tertiary Education in Portugal: Background Report* [online]. 2006. [cit. 26-2-2009]. 188 s. Dostupné z WWW: <<http://www.oecd.org/edu/reviews/nationalpolicies>> s. 5.

procesu byl dále a vytvořen nový koncept Národního systému zajišťování kvality spolu se zavedením používání kreditů (ETCS).⁴⁵

2.4. Výsledky reformy – vývoj od roku 2006

Právní úprava pro implementaci Boloňské třístupňové struktury byla dokončena v březnu roku 2006. V akademickém roce 2006/07 bylo studentům k dispozici 1 090 studijních programů v souladu s novým systémem (723 programů 1. cyklu a 367 programů 2. cyklu), v následujícím akademickém roce bylo nabídnuto dalších 2 516 programů (1 370 programů 1. cyklu a 1 146 programů 2. cyklu). V roce 2007/08 bylo přibližně 88% nabízených studijních programů 1. a 2. cyklu v souladu s novým systémem. V akademickém roce 2008/09 odpovídalo novým normám už 98% programů, přičemž termín pro úplnou implementaci prvních dvou stupňů byl konec roku 2009. Strukturované doktorské studium existovalo již před implementací Boloňského systému. V roce 2006 byla Dekretem č. 74 tato existující struktura doktorských programů sloučena s prvními dvěma cykly, čímž vzniknul nový třístupňový systém (viz obr. č. 4). V akademickém roce 2007/08 bylo do doktorského studia zapsáno 11 344 studentů, představující 3,1% z celkové vysokoškolské populace.

⁴⁵ AZEVEDO, S. *Bologna Process. National Report from Portugal: 2005 – 2007* [online]. DGES, 2006. [cit. 5-3-2009]. 40 s. Dostupné z WWW: <http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/links/National-reports2007/National_Report_Portugal2007.pdf>

	Polytechnické studium	Univerzitní studium	
1. cyklus (= bakalářské studium)	Bakalářské studium (Licenciatura) 180 ETCS (*)	Bakalářské studium (Licenciatura) 180 ETCS až 240 ETCS	Bakalářské studium (Licenciatura) 180 ETCS
2. cyklus (= magisterské studium)	Magisterské studium (Mestrado) 90 ETCS až 120 ETCS	Magisterské studium (Mestrado) 90 ETCS až 120 ETCS	Magisterské studium (Mestrado Integrado) 300 ETCS (**) až 360 ETCS
3. cyklus (= doktorské studium)	Doktorské studium (Doutoramento) ≥ 120 ETCS		

* V oborech, ve kterých je v rámci přípravy na budoucí povolání žádoucí zajištění praxe, disponuje univerzita pravomocí prodloužit délku bakalářského studia a k udělení titulu požadovat získání 210 až 240 ECTS.

** Magisterský titul může být udělen i po absolvování integrovaného studia, jehož délka trvání je vzhledem k povaze studia a přípravě na budoucí povolání a) stanovena nařízením Evropské unie, nebo b) vyplývá z konvenčních postupů v rámci Evropské Unie; v takových případech je studentům udělován bakalářský titul po získání 180 ETCS (3 roky, 6 semestrů).

**Obr. 4 – Nová třístupňová struktura portugalského vysokoškolského vzdělávání od roku 2006
(po implementaci Boloňského procesu)**

Zdroj: MCTES

Reformu portugalského vysokého školství lze považovat za úspěšnou nejen díky výraznému zkrácení prvního cyklu studia (bakalářské studium před implementací Boloňského systému trvalo 4 až 6 let), zjednodušení struktury a přiblížení se Evropě, ale také z pohledu celkového počtu vysokoškolských studentů. Dlouhodobě klesající trend byl prolomen v akademickém roce 2006/07, kdy počet nových studentů dosáhl hodnoty 95 431 (v porovnání s 84 363 studenty v roce 2004/05 a dokonce 82 720 studenty v roce 2005/06). Toto číslo se ještě zvýšilo na 114 114 nových studentů v akademickém roce 2007/08, zejména díky rozvoji polytechnického sektoru.

Zpřístupnění vysokoškolského studia novému segmentu veřejnosti – studentům starším 23 let – vyústilo v nárůst počtu uchazečů z řad dospělých a pracujících jedinců. Zatímco v akademickém roce 2005/06 bylo ke studiu na vysoké škole zapsáno jen 900 takových studentů, pro rok 2007/08 se tento počet vyšplhal na 11 775 nově zapsaných studentů. Také Kurzy technologické specializace (CET) zaznamenaly výrazný rozvoj. V roce 2008 bylo vysokoškolskými institucemi (převážně polytechnického typu) nabízeno přes 170 kurzů, do nichž bylo zapsáno více než 4 800 studentů, v porovnání s rokem 2005, kdy do kurzů CET docházelo přibližně 1 000 studentů.

Dalším úspěšným bodem reformy bylo představení státem podporovaných studentských úvěrů se vzájemnou zárukou v srpnu roku 2007. Tento nový systém úvěrů společně se systémem sociální podpory usnadňuje studentům přístup k vysokoškolskému vzdělání. Během akademického roku 2007/08, prvního roku fungování studentských úvěrů, bylo prostřednictvím bankovního systému sepsáno na 3 150 smluv. V průběhu akademického roku 2008/09 (pouze do prosince 2008) bylo poskytnuto dalších 2 350 úvěrů. Stát se dále v rámci reformy zavázal ke každoročnímu navyšování finančních prostředků určených na sociální podporu studentů a veřejný rozpočet na sociální podporu studentů prostřednictvím grantů je tak od roku 2006 navyšován o 3% ročně. Poskytnutá sociální podpora v roce 2008 pokrývala 21% celkové studentské populace.⁴⁶

⁴⁶AZEVEDO, S. *Bologna Process. Template for National Reports: 2007 – 2009* [online]. DGES, 2008. [cit. 5-3-2009]. 52 s. Dostupné z WWW: <http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/links/National-reports2009/National_Report_Portugal_2009.pdf> s. 4 – 10.

2.4.1. Studentský úvěr na vysokoškolské studium se vzájemnou zárukou

V rámci reformy portugalského systému vysokoškolského vzdělávání představilo v roce 2007 Ministerstvo vědy, technologie a vysokých škol nový úvěr určený k financování výdajů souvisejících s vysokoškolským studiem. Státní studentský úvěr lze získat u bankovních ústavů, které mají s ministerstvem sepsanu smlouvu o poskytování tohoto produktu, a to jmenovitě: Banco BPI (BPI), Banco Comercial Português (Millenium BCP), Banco Espírito Santo (BES), Banco Santander-Totta (Santander-Totta), Caixa Geral de Depósitos (CGD), Montepio a Grupo Banco Internacional do Funchal a Banco Comercial dos Açores.

Úvěr může být poskytován studentům zapsaným k bakalářskému, magisterskému nebo doktorskému studiu na vysokých školách v Portugalsku, studentům účastnícím se studijních programů mezinárodní mobility v zahraničí (Erasmus a jiné výměnné programy s dobou trvání 3 až 12 měsíců) i studentům kurzů technologické specializace (CET). Po celou dobu trvání studia obdrží student každý měsíc na svůj účet částku, která mu má pomoci s financováním školného, studijních materiálů a ostatních výdajů. Mezi hlavní výhody tohoto úvěrového produktu patří v případě splnění základních podmínek automatické schválení bez dalšího prověřování žádosti či požadování záruky, výhodná úroková sazba a odklad splácení jistiny po dobu studia. Po skončení studia může absolvent navíc využít až ročního odkladu splátek, během kterého si může najít zaměstnání a zorganizovat život bez obav o splácení úvěru. Po celou dobu studia a odkladu splátek se platí pouze úroky z úvěru.

Podmínky

Mezi základní podmínky získání státního studentského úvěru patří:

- portugalské státní občanství,
- zapsání ke studiu na vysoké škole,
- trestní bezúhonnost, bez záznamů v portugalském registru dlužníků,
- nemožnost čerpat jakýkoli jiný úvěr v hodnotě převyšující €5 000,
- neexistence dalšího studentského úvěru u jiného bankovního ústavu.

Žadatel musí mít dále otevřený bankovní účet u ústavu, u kterého o úvěr žádá a který patří mezi výše zmíněné smluvní partnery Ministerstva vědy, technologie a vysokých škol.

Výše úvěru

Student může vyčerpat €1 000 až €5 000 na rok trvání studia, maximálně do výše €25 000 celkem (v případě pětiletého studia).

Úroková sazba

Nominální úroková sazba je fixovaná po celou dobu existence půjčky. Vychází ze sazby swap stanovené na stejné období jako je doba trvání půjčky, která je navýšena maximálně o 1% v závislosti na prospěchu studenta, a to následujícím způsobem:

- studijní průměr = 16 a výše: rozpětí 0,20%,
- studijní průměr mezi 14 a 16: rozpětí 0,65%,
- studijní průměr = 14 a méně: rozpětí 1,00%.

Čím lepší je tedy prospěch studenta, tím méně bude muset platit. Známkovací škála je v Portugalsku od 0 do 20, přičemž 20 je známka nejvyšší a hodnota 10 je poslední průchozí známkou. Pokud student obdrží známku 9 a nižší, neprospěl.

Doba splatnosti

Doba splatnosti úvěru se pohybuje od minima 48 měsíců do maxima 204 měsíců (16 let). Tato lhůta zahrnuje 3 různá období existence půjčky:

- **dobu čerpání úvěru** (1 až 5 let v závislosti na délce trvání studia),
- **dobu odkladu splácení jistiny** (až 12 měsíců), která následuje po ukončení čerpání poskytnutého kapitálu a během které student platí pouze úroky z úvěru,
- **a dobu samotného splácení úvěru** (6 až 10 let v závislosti na délce studia, nesmí přesáhnout dvojnásobek řádné doby studia).

Například obdrží-li student úvěr na financování tříletého studijního programu s ročním odkladem splátek a šestiletým obdobím amortizace, bude celková doba splatnosti (existence úvěru) 10 let = 120 měsíců.

Záruka

Po studentovi není vyžadováno jakékoli ručení movitou či nemovitou věcí. Záruku na 100% hodnoty úvěru do maximální výše 10% z celkově nasmlouvaného objemu úvěrů poskytuje Fond vzájemné záruky.⁴⁷

Ukázky studentského úvěru

Příklad A: Student začínající bakalářské studium má zájem o úvěr ve výši €1000 za rok, které mu budou vypláceny v měsíčních splátkách. Standardní doba trvání bakalářského programu jsou 3 roky, a proto je celková částka úvěru €3000. Je smluvna doba odkladu splácení jistiny 12 měsíců, po které započne amortizace úvěru trvající 6 let. Základní podmínky takto nastaveného studentského úvěru shnuje tabulka č. 6.

Tab. 6 – Podmínky studentského úvěru na 10 let (Příklad A)

Částka celkem*:	€3018 (*včetně daně)
Doba splatnosti:	120 měsíců
Úroková sazba**:	5,511% (**sazba swap stanovená na období 10 let, uveřejněná dne 13/11/2007 agenturou Reuters a navýšená o 1%)
TAEG:	6,018%

Zdroj: vlastní zpracování

Z tabulky č. 6 vyplývá, že bude-li student bakalářského studia čerpat částku €1000 na rok, celková částka úvěru včetně daně bude činit €3018. Doba splatnosti úvěru 120 měsíců (tj. 10 let) v sobě zahrnuje 3 roky čerpání úvěru v průběhu studia a 1 rok odkladu splátek po dokončení studia, po něž student platí pouze úroky z čerpané částky, a následné splácení úvěru po dobu 6 let. Úroková sazba, stanovená v tomto příkladě na 5,511% p.a., vychází se sazby swap stanovenou dne 13. 11. 2007 agenturou Reuters na období 10 let, která je navýšena o 1%. Hodnota TAEG představuje skutečnou celkovou roční „cenu“ daného úvěru, která v sobě kromě samotné úrokové sazby zahrnuje i náklady na výběr splátek a ostatní

⁴⁷ MCTES. *Modernizar o Ensino Superior* [online]. 2007. [cit. 25-3-2009]. 2 s. Dostupné z WWW: <http://www.mctes.pt/archive/doc/MCTES_emprestimos_1.1.pdf>

povinné poplatky (např. daň, provize, kolikovní a životní pojištění). V tabulce č. 7 je rozpracován plán splátek po celou dobu existence úvěru z příkladu A.

Tab. 7 – Plán splátek na dobu 10 let (Příklad A)

Splátka v průběhu studia			Splátka v době odkladu (4. rok)	Splátka jistiny (5. - 10. rok)
1. rok	2. rok	3. rok		
€ 4,40	€ 9,21	€ 14,01	€ 14,41	€ 49,64

Zdroj: vlastní zpracování

V prvních 4 letech bude student měsíčně platit pouze úroky z čerpané částky, splátka jistiny započne v tomto příkladě až v pátém roce existence úvěru. V prvním roce studia tak student uhradí měsíčně částku €4,40, v druhém €9,21 a třetím €14,01. Při využití ročního odkladu splátek jistiny bude student v průběhu 4. roku opět splácet pouze úroky z čerpaného úvěru v částce €14,41. Mezi 5. a 10. rokem od započetí čerpání úvěru bude měsíční splátka úvěru činit €49,64.

Příklad B: Student začínající magisterské studium, jehož doba trvání jsou 2 roky, žádá o úvěr ve výši €1 000 za rok. Je smluvna doba odkladu splátek jistiny po dobu 12 měsíců, poté započne amortizace úvěru trvající 4 roky. V tabulce č. 8 jsou uvedeny podmínky takto nastaveného úvěru.

Tab. 8 – Podmínky studentského úvěru na 7 let (Příklad B)

Částka celkem*:	€2 012 (*včetně daně)
Doba splatnosti:	84 měsíců
Úroková sazba**:	5,402% (**sazba swap stanovená na období 7 let, uveřejněná dne 13/11/2007 agenturou Reuters a navýšená o 1%)
TAEG:	5,908%

Zdroj: vlastní zpracování

Celková částka úvěru dosáhne včetně daně €2012. Doba splatnosti je stanovena na 82 měsíců, v nichž je zahrnuto 24 měsíců, po které bude v měsíčních splátkách úvěr vyplácen, 12 měsíců odkladu splátek jistiny a 48 měsíců amortizace celého úvěru. Úroková sazba 5,402% je

stanovena obdobným způsobem, jako v příkladu A. Hodnota TAEG, tedy skutečná celková roční úroková sazba, dosahuje za daných podmínek 5,908%. Plán splátek úvěru v jednotlivých letech je zpracován v tabulce č. 9.

Tab. 9 – Plán splátek na dobu 7 let (Příklad B)

Splátka v průběhu studia (1. a 2. rok)	Splátka v době odkladu (3. rok)	Splátka jistiny (4. - 7. rok)
€ 9,42	€ 9,42	€ 46,90

Zdroj: vlastní zpracování

V prvních 36 měsících existence úvěru, tedy v době studia a období odkladu splátek jistiny, zaplatí student z příkladu B měsíčně částku €9,42 pokrývající úroky z úvěru. Počínaje čtvrtým rokem začne student měsíčně splácet částku €46,90 až do úplného splacení úvěru.⁴⁸

2.4.2. Komerční studentské úvěry

Kromě státního studentského úvěru nabízení portugalské banky řadu jiných úvěrových produktů, které lze využít k financování studií. Nejčastěji jsou určeny vysokoškolským studentům bakalářských, magisterských a doktorských programů, o některé z nich mohou požádat i studenti kurzů CET či MBA. Podobně jako v případě státního studentského úvěru, stanovují některé banky nominální úrokovou sazbu úvěru v závislosti na studijním prospěchu studenta. V Portugalsku je také běžnou praxí, že jednotlivé vysoké školy mají uzavřenu dohodu o spolupráci s jedním či více bankovními ústavu. Studenti takové školy pak mají u dané banky možnost otevřít si studentský účet za výhodnějších podmínek či získat dodatečnou slevu z úrokové sazby na studentský úvěr. Mezi další výhody spolupráce vysokých škol a bank patří i sloučení platební karty daného ústavu s průkazem studenta. Příklady studentských úvěrů vybraných bankovních ústavů poskytuje tabulka č. 10.

⁴⁸ *Linha de crédito universitário com garantia mútua* [online]. [cit. 26-3-2009]. Dostupné z WWW: <<http://www.universidade-autonoma.pt/noticias.aspx?id=273&lg=PT>>

Tab. 10 – Nabídka komerčních studentských úvěrů v roce 2009

Název úvěru /Banka	Částka	Doba splatnosti v měsících			Úroková sazba
		Celkem	Amortizace	Odklad	
Crédito Formação BPI BPI	€1.000- €30.000 /€60.000 (zahraničí)	až 192	12 - 120	až 72	od 4,524% do 6,774%* *TAEG od 5,14% do 8,18% na €30.000/120 měsíců
BES up Vida Académica BES	až €30.000 /€60.000 (zahraničí) Erasmus €20.000	až 192	12 - 120	až 72	od 6,75%* * TAEG od 7,130% na €30.000/192 měsíců
Crédito Propinas BES	roční školné + vstupní poplatek, max. €5.000	až 18			sazba Euribor (12 M) + 2,5%
Crédito Material Informático BES	€500- €4.000	až 48		až 3	od 8%
Crédito Curso Banco Santander Totta	€1.000 - €12.500	až 108	12 - 60	až 48	7,5% - 11,5%* dle prospěchu *TAEG od 8,99% do 13,59% na €12.500/60 měsíců
Crédito Master Banco Santander Totta	€1.000 - €30.000 /€75.000 (zahraničí)		12 - 60	až 48	6% - 11%* dle prospěchu *TAEG od 7,08% - 12,77% na €30.000/60 měsíců
Crediformação Caixa CGD	až €30.000 /€50.000 (zahraničí)	až 168		až 84	pevně stanovená nebo odvozená od Euribor (1M)
Crédito Universitário Millenium BCP	€1.000 - €25.000 /€50.000 (zahraničí)	až 120	12 - 60	až 60	bez zajištění 9,5 - 10% se zástavou: Euribor (6M) + 4%
Educação/Formação BPN	€1.000 - €25.000	až 108	6 - 60	až 48	od Euribor (3M) + 4%
Crédito Elsino Crédito Agrícola	€1.500 - €40.000	až 84		až 42	7% - 13,5%* *TAEG od 8,31% do 15,78% na úvěr €40.000/84 měsíců

* Kromě nominální úrokové sazby mají banky v Portugalsku povinnost informovat i o TAEG (Taxa Anual Efectiva Global), která představuje skutečnou celkovou roční úrokovou sazbu v %.

Zdroj: internetové stránky uvedených bank

2.5. Financování systému terciárního vzdělávání v Portugalsku

V průběhu posledních tří dekad prošel systém portugalského vysokoškolského vzdělávání významnými změnami, charakterizovanými zejména rychlým nárůstem počtu studentů a vznikem binárního vzdělávacího systému se silným soukromým sektorem. V průběhu tohoto období následovalo Portugalsko, podobně jako řada jiných západoevropských zemí, všeobecný trend vývoje, který směřuje k vytvoření vysokoškolského vzdělávacího systému založeného na autonomii jednotlivých institucí a jejich větší samoregulaci. V důsledku toho došlo ke snížení regulace ze strany státu, který začal plnit převážně kontrolní funkci. I přes zvýšenou autonomii vysokoškolských institucí však zůstává stát v systému vysokoškolského vzdělávání důležitým společníkem. Nadále si totiž ponechává samotné financování sektoru coby velice účinný nástroj k realizaci národní politiky vzdělávání.⁴⁹

Veřejné financování systému terciárního vzdělávání zajišťují tři hlavní mechanismy:

- 1) veřejné financování VŠ institucí zahrnující:
 - **základní přímé financování** veřejných institucí určené **na výuku**,
 - **smluvní financování** veřejných institucí,
 - **systém sociální podpory** zahrnující
 - přímé financování studentů (dotace jednotlivcům), a
 - nepřímé financování studentů (stravování, ubytování, zdravotní péče);
- 2) veřejné financování vědy a technologie obsahující:
 - **přímé financování institucí** přidělované na jednotlivé celky R&D na základě jejich periodických hodnocení (financování tříletých cyklů),
 - **konkurenční financování aktivit** (prostřednictvím projektů), a
 - **konkurenční financování osob** (prostřednictvím grantů pro výzkumníky);
- 3) financování investic (infrastruktura, budovy, vybavení).⁵⁰

⁴⁹ ROSA, M. J., TAVARES, D. A., AMARAL, A. *Funding Systems and their Effects on Higher Education Systems: Country Study – Portugal* [online]. CIPES, 2006. [cit. 27-2-2009]. 23 s. Dostupné z WWW: <<http://www.academica.pt/Backoffice/UserFiles/Documentos%20Pol%C3%ADtica%20Educativa/ocde%202006.PDF>>

⁵⁰ MCTES. *Tertiary Education in Portugal: Background Report* [online]. 2006. [cit. 26-2-2009]. 188 pgs. Dostupné z WWW: <<http://www.oecd.org/edu/reviews/nationalpolicies>> s. 71.

Finance na výuku jsou od roku 1986 kalkulovány podle financujícího vzorce, který byl až do roku 2003 byl založen výhradně na vstupech (tzn. počtu studentů) a neobsahoval žádné ukazatele související s kvalitou nebo efektivitou institucí. Složení vzorce, zaměřené především na pobízení vysokoškolských institucí k navyšování počtu studentů, vycházelo ze situace v revolučním roce 1974, kdy hrubá míra účasti osob ve věku 20 - 24 let na vysokoškolském studiu činila pouhých 7%. Snaha o zvýšení počtu vysokoškolsky vzdělaných se tak až do konce 90. let 20. století stala sledovaným politickým cílem. Počátkem 21. století, kdy podíl vysokoškolských studentů mezi 20. a 24. rokem života překročil již 50% a kdy počet uchazečů o studium začal vzhledem k demografickým změnám klesat, přestal být další růst počtu přijímaných studentů v zájmu vlády a byl vytvořen nový vzorec.⁵¹

Financování systému sociální podpory je od roku 2006 rovněž kalkulováno pomocí vzorce, zatímco financování výzkumu probíhá formou konkurence mezi jednotlivými institucemi. Finance na investice jsou přidělovány na základě schvalování plánů rozvoje jednotlivých institucí ministerstvem. Tabulka č. 11 poskytuje údaje o financování jednotlivých oblastí systému vysokoškolského vzdělávání v roce 2006.⁵²

Tab. 11 – Roční rozpočet portugalského systému terciárního vzdělávání (v €), 2006

	Státní rozpočet	Soukromý příjem	Evropské strukturální fondy	Celkem
Veřejné financování VŠ				
Celkem	1 253 269 990	440 572 880		1 693 842 870
Výuka a běžné výdaje	1 077 303 628	391 066 407		1 468 370 035
Smluvní financování	20 231 262	496 985		20 728 247
Systém sociální podpory	155 735 100	49 009 488		204 744 588
Věda a technologie	219 989 671	21 112 182	151 130 519	392 232 372
Investice	33 000 000	7 266 154	53 481 028	93 747 182

Zdroj: MCTES

⁵¹ ROSA, M. J., TAVARES, D. A., AMARAL, A. *Funding Systems and their Effects on Higher Education Systems: Country Study – Portugal* [online]. CIPES, 2006. [cit. 27-2-2009]. 23 s. Dostupné z WWW: <<http://www.academica.pt/Backoffice/UserFiles/Documents/20Pol%C3%ADtica%20Educativa/ocde%202006.PDF>> s. 2.

⁵² MCTES. *Tertiary Education in Portugal: Background Report* [online]. 2006. [cit. 26-2-2009]. 188 pgs. Dostupné z WWW: <<http://www.oecd.org/edu/reviews/nationalpolicies>> s. 70 - 71.

2.5.1. Veřejné financování vysokoškolských institucí

Bezesporu nejvýznamnější položku v rozpočtu portugalského systému terciárního vzdělávání představuje veřejné financování vysokoškolských institucí. V následujících podkapitolách budou stručně představeny jeho jednotlivé podoblasti a vysvětleny mechanismy, kterými se těmto podoblastem přidělují finance.

2.5.1.1 Základní přímé financování výuky

Od konce 80. let minulého století používá ministerstvo pro přidělování financí na výuku vzorec. Jeho první verze z roku 1986 zohledňovala především počet studentů přijatých ke studiu na dané instituci a byla aplikována pouze na univerzity. Přestože vzorec představoval pokrok v systému financování VŠ institucí, byl pro svou přílišnou jednoduchost brzy shledán nevyhovujícím. V roce 1990 byl doplněn o další proměnné tak, aby bylo možné rozlišit velmi nákladnými studijními programy (např. medicína) od programů nízkonákladových (např. právo nebo politické vědy). I přes tyto úpravy se Ministerstvu školství nepodařilo ochránit systém financování pomocí vzorce před vlivem Ministerstva financí, a každý rok tak docházelo k vyjednávání mezi jednotlivými univerzitami a vládou a ovlivňování konečného výsledku.

V roce 1993 byl na základě vyjednávání mezi novým úřadujícím ministrem a zástupci univerzit a polytechnických škol vytvořen nový vzorec použitelný k přidělování financí jak univerzitám, tak polytechnickým institutům. Jako i v předchozích případech měl nový postup výpočtu zajistit spravedlivější alokaci zdrojů mezi vysokoškolské instituce a podporovat růst počtu studentů. Finance byly nadále přidělovány podle úrovně aktivity institucí (tzn. podle počtu studentů), ale vzorec byl modifikován v závislosti na oboru studia, přičemž zvýhodňovány byly obory vyžadující větší objem praktické a laboratorní výuky (např. lékařské vědy a technické obory). Vzorec zohledňoval následující parametry:

- poměr počtu akademických zaměstnanců k počtu studentů,
- poměr počtu neakademických a akademických zaměstnanců,
- standardní složení učitelského sboru,

- výdaje na administrativu (vycházející z počtu administrativních pracovníků připadajících na 1 studenta),
- a strukturu rozpočtu vyjádřenou jako procentní skladbu výdajů na personál a ostatní operativní výdaje.

Takto vyjádřený způsob výpočtu přidělovaných financí byl shledán přínosným jak z hlediska spravedlivé a transparentní alokace zdrojů, tak podpory růstu počtu vysokoškolských studentů. S několika úpravami byl proto používán až do roku 2003, kdy se následkem expanze systému terciárního vzdělávání se stal opět nevyhovujícím.

Jedním z důvodů, proč se vláda v roce 2003 rozhodla k podstatnému navýšení školného i přes silnou opozici ze strany studentů, byl fakt, že samotný rozpočet určený na vysokoškolské vzdělávání se nezvětšoval dostatečně rychle k pokrytí nákladů na neustále rostoucí počet studentů. Rovněž bylo přistoupeno ke změně samotného financujícího vzorce, který byl stále orientovaný převážně na vstupy a neobsahoval žádné podněty ke zkracování průměrné doby studia. Naopak, „zadržování“ studentů prostřednictvím prodlužování doby jejich studia zvyšovalo dané instituci počty studujících, a tím i množství získaných prostředků. V roce 2003 proto připravila nově zvolená liberálnější vláda novelu zákona, která měla doplnit vzorec o „s kvalitou související parametry“. Finance měly nově být přidělovány nejen v závislosti vstupech (tzn. počtu studentů), ale i výstupech (tzn. výkonu) jednotlivých institucí. Pro výpočty v letech 2004 a 2005 se však nepodařilo navrhnout vhodné parametry a výsledkem bylo, že ministr, neschopný odolat vnějším tlakům, přidělil dodatečné zdroje některým privilegovaným institucím. To poškodilo transparentnost a dřívější přátelské vztahy mezi vysokými školami a vládou.

Hlavním problémem až doposud používaných vzorců bylo, že při výpočtu prostředků určených jednotlivým institucím nebyl brán v úvahu celkový použitelný rozpočet na terciární vzdělávání. To ponechávalo ministerstvu v zásadě dvě možnosti: buď manipulovat se vzorcem do té doby, než výpočty odpovídaly dostupným zdrojům, nebo sebrat dostatek odvahy na zkrácení rozpočtu každé z institucí ve snaze vejít se do limitu. Výsledkem byly stížnosti ze stran jak rektorů univerzit, tak prezidentů polytechnických institutů. Pro rozpočet

na rok 2006 zvolila vláda nový přístup, a to rozdělit dostupné zdroje mezi jednotlivé instituce tak, aby se předešlo škrtům v rozpočtech, za současného zavádění kritérií související s kvalitou a výkonem.

Ve vzorci používaném od roku 2006 byly nově představeny následující faktory kvality:

- **kvalifikace učitelského sboru** měřená jako podíl držitelů titulu Ph.D. na celkovém počtu vyučujících v každé instituci,
- a **míra dokončení studia** měřená počtem absolventů 1. a 2. cyklu.

Vzorec i nadále zohledňuje specifické charakteristiky jednotlivých institucí a jejich oblasti vzdělávání.⁵³

V následující tabulce je uvedeno, jaké byly pro rok 2006 vzorcem stanoveny hodnoty základního přímého financování pro jednotlivé vysokoškolské instituce.

⁵³ ROSA, M. J., TAVARES, D. A., AMARAL, A. *Funding Systems and their Effects on Higher Education Systems: Country Study – Portugal* [online]. CIPES, 2006. [cit. 27-2-2009]. 23 s. Dostupné z WWW: <<http://www.academica.pt/Backoffice/UserFiles/Documentos%20Pol%C3%ADtica%20Educativa/ocde%202006.PDF>> s. 3 – 5.

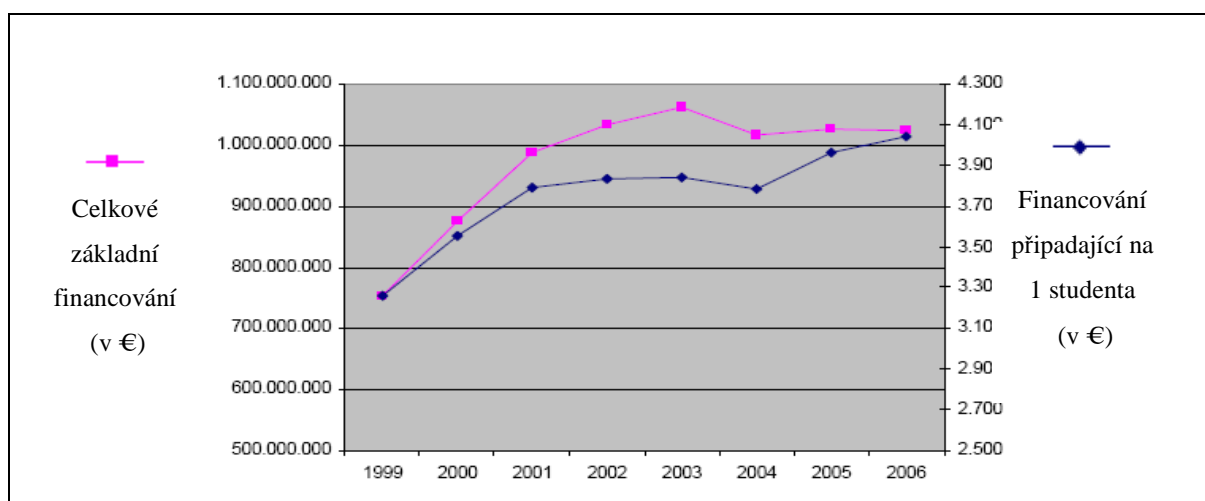
Tab. 12 – Celkové základní přímé financování vysokoškolských institucí a financování připadajícího na jednoho studenta 1. a 2. cyklu vysokoškolského studia pro rok 2006

Instituce	1. cyklus VŠ studia			2. cyklus VŠ studia			€ celkem
	€ celkem	Počet studentů	€ na studenta	€ celkem	Počet studentů	€ na studenta	
U.ALGARVE	32 394 085	8 380	3 866	2 111 597	446	4 735	34 505 682
U.AVEIRO	40 676 369	10 288	3 954	3 400 479	703	4 837	44 076 848
U.B.I.	20 346 689	5 096	3 993	455 877	113	4 034	20 802 566
U.COIMBRA	79 029 579	17 389	4 545	5 031 024	948	5 307	84 060 603
U.EVORA	29 104 132	7 033	4 138	2 610 929	620	4 211	31 715 061
U.LISBOA	78 522 377	16 791	4 676	8 608 979	1 774	4 853	87 131 356
U.MINHO	56 614 073	13 796	4 104	4 337 137	896	4 841	60 951 210
U.N.L.	53 661 107	12 338	4 349	5 568 487	1 201	4 637	59 229 594
U.T.L.	87 657 487	18 493	4 740	11 652 698	2 117	5 504	99 310 185
U.PORTO	108 064 395	21 839	4 948	13 227 730	2 356	5 614	121 292 125
U.T.A.D.	28 270 929	6 322	4 472	876 537	171	5 126	29 147 466
I.S.C.T.E.	14 212 147	5 109	2 782	1 407 269	408	3 449	15 619 416
U.AÇORES	13 830 580	2 731	5 064	916 449	176	5 207	14 747 029
U.MADEIRA	9 736 517	2 484	3 920	604 076	139	4 346	10 340 593
TOTAL UNIVERSITIES	651.963.745	148 089	4 403	60 965 989	12 068	5 052	712 929 734
IP BEJA	11 872 337	2 965	4 004				11 872 337
IP BRAGANÇA	17 427 958	5 098	3 419				17 427 958
IP C.BRANCO	16 128 549	4 298	3 753	138 471	25	5 539	16 267 020
IP CAV E AVE	2 804 546	1 465	1 914				2 804 546
IP COIMBRA	28 722 800	8 846	3 247				28 722 800
IP GUARDA	11 885 396	3 212	3 700				11 885 396
IP LEIRIA	22 784 204	8 847	2 575				22 784 204
IP LISBOA	46 864 246	13 482	3 476				46 864 246
IP PORTALEGR.	9 262 527	2 962	3 127				9 262 527
IP PORTO	46 267 794	14 907	3 104				46 267 794
IP SANTAREM	12 812 994	3 517	3 643				12 812 994
IP TOMAR	9 320 814	3 101	3 006				9 320 814
IP SETUBAL	18 509 090	5 506	3 362				18 509 090
IP V.CASTELO	10 552 540	2 852	3 700				10 552 540
IP VISEU	18 271 489	5 770	3 167	310 880	60	5 181	18 582 369
ESUP HOT. TUR. ESTORIL	2 482 334	1 072	2 316				2 482 334
ESUP ENF BISS. BARRETO	3 931 022	714	5 506				3 931 022
ESUP ENF DR. ÂNG FONSECA	4 544 372	714	6 365				4 544 372
ESUP ENF ARTUR RAVARA	1 876 764	288	6 517				1 876 764
ESUP ENF Mª Fª RESENDE	2 329 869	290	8 034				2 329 869
ESUP ENF FRANC. GENTIL	1 874 588	238	7 876				1 874 588
ESUP ENF CAL GULB. LISBOA	2 927 951	384	7 625				2 927 951
ESUP ENF CIDADE PORTO	1 633 603	181	9 025				1 633 603
ESUP ENF SÃO JOÃO	2 588 813	522	4 959	158 667	29	5 471	2 747 480
ESUP ENF D. ANA GUEDES	1 832 684	265	6 916				1 832 684
TOTAL POLYTECHNICS	309 505 021	91 496	3 383	612 281	114	5 371	310 117 302

Zdroj: GEFCEs a OCES

Na výuku jednoho studenta 1. cyklu vysokoškolského vzdělávání (studijní programy Bacharelato a Licenciatura, obdoba dnešního bakalářského studia) bylo v roce 2006 vynaloženo v průměru €4022. Student univerzity byl přitom dotován vyšší částkou (€4403) než student polytechnické instituce (€3383). Studenti programů 2. cyklu (programy Mestrado a Pós-Licenciatura, obdoba dnešního magisterského studia) byli financováni přibližně o 25% vyššími částkami než v případě 1. cyklu, a to v průměru €5055. Na jednoho studenta univerzity připadalo €5052, zatímco student polytechnické instituce byl tentokrát dotován vyšší částkou, a to přibližně €5371. V souvislosti s tím je však nutno upozornit na to, že veřejné univerzity si mohly, na rozdíl od polytechnik, bez omezení stanovit dodatečné školné studijních programů 2. cyklu.⁵⁴

V obrázku č. 5 je graficky zachycen vývoj celkového základního přímého financování i průměrné částky připadající na financování jednoho studenta vysoké školy v průběhu posledních let.

Obr. 5 – Vývoj celkového základního přímého financování a financování připadající na jednoho studenta v letech 2000 – 2006 (pro 1. cyklus VŠ vzdělávání)

Zdroj: GEFCEs a OCES

⁵⁴ MCTES. *Tertiary Education in Portugal: Background Report* [online]. 2006. [cit. 26-2-2009]. 188 s. Dostupné z WWW: <<http://www.oecd.org/edu/reviews/nationalpolicies>> s. 74 - 75.

2.5.1.2. Smluvní financování

Podle současné právní úpravy je smluvní financování poskytováno vysokoškolským institucím na specifické účely na základě smlouvy uzavřené s vládou. Vysokoškolské instituce mohou požádat o tyto dodatečné finanční prostředky prostřednictvím Smlouvy o programu či Smlouvy o rozvoji (např. stavba nových budov). Tabulka č. 13 informuje o prostředcích uvolněných ze státního rozpočtu na základě smluv o programu.

Tab. 13 – Celkové smluvní financování na základě Smlouvy o programu (v €) v letech 2004 – 2007

Veřejné VŠI	2004	2005	2006	2007	Celkem
Univerzity*	5 076 985	6 383 664	6 442 617	7 448 334	25 351 600
Polytechniky	4 062 538	3 027 901	2 584 499	1 196 062	10 871 000
Celkem	9 139 523	9 411 565	9 027 116	8 644 396	36 222 600

*Obsahuje jednu smlouvu s Universidade Católica (soukromá instituce)

Zdroj: MCTES

Z tabulky č. 13 jsou patrné dva trendy vývoje smluvně poskytnutých prostředků, a to jednak mírný pokles celkového smluvního financování v průběhu let 2004 až 2007, a jednak stále narůstající nerovnoměrnost rozdělení celkového rozpočtu mezi instituce univerzitního a polytechnického typu. Zatímco v roce 2007 bylo z celkové částky €8 644 396 vyplacené na základě smluv o programu univerzitám přiděleno €7 448 334, smluvní financování polytechnik činilo pouhých €1 196 062.⁵⁵

2.5.1.3. Systém sociální podpory

Do roku 2005 byl rozpočet systému sociální podpory veřejných i soukromých institucí na následující rok stanovován na základě rozpočtů z předchozích let a zahrnoval dvě oblasti:

⁵⁵ MCTES. *Tertiary Education in Portugal: Background Report* [online]. 2006. [cit. 26-2-2009]. 188 pgs. Dostupné z WWW: <<http://www.oecd.org/edu/reviews/nationalpolicies>> s. 76 - 77.

i) **přímé financování studentů** (např. individuální granty); a ii) **nepřímé financování studentů** (např. stravování, ubytování, sportovní aktivity, zdravotní péče). Od roku 2006 (tzn. poprvé pro rozpočet na rok 2007) jsou prostředky na přímé financování studentů veřejných vysokoškolských institucí kalkulovány vzorcem zohledňujícím následující dva faktory:

- **úroveň sociální podpory** vyjádřenou počtem a průměrnou výší stipendií, počtem a průměrnými náklady na vydaná jídla a počtem obsazených míst ve studentských rezidencích v předchozím roce
- **účinnost sociální podpory** měřenou jako procento z celkového rozpočtu na sociální podporu vyplacené studentům ve formě individuálních grantů.

Tab. 14 – Roční rozpočet přímého financování systému sociální podpory (v €) v letech 2003 – 2006

	2003	2004	2005	2006
Veřejné instituce	102 963 308	117 824 068	132 728 745	127 710 100
Soukromé instituce	27 430 059	27 000 000	27 000 000	27 000 000
Celkem	130 393 367	144 824 068	159 728 745	154 710 100

Zdroj: MCTES

Jak vyplývá z tabulky č. 14, v roce 2006 přineslo přímé financování systému sociální podpory vysokým školám celkovou částku €154 710 100. V přepočtu na jednoho studenta činila sociální podpora €455, což představovalo přibližně 9% základního přímého financování výuky. Výzkum provedený v roce 2006 dále potvrdil, že přestože studenti polytechnických institucí pocházejí zpravidla z ekonomicky slabších poměrů, univerzitám je ze státního rozpočtu na sociální podporu studentů přidělováno více prostředků než polytechnikám. Zatímco přímé financování připadající na jednoho studenta univerzity činilo v roce 2006 v průměru €485, student polytechnické instituce byl dotován částkou pouhých €401. Tyto nesrovnalosti spolu s nízkou účinností systému sociální podpory byly důvodem pro zavedení nové metodologie výpočtu. Od roku 2007 je proto část přímého financování systému sociální podpory určená veřejným institucím kalkulována pomocí vzorce.⁵⁶

⁵⁶ MCTES. *Tertiary Education in Portugal: Background Report* [online]. 2006. [cit. 26-2-2009]. 188 pgs. Dostupné z WWW: <<http://www.oecd.org/edu/reviews/nationalpolicies>> s. 76 - 78.

2.5.2. Hlavní zdroje příjmů veřejných VŠ institucí

Hlavním zdrojem příjmů veřejných vysokoškolských institucí v Portugalsku je bezesporu státní rozpočet, z něhož instituce získávají prostředky na financování výuky, investic a výzkumu. Vysoké školy disponují ale také dalšími zdroji příjmů, z nichž nejvýznamnějším je tzv. **vydělaný zisk** (nezahrnující školné). Tento zdroj pochází z akumulovaných přebytků rozpočtů z předchozích let a z fondů EU. V posledních letech nabývá na stále větším významu a často se podílí až čtvrtinou na financování aktivit vysokoškolských institucí. Jeho význam se však od instituce k instituci liší v závislosti na tom, jak je každá z nich úspěšná ve využívání svých předností, jako je její umístění, prestiž či obor studia. V pořadí třetí nejdůležitější zdroj představuje **školné** placené samotnými studenty. To zaznamenalo v posledních letech zásadní nárůst zapříčiněný zejména změnami v zákonech o financování z let 1997 a 2003.⁵⁷ Následující dvě tabulky uvádějí hlavní zdroje příjmů veřejných vysokých škol a jejich průměrné roční odchylky.

Tab. 15 - Procentuální zastoupení jednotlivých zdrojů příjmu v rozpočtu veřejných vysokoškolských institucí v letech 2001 - 2004

Podíl jednotlivých zdrojů na celkových příjmech (v %)					
	Veř. financování	Školné	Vydělaný zisk	Investice	Celkem
2001	61,69	6,14	23,15	9,02	100,00
2002	61,20	6,58	23,61	8,61	100,00
2003	60,95	7,07	23,35	8,64	100,00
2004	57,09	9,75	26,32	6,84	100,00
Průměr	60,23	7,39	24,11	8,28	100,00

Zdroj: GEFCEs, MCTES, 2005

Z údajů v tabulce č. 15 je zřejmé, že veřejné prostředky určené k financování výuky a ostatních běžných výdajů tvořily největší část příjmů veřejných vysokoškolských institucí a že v průběhu analyzovaného období se jejich podíl výrazně neměnil. I přes vytrvalý mírný pokles představoval v roce 2004 kombinovaný efekt veřejného financování a financování

⁵⁷ MCTES. *Tertiary Education in Portugal: Background Report* [online]. 2006. [cit. 26-2-2009]. 188 pgs. Dostupné z WWW: <<http://www.oecd.org/edu/reviews/nationalpolicies>> s. 88.

investic významných 63,9% (oproti 70,7% v roce 2001). Tato hodnota potvrzuje, že i přestože se systém portugalského terciárního vzdělávání stal v průběhu zmíněného období méně závislým na vládě, státní rozpočet zůstává i nadále nejvýznamnějším zdrojem financování.⁵⁸

Tab. 16 – Roční míra změny jednotlivých zdrojů příjmu veřejných VŠ institucí mezi lety 2001 – 2004

Příjmy - roční odchylka (v %)					
	Veřejný rozpočet	Školné	Vydělaný zisk	Investice	Celkem
2001/02	3,64	11,80	6,55	-0,30	4,46
2002/03	0,42	8,46	-0,28	1,17	0,85
2003/04	-1,77	44,59	18,26	-16,99	4,87
Průměr	0,76	21,62	8,18	-5,37	3,39

Zdroj: GEFCEs, MCTES, 2005

Tabulka č. 16 informuje o tom, že i přes pokles počtu nových studentů vzrostl celkový roční rozpočet mezi lety 2001 a 2004 v průměru o 3,39% v běžných cenách. Kvůli vzrůstajícím ekonomickým potížím se vláda rozhodla soustředit své úsilí především na rozpočet na běžné výdaje, a to na úkor objemu investic, jejichž financování v tomto období pokleslo v průměru o 5,37% ročně. Za rozhodnutím o krácení rozpočtu na investice stál i fakt, že v průběhu posledních dekad byly do infrastruktury nainvestovány rozsáhlé prostředky, přičemž z důvodu poklesu zájemců o VŠ studium však přestaly být tyto existující kapacity plně využívány. Poté, co legislativa umožnila institucím libovolně stanovit výši školného, vzrostly mezi lety 2001 a 2004 příjmy z tohoto zdroje ročně v průměru o 21,62%. Poslední ze zmíněných zdrojů, tzv. vydělaný zisk, zaznamenal ve zmíněném období průměrný roční nárůst 8,18%.⁵⁹

Následující podkapitola je věnována školnému, coby v posledních letech na významu rostoucímu zdroji příjmů vysokoškolských institucí.

⁵⁸ ROSA, M. J., TAVARES, D. A., AMARAL, A. *Funding Systems and their Effects on Higher Education Systems: Country Study – Portugal* [online]. CIPES, 2006. [cit. 27-2-2009]. 23 s. Dostupné z WWW: <<http://www.academica.pt/Backoffice/UserFiles/Documentos%20Pol%C3%ADtica%20Educativa/ocde%202006.PDF>> s. 10.

⁵⁹ MCTES. *Tertiary Education in Portugal: Background Report* [online]. 2006. [cit. 26-2-2009]. 188 pgs. Dostupné z WWW: <<http://www.oecd.org/edu/reviews/nationalpolicies>> s. 87.

2.5.2.1. Školné

Do roku 1992 bylo školné placené na veřejných institucích velice nízké (cca €6 ročně), jelikož jeho výše zůstávala nezměněna od dob zavedení v roce 1944. V roce 1992 byla představena nová koncepce školného spočívající v aktualizaci původní hodnoty z roku 1944, což po promítnutí vlivu inflace představovalo částku cca €300 ročně. Tato změna vyvolala odpor ze strany studentů a významný politický rozruch, během kterého bylo několik ministrů školství přinuceno k rezignaci. I navzdory tomuto odporu byly změny nakonec zavedeny. Se změnou vlády koncem roku 1995 se diskuze o školném znovu otevřela. Nová vláda zrušila zákon z roku 1992 a v průběhu roku 1997 přijala zákon nový, který znovu zavedl povinné školné v podobném rozsahu jako předchozí zrušený zákon. Hlavní inovací bylo, že zákon stanovil stejnou výši školného pro všechny studenty veřejných institucí v závislosti na aktuální výši minimální mzdy. I přes částečný odpor studentů bylo školné znovuobnoveno.

V srpnu roku 2003 byl přijat nový zákon, který podstatně zvýšil roční sazbu školného z původních cca €350 v roce 2002. Na rozdíl od předchozího však nestanovil pouze jedinou sazbu pro všechny studenty veřejných institucí, ale umožnil každé škole rozhodnout o výši poplatků v rozmezí mezi minimální a maximální hranicí. Pro následující akademický rok 2003/04 tak bylo schváleno rozpětí školného mezi €450 a €850. Hlavní myšlenkou bylo umožnit stanovení rozdílných výší poplatků korespondujících s nabízenou kvalitou výuky. Následkem tohoto rozhodnutí začalo docházet k situacím, kdy jednotlivé školy, přestože spadají pod stejnou vysokoškolskou instituci, požadují od studentů rozdílné částky v závislosti na stupni centralizace dané instituce či síle studentské unie. V akademickém roce 2005/6 většina veřejných univerzit stanovila výši školného v blízkosti maximální hodnoty €902. Trend stanovovat školné na úrovni horní hranice stanovené státem přetrvává do dnešních dnů, nižší než maximální možná částka je školami požadována spíše výjimečně. Obecně vzato lze říci, že na univerzitách jsou požadovány poplatky vyšší než na polytechnických školách.⁶⁰

⁶⁰ ROSA, M. J., TAVARES, D. A., AMARAL, A. *Funding Systems and their Effects on Higher Education Systems: Country Study – Portugal* [online]. CIPES, 2006. [cit. 27-2-2009]. 23 s. Dostupné z WWW: <<http://www.academica.pt/Backoffice/UserFiles/Documentos%20Pol%C3%ADtica%20Educativa/ocde%202006.PDF>> s. 9.

N akademický rok 2008/09 stanovila vláda horní hranici poplatků na €972,14 pro studijní programy prvního cyklu vysokoškolského studia. Pro studijní obory druhého cyklu mohou vysoké školy stanovovat výši školného libovolně bez omezení. Tabulka č. 17 informuje o výši školného na rok 2008/09 v ekonomicky zaměřených studijních oborech (např. ekonomie, finance, management, účetnictví) na vybraných **veřejných vysokých školách**.

Tab. 17 – Školné na akademický rok 2008/09 (v €) stanovené veřejnými vysokými školami v ekonomicky zaměřených studijních oborech

Název vysoké školy	Bakalářské studium (Licenciatura)	Magisterské studium (Mestrado)	
	1. - 3. rok	1. rok	2. rok
Univerzity			
Universidade Nova de Lisboa	972	4 400	3 300
Universidade de Aveiro – ISCAA	972,73	972,73	972,73
Universidade da Beira Interior	972	---	---
Universidade Técnica de Lisboa – ISEG	972,14	---	---
Universidade de Évora	972,14	---	---
Universidade Minho	972	---	---
ISCTE	972	2 500	1 250
Polytechniky			
Instituto Politécnico de Santarém – ESG	972	1 450	1 450
Instituto Politécnico de Lisboa – ISCAL	888	972	972
Instituto Politécnico do Cávado e do Ave – ESG	972	1 500	600
Instituto Politécnico do Porto – ISCAP	900	900	900
Instituto Politécnico de Coimbra – ISCAC	750	1 350	1 350

Zdroj: internetové stránky uvedených škol

Přestože se školné stalo dalším ze zdrojů financování vysokoškolského vzdělávání, jeho role v případě veřejných institucí není příliš výrazná a často představuje méně než desetinu fondů poskytovaných vládou. Jinak tomu ale je v případě soukromých institucí, jejichž fungování je financováno především z poplatků placených studenty (v současné době nejčastěji €2000 až €4000 ročně). Tabulka č. 18 poskytuje přehled o aktuální výši školného na **soukromých vysokých školách** v ekonomicky zaměřených studijních oborech (např. ekonomie, management, finance, účetnictví).

Tab. 18 – Školné na akademický rok 2008/09 (v €) stanovené soukromými vysokými školami v ekonomicky zaměřených studijních oborech

Název vysoké školy	Bakalářské studium (Licenciatura)	Magisterské studium (Mestrado)	
	1. - 3. Rok	1. rok	2. rok
Universidade Lusófona de Humanidades e Tecnologias	3 003	2 310	750
Universidade Lusíada de Lisboa	2 970	3 091	3 091
Univesidade Autónoma de Lisboa	3 300	3 300	3 300
Universidade Católica Porto	4 500	4 680	2 808
Universidade Fernando Pessoa	---	2 350	2 350

Zdroj: internetové stránky uvedených škol

Rozdílná výše školného má za příčinu rozdílné vnímání kvality těchto dvou subsektorů, přičemž úroveň veřejných vysokých škol je veřejností vnímána jako vyšší. Nejvyhledávanější volbou studentů jsou i nadále veřejné univerzity a soukromý sektor tak nepředstavuje pro veřejné instituce významnější hrozbu.⁶¹

2.5.3. Hlavní kategorie výdajů VŠ institucí

Jak již bylo zmíněno, prostředky poskytované veřejným vysokoškolským institucím jsou vypočítávány pomocí vzorce. Rozhodnutí o interním rozdělení přidělených prostředků je však ponecháváno na instituci samotné a neexistuje pro něj jednotný postup. Některé z institucí převzaly model rozdělování prostředků pomocí vzorce, jiné postup modifikovaly. Další rozdíly v přístupu k interní distribuci státních zdrojů vyplývají z různého stupně finanční autonomie školy či oddělení v rámci každé instituce. Ať už jsou v rámci instituce zdroje distribuovány jakýmkoli způsobem, největší část veřejného financování připadá zpravidla na platy zaměstnanců. Následující dvě tabulky zobrazují hlavní kategorie výdajů veřejných vysokých škol a jejich průměrné roční změny.

⁶¹ ROSA, M. J., TAVARES, D. A., AMARAL, A. *Funding Systems and their Effects on Higher Education Systems: Country Study – Portugal* [online]. CIPES, 2006. [cit. 27-2-2009]. 23 s. Dostupné z WWW: <<http://www.academica.pt/Backoffice/UserFiles/Documentos%20Pol%C3%ADtica%20Educativa/ocde%202006.PDF>> s. 6-7.

Tab. 19 – Procentuální zastoupení jednotlivých kategorií výdajů v rozpočtu veřejných vysokoškolských institucí v letech 2001 – 2004

Podíl z celkových výdajů (v %)						
	Platy	Ostatní	Běžné výdaje	Investice	Přebytek	Celkem
2001	54,67	28,42	83,09	6,52	10,39	100,00
2002	55,70	23,68	79,38	5,70	14,92	100,00
2003	56,39	21,53	77,91	4,24	17,85	100,00
2004	55,00	23,68	78,67	3,00	18,33	100,00
Průměr	55,44	24,33	79,76	4,87	15,37	100,00

Zdroj: GEFCES, MCTES, 2005

Jak vyplývá z tabulky č. 19, hlavní kategorií výdajů portugalských veřejných vysokých škol představují platy akademických a neakademických zaměstnanců, tvořící cca 55% celkových výdajů. Další položka, ostatní běžné výdaje, přesahuje 20% celkových výdajů. Třetí významnou kategorií výdajů jsou investice (kapitálové výdaje), které zahrnují výdaje spojené s budovami, vybavením a laboratořemi, a dále také středně nebo dlouhodobé výdaje, které nejsou započítávány do běžných výdajů. V průběhu sledovaného období byla tato kategorie nejvíce proměnnou částí celkových výdajů a její relativní význam postupem času klesal.⁶² V následující tabulce je zachycena roční míra změny jednotlivých druhů výdajů veřejných vysokoškolských institucí v průběhu let 2001 – 2004.

Tab. 20 – Roční míra změny výdajů veřejných vysokých škol mezi lety 2001 - 2004

Výdaje - roční odchylka (v %)				
	Platy zaměstnanců	Ostatní	Investice	Celkem
2001/02	6,41	-12,94	-8,74	4,46
2002/03	2,10	-8,33	-25,02	0,85
2003/04	2,29	15,34	-25,78	4,87
Průměr	3,60	-1,98	-19,84	3,39

Zdroj: GEFCES, MCTES, 2005

⁶² ROSA, M. J., TAVARES, D. A., AMARAL, A. *Funding Systems and their Effects on Higher Education Systems: Country Study – Portugal* [online]. CIPES, 2006. [cit. 27-2-2009]. 23 s. Dostupné z WWW: <<http://www.academica.pt/Backoffice/UserFiles/Documentos%20Pol%C3%ADtica%20Educativa/ocde%202006.PDF>> s. 7 - 8.

Z údajů v tabulce č. 20 je patrné, že zatímco výdaje na platy zaměstnanců mezi lety 2001 a 2004 vzrostly, ostatní kategorie výdajů, zejména pak investiční výdaje, zaznamenaly pokles. Nárůst výdajů spojený se zaměstnanci nebyl ani tak zapříčiněn nárůstem poměru počtu vyučujících k počtu studentů, jako spíše důsledkem zvyšující se kvalifikace personálu. V minulosti bylo na portugalských vysokoškolských institucích častým jevem, že značná část vyučujícího personálu nedosáhla doktorského stupně vzdělání, a působila proto na nižších učitelských postech (např. asistent profesora) s nižším platovým ohodnocením. Tato situace se v posledních letech výrazně změnila. Úspěšné absolvování magisterského a doktorského studia přináší ve většině případů automatické povýšení v akademické hierarchii, což je pro vysoké školy spojeno s jasnými finančními důsledky. Také zvyšující se stupeň institucionální autonomie stojí za zvyšováním výdajů spojených se zaměstnanci, jelikož potřebná vyšší kvalifikace administrativních pracovníků se opět odráží v jejich platech.⁶³

⁶³ MCTES. *Tertiary Education in Portugal: Background Report* [online]. 2006. [cit. 26-2-2009]. 188 s. Dostupné z WWW: <<http://www.oecd.org/edu/reviews/nationalpolicies>> s. 92.

3. DOTAZNÍKOVÉ ŠETŘENÍ OČEKÁVANÝCH VÝDĚLKŮ STUDENTŮ NA VEŘEJNÉ VYSOKOŠKOLSKÉ INSTITUCI V PORTUGALSKU

Podle teorie lidského kapitálu záleží volba rozsahu vzdělání, jeho délky a oboru studia na návratnosti investice do vzdělání. Lidé se rozhodnout investovat finanční prostředky do vzdělání pokud je tato investice výhodná, tzn. pokud vynese alespoň stejný obnos peněžních prostředků, který byl do daného vzdělání vložen. Rozhodování o získání dodatečného vzdělání je ovlivněno očekávanou návratností této investice; poklesne-li vnímaná míra návratnosti do vzdělání, pravděpodobně poklesne také zájem o studium na vysokých školách.⁶⁴

V posledních desetiletích je Evropa svědkem výrazně se zvyšujícího zájmu studentů o studium na vysoké škole, který je doprovázen nutnými změnami vzdělávacích systémů a systémů jejich financování. Studium již není záležitostí pouze bohatých, vzdělaných či jinak privilegovaných osob, ale účastní se ho osoby z nejrůznějších socio-ekonomických poměrů. Osvojení si nových znalostí a dovedností je spojeno se záměrem zlepšit si své ekonomické postavení v průběhu života. Očekávání jistého finančního benefitu, zpravidla ve formě vyšších výdělků po ukončení studia, je jednou z nejvýznamnějších příčin nárůstu počtu zájemců o studium na vysokých školách.

V průběhu let byla provedena řada studií dosvědčujících, že po absolvování vysoké školy studenti očekávají vyšší výdělků než v případě absolvování pouze střední školy, a to jak ihned po nástupu do zaměstnání, tak i v průběhu své pracovní kariéry. Danou problematikou se v posledních letech ve Spojených státech zabývali například Smith a Powell (1990), Blau a Ferber (1991), Betts (1996) a Carvajal a kol. (2000); z evropských protějšků stojí za zmínku například Williams a Gordon (Anglie, 1981), Menon (Kypr, 1997), Brunello a kol. (10 evropských zemí, 2001), Botelho a Pinto (Portugalsko, 2004) a Urbánek a kol. (ČR, 2005).⁶⁵

⁶⁴ ANCHOR J. A KOL. *Student Perceptions of Financial Returns to Higher Education in the Czech Republic and England: Evidence from Business Schools*. Economics of Education Review. ISSN 0272-7757.

⁶⁵ BOTELHO, A., PINTO C. L. *Students' expectations of the economic returns to college education: results of a controlled experiment*. Economics of Education Review, 2004, Vol. 23, s. 645-653. ISSN 0272-7757.

3.1. Metodika dotazníkové šetření na ISCAL v akademickém roce 2009/10

Hlavním cílem šetření provedené v rámci této diplomové práce bylo zjistit očekávané výdělky a s nimi související očekávanou návratnost investice do vzdělání studentů prvního ročníku vysokého školy ekonomického zaměření v Portugalsku. Dalším snahou bylo zjistit, zda se platové očekávání studentů v průběhu studia mění a jak. Kromě studentů prvních ročníků byl proto dotazník rozdán také vzorku studentů třetích ročníků, který posloužil k pozdější komparaci očekávané návratnosti investice do vysokoškolského vzdělání těchto dvou skupin respondentů. Výsledky tohoto srovnání budou uvedeny v kapitole č. 4.

Sběr dat byl naplánován na začátek akademického roku, aby získané odpovědi studentů prvních ročníků co nejpřesněji odrážely jejich očekávání v době, kdy se po ukončení střední školy rozhodovali mezi vstupem na trh práce a pokračováním ve studiu. Dne 30. září 2009 byly dotazníky rozdány studentům prvního ročníku oboru Managementu na vysokoškolské instituci polytechnického typu Instituto Superior de Contabilidade e Administração de Lisboa (ISCAL). V každé ze čtyř tříd byl nejprve stručně představen výzkum, poté byli studenti požádáni o spolupráci spočívající v co nejpravdivějším a nejčestnějším vyplnění dotazníků. Z odevzdaných 115 dotazníků byly 4 vyřazeny pro neodpovídající profil respondenta, odpovědi zbylých 111 respondentů posloužili jako podklad pro tento výzkum. Doplnující vzorek 45 dotazníků od respondentů z řad studentů třetího ročníku oboru Management byl na stejné vysokoškolské instituci získán dne 20. října 2009.

Dotazník, o jehož vyplnění byli portugalští studenti požádáni (viz Příloha E), vycházel z české a anglické verze dotazníků používaných ve výzkumném projektu kolektivu autorů Technické univerzity v Liberci. Tento projekt, probíhajícího již od roku 2001 pod záštitou Grantové agentury České republiky, shromažďuje a zpracovává údaje z vybraných třech českých a jedné anglické vysoké školy ekonomického zaměření. Díky stejné struktuře dotazování mohly být získané odpovědi a výpočty porovnány s výsledky výše zmíněného výzkumu. Toto srovnání bude provedeno v podkapitole 4.2. této práce.

Dotazník v portugalském jazyce se skládal z 15 otázek. Jádro dotazníku tvořily 4 otázky, jejichž cílem bylo zjištění očekávaných výdělků studentů v těchto specifických situacích:

ihned po absolvování vysoké školy, 10 let po ukončení vysoké školy, a rovněž za předpokladu absolvování pouze střední školy, ihned po maturitě a po deseti letech praxe. V dalších 2 otázkách byli studenti požádáni o poskytnutí informací o platech čerstvých absolventů vysoké školy ekonomického zaměření či absolventů s přibližně desetiletou praxí, znali-li nějaké. Zbýlých 9 otázek bylo zaměřeno na získání osobních dat a zmapování socio-ekonomického zázemí respondentů.

3.2. Vyhodnocení dat

Mezi respondenty dotazníku z řad studentů prvního ročníku tvořily nadpoloviční většinu ženy, představující 56% z celkového počtu 111 respondentů, muži byli zastoupeni z 44%. Průměrný věk respondenta byl 18,5 let. Tabulka č. 21 poskytuje přehled o struktuře a průměrném věku respondentů.

Tab. 21 – Struktura a průměrný věk respondentů (1. ročník)

Pohlaví	Počet	%	Prům. věk
Muž	49	56	18,9
Žena	62	44	18,3
Celkem	111	100	18,5

Zdroj: dotazníkové šetření

Následující tabulka č. 22 shrnuje zpracovaná data týkající se očekávaných výdělků studentů prvního ročníku vysokoškolské instituce ISCAL v akademickém roce 2009/2010. Očekávané výdělků jsou uváděny v €, a to ve dvou časových okamžicích: ihned po ukončení a 10 let od absolvování vysoké školy. V souladu se obvyklou formou uvádění platů v Portugalsku byli studenti dotazováni na očekávaný **měsíční výdělek**, a to ve své **hrubé podobě**, tedy před odečtením zdravotního a sociálního pojištění a zálohy na daň z příjmu. Pro účely efektivnější analýzy dat byly posuzovány odpovědi mužů a žen nejprve odděleně, poslední sloupec představuje souhrn odpovědí všech respondentů bez ohledu na pohlaví.

Tab. 22 – Popis dat získaných od studentů prvních ročníků v dotazníkovém šetření na ISCAL v akademickém roce 2009/2010

Charakteristiky	Muži		Ženy		Celkem	
	Absolvent	10 let praxe	Absolvent	10 let praxe	Absolvent	10 let praxe
Průměr	1179	3098	1015	2644	1087	2844
Medián	900	2500	950	1900	950	2000
Modus	1000	2500	1000	1500	1000	1500
Minimum	500	800	400	500	400	500
Maximum	7000	15000	5000	10000	7000	15000
Směr. odchylka	978	2554	693	2079	835	2312
Rozptyl	956122	6524996	480754	4322781	697218	5345844

Zdroj: dotazníkové šetření

Z odpovědí respondentů shrnutých v tabulce č. 22. vyplývá, že jako nástupní plat po absolvování vysoké školy očekávají studenti v průměru €1087 za měsíc, přičemž muži očekávají částku průměrně o €164 vyšší než ženy. Po deseti letech od vstupu na trh práce dosáhlo očekávání studentů více než 2,5 násobku původní hodnoty, kdy dotázaní očekávali průměrný plat ve výši €2844 za měsíc. Také rozdíl v očekávaných výdělcích mezi muži a ženami dosáhl více než 2,5 násobku - muži očekávali průměrnou měsíční částku €3098, ženy plat ve výši €2644 za měsíc.

Rovněž z intervalů minimálních a maximálních uváděných hodnot jsou patrné nižší odhady žen než mužů. Jako čerstvé absolventky očekávají ženy měsíční výdělky mezi €400 a €5000, zatímco v případě mužů jsou obě hranice intervalu posunuty výše a uváděné hodnoty se pohybují mezi €500 a €7000. Obdobná situace se opakuje i v případě očekávaných výdělků po deseti letech praxe, kdy odpovědi mužů se nachází v intervalu od €800 do €15000, zatímco ženy odhadují své budoucí příjmy v rozmezí pouze €500 až €10000 za měsíc.

Zmíněné očekávání nižších výdělků ženami (v porovnání s muži) odráží současný stav na portugalském trhu práce. Dle INE byl ve třetím čtvrtletí roku 2007 průměrný čistý plat žen - zaměstnankyň o 17,8% nižší, než plat mužů – zaměstnanců. Mezi sektory s největšími rozdíly mezi platy mužů a žen patřily průmysl a zemědělství s téměř třicetiprocentním rozdílem,

naopak nejlépe na tom byly technické profese na střední úrovni průměrným rozdílem okolo 7%.⁶⁶

Pro lepší porozumění údajům uvedeným v tabulce byly kromě prostého aritmetického průměru očekávaných budoucích výdělků počítány ještě další dva statistické ukazatele, mající v tomto ohledu značnou vypovídající hodnotu: medián a modus. Výhodou mediánu oproti aritmetickému průměru je fakt, že není ovlivněn extrémními hodnotami. V případě „čerstvých“ absolventů vysoké školy odpovídá medián, tedy střední hodnota souboru všech odpovědí respondentů, měsíčnímu výdělku €950, po 10 letech praxe pak částce €2000. Další z použitých statistických ukazatelů, modus, představuje nejčastěji se vyskytující hodnotu v daném statistickém souboru. Jako nejčastěji očekávaný nástupní plat uváděli respondenti, ať již muži nebo ženy, částku €1000 za měsíc. Po získání desetileté praxe byl nejčastěji očekáván plat ve výši €1500 za měsíc. Částka €1500 byla shodně nejčastějším odhadem budoucího výdělku žen, muži očekávali nejčastěji plat ve výši €2500. Jak v případě mediánu, tak i v případě modu, byly ve všech situacích (ihned po ukončení studia, 10 let od absolvování VŠ; ženy, muži i celkem) zjištěné hodnoty nižší než hodnoty vypočítané aritmetickým průměrem. To naznačuje, že hodnota očekávaného průměrného výdělku je oproti většinovému mínění respondentů mírně nadhodnocena, a to v důsledku ovlivnění odpověďmi některých studentů, kteří v daných situacích očekávali zřejmě extrémně vysoké výděvky.

Pro úplnost byli studenti požádáni i o poskytnutí informací o platech již pracujících absolventů ekonomicky zaměřených vysokých škol, a to v okamžiku ihned po ukončení studia a po 10 letech od nástupu do práce. Na alespoň jednu z těchto otázek odpovědělo přibližně 40% respondentů, přičemž častěji byli respondenti obeznámeni se situací čerstvých absolventů než kolegů s víceletou praxí. Z odpovědí respondentů vyplynulo, že průměrný plat čerstvého absolventa vysoké školy ekonomického směru se pohybuje okolo €1226 za měsíc, po deseti letech praxe dosahuje průměrné výše €2769.

⁶⁶ RODRIGUES, S. ANÍBAL. *Rendimento médio liquidados assalariados portugueses ficou quase estagnado no final de 2007*[online]. Jornal Público, 2008. [cit. 6-11-2009]. Dostupné z WWW: <<http://reapnimprensa.blogspot.com/2008/02/rendimento-mdio-lquido-dos-assalariados.html>>

3.3. Výpočet očekávané míry návratnosti investice do VŠ vzdělání

Odpovědi respondentů na čtyři stěžejní otázky, týkající se jejich platového očekávání, posloužily jako podklad pro výpočet očekávané míry návratnosti investice do vysokoškolského vzdělání. Tabulka č. 23 poskytuje údaje o průměrných výdělcích očekávaných studenty 1. ročníku ISCAL v jednotlivých situacích.

Tab. 23 – Průměrné očekávané výdělky v jednotlivých situacích (v €)

	Muži	Ženy	Celkem
Ihned po SŠ	558	519	536
Ihned po VŠ	1179	1015	1087
10 let po SŠ	918	811	858
10 let po VŠ	3098	2644	2844

Zdroj: dotazníkové šetření

K výpočtu očekávané návratnosti investice do vysokoškolského vzdělání je v této diplomové práci použita **zkrácená metoda**. Aby však vzorec pro výpočet zkrácenou metodou mohl být aplikován na data získaná v Portugalsku, musí být ještě upraven o dodatečné náklady spojené se získáním vzdělání, za něž je v této práci zjednodušeně považováno jen uhrazené školné. Ve výpočtech míry návratnosti investice do vzdělání v Portugalsku je použit následovně upravený vzorec:

$$r^* = \frac{AE_u - AE_s}{S_u * (AE_s + C_u)} \quad (7)$$

kde r^* je soukromá míra návratnosti investice do vzdělání,
 AE_u jsou průměrné výdělky jedince s vysokoškolským vzděláním,
 AE_s jsou průměrné výdělky jedince se středoškolským vzděláním,
 S_u je doba studia vysoké školy, a
 C_u jsou náklady spojené se studiem vysoké školy (školné).

Ve výpočtech je dosazena hodnota školného pro akademický rok 2009/10, která na ISCAL představuje částku €915. Přestože je navazující magisterské studium u portugalských studentů stále oblíbenější, doposud je běžnějším jevem ukončit studium a vstoupit na trh práce již po obdržení bakalářského titulu. Podobně je tomu například i ve Velké Británii, kde je rovněž prioritním cílem velké části studentů absolvovat tříleté bakalářské studium. Mnoho takových absolventů se pak k vysokoškolskému studiu vrací v pozdějším věku, aby při práci získali v režimu distančního studia ještě magisterský titul. Při výpočtech očekávané návratnosti investice do vysokoškolského vzdělání v Portugalsku je proto brán v úvahu záměr studentů studovat pouze 3 roky.

Po dosazení příslušných údajů do vzorce je vypočítána návratnost investice do vysokoškolského vzdělání očekávaná studenty-muži ihned po absolvování vysoké školy následujícím způsobem:

$$r^* = \frac{1179 - 558}{3 \cdot (558 + 915)} = \frac{621}{4419} = 0,1405 \cdot 100 = 14,05\% \quad (8)$$

Stejným způsobem jsou vypočítány i další hodnoty. Tabulka č. 24 informuje o návratnosti investice do vzdělání očekávanou muži, ženami a všemi studenty celkem, a to ihned po absolvování vysoké školy a po 10 letech od vstupu na trh práce.

Tab. 24 – Očekávaná návratnost investice do vzdělání (v %)

	Muži	Ženy	Celkem
Absolvent	14,05	11,53	12,66
VŠ + 10 let	39,64	35,4	37,34

Zdroj: dotazníkové šetření

Z výpočtů provedených na základě odpovědí respondentů vyplývá, že studentům prvního ročníku vysoké školy se investice do vzdělání jeví jako velice výnosná. Studenti předpokládají, že díky dosaženému vzdělání budou moci vykonávat kvalifikovanější práci a prostředky investované do vysokoškolského vzdělání se jim tak vrátí v podobě vyšší

zaměstnatelnosti a vyššího výdělku. Z dotazníkového šetření vyplynulo, že muži ihned po ukončení studia očekávají návratnost své investice do vzdělání přes 14% a ženy necelých 12%. Daleko vyšších hodnot však dosáhla respondenty očekávaná návratnost do vzdělání po deseti letech od ukončení studia na vysoké škole, a to v průměru přes 37%. Lze tak říci, že kromě samotného vysokoškolského vzdělání, které vnímají jako nezbytnou podmínku pro úspěšný start pracovní kariéry, studenti přikládají velký význam také pracovní zkušenosti, od níž si slibují budoucí rychlý profesní a platový růst.

Očekávání budoucích výdělků, a tím pádem i výsledné hodnoty očekávané míry návratnosti investice do vzdělání studentů 1. ročníku vysokoškolské instituce ISCAL, mohou být ovlivněny celou řadou faktorů. Následující podkapitola nabízí vyhodnocení zbývajících otázek zaměřených na skutečnosti, které mohou ovlivňovat platové očekávání respondentů.

3.4. Vyhodnocení možných faktorů ovlivňujících platové očekávání

Po vyhodnocení odpovědí respondentů týkajících se jimi očekávaných výdělků v různých situacích a očekávané míry návratnosti investice do vzdělání, přichází na řadu vyhodnocení další části dotazníku, informujícím o plánovaném místě práce respondentů a vzdělání a platech jejich rodičů.

Mezi faktory, které mohou ovlivnit platové očekávání studentů, patří bezesporu země a místo, kde po ukončení studia hodlají pracovat. Portugalsko je země se značnou tradicí a tendencí k emigraci, nastavenou za minulého režimu diktátora Salazara a přetrvávající do dnešních dnů. Nejčastěji míří Portugalci za prací a lepšími výdělky do západoevropských zemí (Lucembursko, Andorra, Švýcarsko, Francie, Velká Británie, Španělsko) či do USA. Například v Lucembursku a Andorře se v důsledku přistěhovalectví vytvořily portugalské menšiny, portugalsky zde mluví přibližně 10% obyvatel země.⁶⁷ Pro současné studenty tedy není představa emigrace za prací a lepším životním standardem neobvyklou situací – rodiče

⁶⁷ *Portugalština* [online]. [cit 20-11-2009]. Dostupné z WWW:<<http://cs.wikipedia.org/wiki/Portugal%C5%A1tina>>

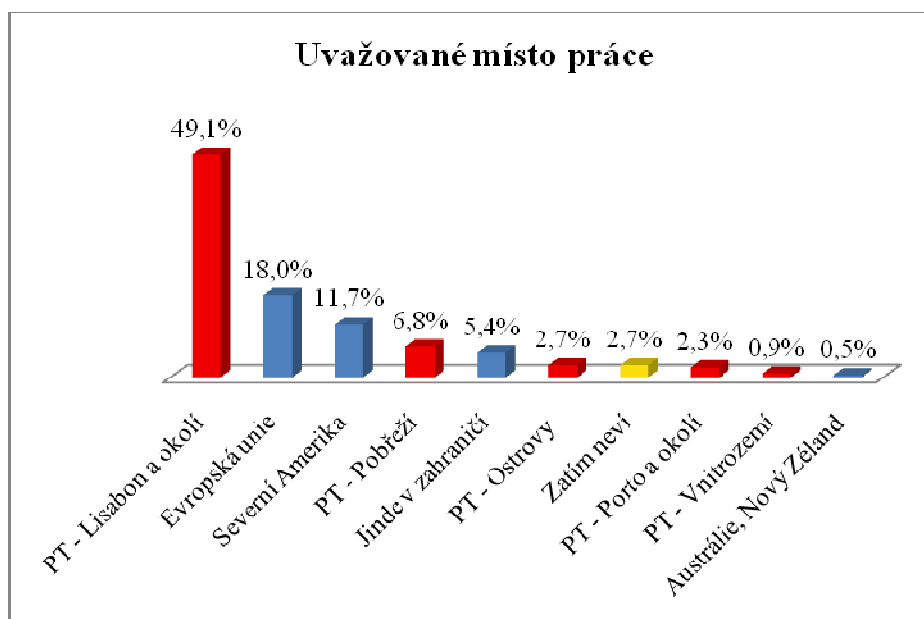
mnohých v minulosti v zahraničí pracovali, jiní jsou potomci imigrantů z bývalých portugalských kolonií. O záměru studentů pracovat v zahraničí informuje obr. č. 6.

Obr. 6 – Uvažovaná země práce

Zdroj: dotazníkové šetření

Z grafu č. 6 vyplývá, přibližně 41% respondentů vidí jako zemi svého budoucího působení jednoznačně Portugalsko, dalších 42% váhá mezi Portugalskem a cizí zemí. Pouze 14% respondentů uvedlo, že plánují pracovat výhradně v zahraničí, zbylá 3% studentů zatím neví. Podrobnější informace o jednotlivých místech, kde studenti ISCAL zamýšlejí po ukončení studií pracovat, poskytuje obr. č. 7.

Obr. 7 – Uvažované místo práce

Zdroj: dotazníkové šetření

Jak ukazuje graf č. 7, téměř polovina z celkového počtu 111 respondentů uvažuje o práci v oblasti Grande Lisboa, aglomeraci hlavního města Portugalska čítající okolo 3 miliónů obyvatel. Kromě faktu, že respondenti jsou studenty vysoké školy sídlící v Lisabonu, je pravděpodobné, že jejich rozhodnutí pracovat v hlavním městě je ovlivněné očekáváním vyšších průměrných výdělků. Podle některých zdrojů může být plat zaměstnance v regionu Grande Lisboa v průměru až o 40% vyšší než výdělek pracovníka z Centrálního regionu Portugalska.⁶⁸

Po největší skupině čítající přes 49% respondentů, kteří plánují pracovat v Lisabonu a jeho okolí, je druhým nejčastěji zamýšleným místem práce Evropská unie, představující 18% z celkového počtu respondentů. Mezi „nejoblíbenější“ země v rámci Evropské unie patří zejména Velká Británie a Francie, dále studenti uvažují o kariéře také v Lucembursku, Španělsku či Itálii. Jinou často zmiňovanou evropskou zemí (nepatřící do EU) je Švýcarsko.

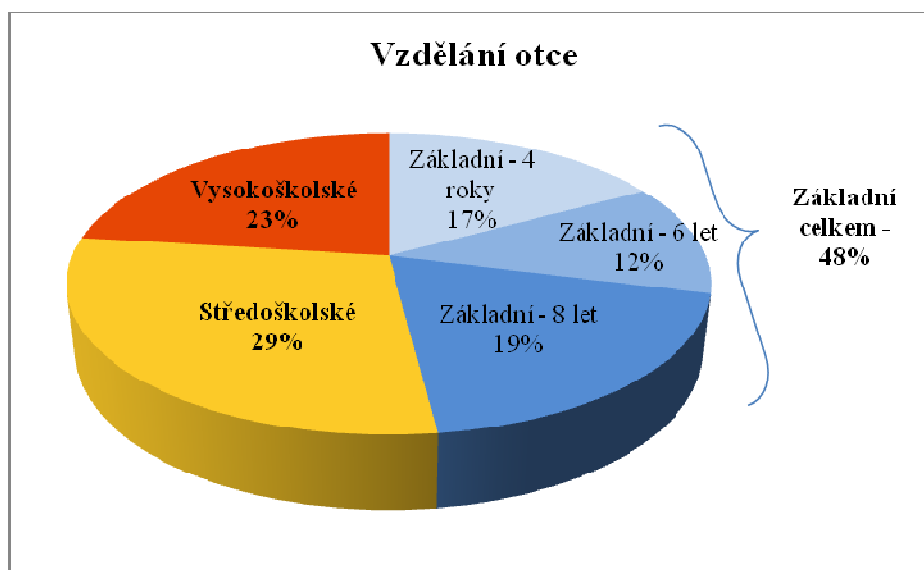
⁶⁸ RODRIGUES, S. ANÍBAL. *Rendimento médio liquidados assalariados portugueses ficou quase estagnado no final de 2007*. Jornal Público, 2008 [online]. [cit. 6-11-2009]. Dostupné z WWW: <<http://reapnimprensa.blogspot.com/2008/02/rendimento-mdio-liquido-dos-assalariados.html>>

Všechny výše zmíněné státy tvoří skupinu zemí, do kterých i v minulosti tradičně směřovali portugalští emigranti. Necelých 12% respondentů uvedlo, že zvažuje přestěhování za prací do Severní Ameriky, ve většině případů jmenovitě do Spojených států amerických, další cílovou zemí často vyhledávanou portugalskými emigranty.

Po Lisabonu bylo s necelými sedmi procenty druhou nejoblíbenější oblastí práce v tuzemsku portugalské pobřeží. Vzhledem k přírodním podmínkám země je vnitrozemí Portugalska řídce osídlené, obyvatelstvo se soustředí především do větších měst na pobřeží, kde lze také nalézt lepší pracovní uplatnění. Další 3% respondentů hodlají pracovat na některém z ostrovů náležících Portugalsku. Dva portugalské zámořské autonomní regiony Madeira a Azorské ostrovy se nacházejí v Atlantském oceánu a žije zde přibližně 0,5 miliónu obyvatel.

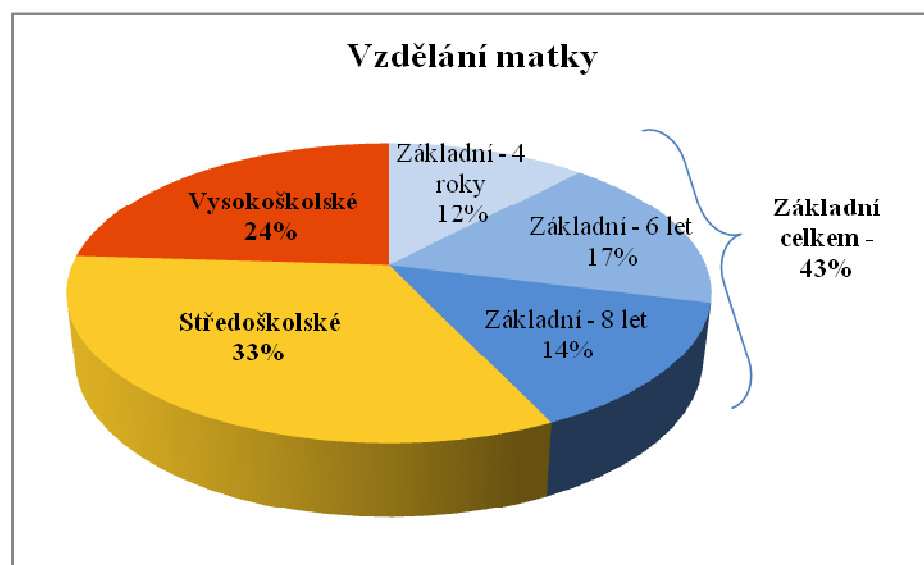
Mezi odpověďmi cca 5% studentů ISCAL, kteří vyjádřili svůj úmysl pracovat „jinde v zahraničí“, převažovaly lusofonní země, jako například Brazílie, Svatý Tomáš a Princův ostrov či Angola. Tyto bývalé kolonie Portugalska, ve kterých je alespoň jedním z úředních jazyků portugalština, patří mezi nejčastější země, ze kterých do Portugalska proudí imigranti. Do skupiny lusofonních zemí patří dále také Mozambik, Macau, Guinea-Bissau, Rovníková Guinea, Kapverdy a Východní Timor.

Další ze zkoumaných skutečností, které mohou stát za rozhodnutím studenta pokračovat ve studiu na vysoké škole a ovlivnit jím očekávanou míru návratnosti investice do vzdělání, jsou dosažené vzdělání a platy rodičů. Obrázky č. 8 a 9 informují o procentním zastoupení nejvyššího dosaženého vzdělání rodičů studentů ISCAL.

Obr. 8 – Vzdělání otce

Zdroj: dotazníkové šetření

Obr. 9 – Vzdělání matky

Zdroj: dotazníkové šetření

Hodnoceno z pohledu občana České republiky je z grafů č. 8 a 9 na první pohled zřejmé překvapivě vysoké procentní zastoupení vzdělání na základní úrovni, a to jak v případě otců

(48%), tak i v případě matek (43%). Tyto čísla však neznamenaají, že dané osoby absolvovaly všech osm tříd základní školní docházky, jak bychom se mohli domnívat například u odpovědí českých studentů. V souladu s portugalským vzdělávacím systémem a z důvodu možnosti bližšího pohledu na danou problematiku byla v dotazu na nejvyšší dosažené vzdělání otce/matky rozdělena kolonka „základní vzdělání“ na tři odpovědi: 1. cyklus (odpovídající čtyřleté docházce), 2. cyklus (odpovídající šestileté docházce) a 3. cyklus (odpovídající osmileté základní školní docházce). Pouze asi 1/3 rodičů studentů ISCAL řádně ukončila osmileté studium, další 1/3 dosáhla šestiletého vzdělání a 1/3 docházela do základní školy pouhé čtyři roky.

Pro pochopení výsledků zachycených v grafech č. 8 a 9 je nutno vzít v úvahu realitu minulého režimu, která značně poznamenala dostupnost vzdělání střední a starší generaci Portugalců, tedy i generaci rodičů nynějších studentů vysokých škol. Obecně nízká úroveň vzdělání a vysoká úroveň negramotnosti v porovnání se ostatními členskými zeměmi EU je v Portugalsku již tradičním problémem. Současná vláda se snaží o napravení tohoto stavu, v posledních letech byla proto představena řada programů majících za cíl zpřístupnit vzdělání a motivovat obyvatele k doplnění kvalifikace. Jednou z nejvýznamnějších je iniciativa Novas Oportunidades (Nové příležitosti), představená v roce 2005 Ministerstvem školství ve spolupráci s Ministerstvem práce a sociálních věcí. Ta je určená všem mladým a dospělým občanům Portugalska chtějícím si doplnit vzdělání v rozsahu 12leté školní docházky (tzn. 8 tříd základní školy a/nebo 4 ročníky střední školy).⁶⁹

Při zkoumání vyšších úrovní dosaženého vzdělání zjistíme, že přibližně 33% matek a 29% otců studentů ISCAL dosáhlo středoškolského vzdělání, a téměř shodně 24% matek a 23% otců získalo vzdělání vysokoškolské. Z odpovědí respondentů vyplývá, že vyšší průměrné úrovně vzdělání dosahují v Portugalsku ženy. Tuto domněnku potvrzují také data Národního statistického úřadu (INE), podle kterých v roce 2006 ukončilo vzdělání na alespoň středoškolské úrovni 58,6% žen mezi 20. a 24. rokem života, zatímco zmíněný podíl mezi muži činil pouze 40,8%.

⁶⁹ *Novas Oportunidades 2005 – 2010* [online]. [cit. 9-11-2007]. Dostupné z WWW:<<http://www.novasoportunidades.gov.pt/np4/16>>

Rovněž v otázce vysokoškolského vzdělání nejsou získaná data snadno porovnatelná se situací rodičů českých studentů. V České republice v minulosti vedlo vysokoškolské studium standardně přímo k získání magisterského titulu, zatímco v Portugalsku byla, a i nadále zůstává, nejčastějším studijním programem licenciatura (ekvivalent dnešního bakalářského studijního programu). Podle statistik INE představovali studenti magisterských a doktorských studijních programů v akademickém roce 2000/01 přibližně 3,7% z celkového počtu vysokoškolských studentů, v roce 2005/06 jejich podíl stoupl na 7%.⁷⁰ I když se zavedením Boloňského systému v roce 2006 se systém terciárního vzdělávání v Portugalsku značně zjednodušil a na magisterské a doktorské studijní programy od té doby nastupuje stále více studentů, jejich počet s největší pravděpodobností ještě nedosahuje úrovně v České republice.

Další z dotazů byl rovněž zaměřen na rodiče respondentů, konkrétně na přibližnou výši jejich výdělků. Vzhledem k tomu, že pravděpodobně ne každý respondent zná přesnou výši platu rodičů nebo je ochotný tento citlivý údaj poskytnout, byli studenti požádáni o zařazení hrubých měsíčních výdělků matky a otce do platových intervalů znázorněných v tabulce č. 25. Ze 111 dotazníků byly získány údaje o výdělcích 105 otců a stejného počtu matek respondentů, výdělky 5% rodičů nebyly uvedeny.

Tab. 25 – Platové intervaly a jim odpovídající hodnoty použité při výpočtu průměrných výdělků rodičů

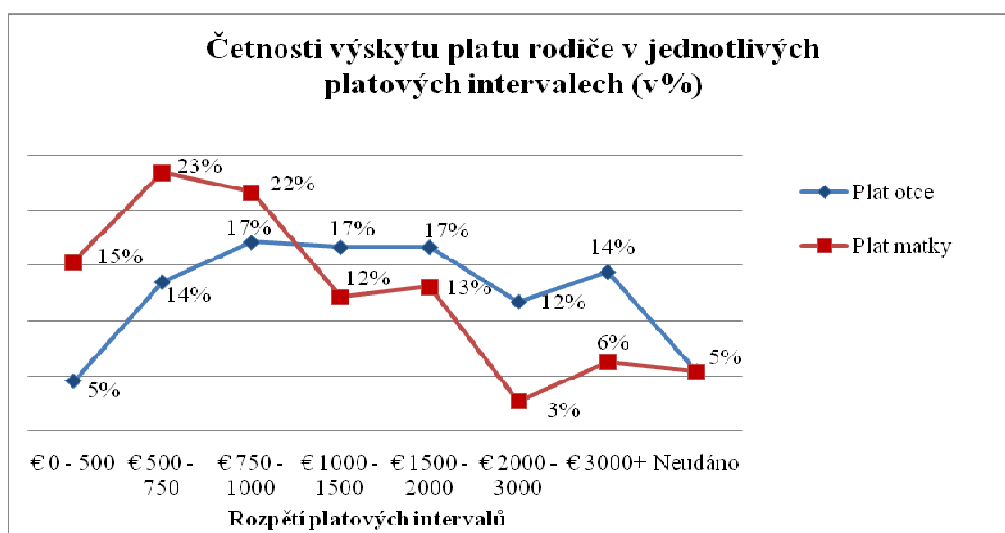
č.	Interval	Zadávaná hodnota
1.	€ 0 – 500	€ 500
2.	€ 500 – 750	€ 625
3.	€ 750 – 1000	€ 875
4.	€ 1000 – 1500	€ 1 250
5.	€ 1500 – 2000	€ 1 750
6.	€ 2000 – 3000	€ 2 500
7.	€ 3000 +	€ 3 000

Zdroj: vlastní

⁷⁰ *Indicadores sociais 2006* [online]. Instituto Nacional de Estatística, 2008. [cit 6-11-2009]. Dostupné z WWW: <<http://www.ine.pt>>

Při výpočtu průměrných platů otců a matek respondentů byly použity hodnoty odpovídající středům intervalů, s výjimkou prvního a posledního uvedeného intervalu. V případě posledního otevřeného intervalu nebylo možno vypočítat jeho střední hodnotu, protože neobsahoval horní hranici. Zadávaná hodnota €3000 odpovídá dolní hranici intervalu, což může způsobit určité podhodnocení výše průměrných platů rodičů. U prvního intervalu byla pro změnu místo existujícího středu intervalu zvolena horní hranice ve výši €500. Jelikož zákonná minimální mzda v Portugalsku pro rok 2009 odpovídá částce €470, je pravděpodobné, že zaměstnanci spadající do prvního intervalu dostávají za práci na plný úvazek částku blížící se právě jeho horní hranici. Výpočet průměrných platů s použitím střední hodnoty prvního intervalu ve výši €250 by prob nepříznivě ovlivnil další podhodnocení.

Ze získaných informací vyplývá, že průměrný plat otce studenta prvního ročníku ISCAL se pohybuje ve výši €1567 a průměrný plat matky dosahuje přibližně částky €1110. Tyto výsledky korespondují s již zmíněnými národními statistikami, dosvědčujícími, že ženy dosahují v Portugalsku nižších průměrných výdělků než muži. Následující graf je doplňkem k otázce průměrných platů rodičů studentů. Je z něj možné vyčíst četnosti výskytu platů rodičů v jednotlivých platových intervalech, tedy přibližně jakých výdělků dosahují otcové a matky studentů ISCAL nejčastěji.

Obr. 10 – Četnosti výskytu platu rodiče v jednotlivých platových intervalech (v %)

Zdroj: dotazníkové šetření

Z grafu č. 10 je dobře patrné, že platy otců se častěji vyskytují ve vyšších platových intervalech než výdělků matek, a rovněž že rozložení četností výskytu platů v daných intervalech je v případě otců daleko rovnoměrnější. Zatímco výdělků 70% matek studentů se nacházejí v prvních třech platových intervalech, tedy v rozpětí od €0 do €1000, platy otců nejčastěji spadají do intervalů č. 3, 4, a 5, představující v součtu 51% otců s výdělků od €750 do €2000. Také v případě posledních dvou platových intervalů, v rozmezích od €2000 do €3000 a nad €3000, je zaznamenán několikanásobně vyšší výskyt platů otců než výdělků matek.

3.5. Shrnutí analýzy dotazníkového šetření

Dotazníkové šetření provedené v rámci této diplomové práce, do kterého se zapojilo 111 respondentů z řad studentů 1. ročníku vysokoškolské instituce ISCAL, bylo zaměřeno na zjištění očekávané návratnosti investice do vysokoškolského vzdělání v Portugalsku. Výpočty byly provedeny zkrácenou metodou upravenou o hodnotu školného, které se v Portugalsku povinně platí i na veřejných vysokoškolských institucích.

Ze studie jasně vyplývá, že studenti prvních ročníků očekávají významnou návratnost investice do vysokoškolského vzdělání. Dalším zjištěním šetření je poznatek, že ženy očekávají nižší budoucí výdělků a vnímají nižší návratnost investice do vzdělání než muži. Po zapracování a získání přibližně desetileté praxe pak studenti očekávají výrazný nárůst platového ohodnocení, což svědčí o tom, že očekávaná míra návratnosti investice do vzdělání je vyšší ze střednědobého hlediska než ihned po absolvování vysoké školy.

Zjištění vyplývající z tohoto šetření dokazuje, že studenti si jsou vědomi ekonomické návratnosti investice do vzdělání, což je základním předpokladem všech modelů zabývajících se souvislostmi mezi zájmem o získání vysokoškolského vzdělání a ekonomickou návratností investice do daného vzdělání. Očekávaná návratnost investice do vzdělání tak může sloužit jako přibližný ukazatel poptávky po vysokoškolském vzdělání, a to za předpokladu, že vnímání a očekávání studentů alespoň do určité míry odráží reálnou situaci.

4. SROVNÁNÍ VÝSTUPŮ DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ S VÝSLEDKY JINÝCH EVROPSKÝCH STUDIÍ

V kapitole č. 3 bylo podrobně popsáno a vyhodnoceno dotazníkové šetření provedené v akademickém roce 2009/10 na portugalské vysokoškolské instituci Instituto Superior de Contabilidade e Administração de Lisboa. Následující tabulka shrnuje poznatky o návratnosti investice do vysokoškolského vzdělání očekávané studenty této vysoké školy.

Tab. 26 – Návratnost investice do vzdělání očekávaná studenty 1. a 3. ročníku vysokoškolské instituce ISCAL v akademickém roce 2009/10 (v %)

	Muži		Ženy		Celkem	
	1. ročník	3. ročník	1. ročník	3. ročník	1. ročník	3. ročník
Ihned po VŠ	14,05	5,82	11,53	4,09	12,66	4,83
VŠ + 10 let	39,64	15,84	35,40	20,88	37,34	18,67

Zdroj: vlastní výpočty

Tabulka č. 26 nabízí srovnání očekávaných návratností investice do vzdělání studentů prvního a třetího ročníku vysokoškolské instituce ISCAL. Z odpovědí studentů 3. ročníku vyplývá, že při nástupu do práce ihned po absolvování vysoké školy očekávají až o 61,8% nižší návratnost (4,83%) než studenti 1. ročníku (12,66%). Obdobně jako v prvním ročníku, i mezi staršími kolegy očekávají vyšší návratnost investice do vzdělání muži (5,82%) než ženy (4,09%). I v situaci po deseti letech od ukončení vysoké školy se ukazuje očekávání studentů 3. ročníku skromnější: jimi očekávaná návratnost investice do vzdělání (18,67%) dosahuje pouze poloviční hodnoty návratnosti investice očekávané studenty 1. ročníku (37,34%). Na rozdíl od všech předchozích situací, kdy muži očekávali vyšší výdělky a návratnost investice do vzdělání než ženy, u respondentů z řad 3. ročníku je po 10 letech od ukončení VŠ situace opačná – ženy očekávají vyšší návratnost (20,88%) než muži (15,84%).

Pro lepší pochopení hodnot vyplývajících z šetření provedeného v rámci této diplomové práce jsou následující dvě podkapitoly věnovány komparaci výsledků z ISCAL s jinými evropskými studiemi zabývajícími se návratností investice do VŠ vzdělání.

4.1. Srovnání s jinou portugalskou studií

V roce 2001 provedly Anabela Botelho a Lígia Costa Pinto na Fakultě ekonomiky a managementu Univerzity v Minho řízený experiment, do něhož se zapojilo 273 respondentů z řad studentů prvního a posledního ročníku studijního programu licenciatura (dnešní bakalářské studium). Cílem jejich výzkumu bylo zjistit studenty očekávanou návratnost investice do vysokoškolského vzdělání. K výpočtu očekávané míry návratnosti investice do vzdělání zvolili autorky Mincerovu metodu. Tabulka č. 27 poskytuje přehled výsledků této studie.⁷¹

Tab. 27 – Očekávaná míra návratnosti do vysokoškolského vzdělání podle pohlaví a ročníku (v %)

	1. ročník		Poslední ročník	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy
r* (SS vs. VŠ)	15,93	14,42	13,59	13,26

Zdroj: Botelho a Pinto, 2004

Ve shodě s výsledky šetření provedeného na polytechnické vysokoškolské instituci ISCAL v akademickém roce 2009/2010 ze studie jasně vyplývá, že studenti Univerzity v Minho očekávají vysokou návratnost investice do vysokoškolského vzdělání. Údaje v tabulce č. 27 dále svědčí o tom, že studenti posledního ročníku bez ohledu na pohlaví také očekávají nižší návratnost než jejich kolegové z prvního ročníku a že ženy očekávají nižší návratnost investice do vzdělání než muži.

Botelho a Pinto došly ve své studii k závěru, že studenti posledních ročníků disponují – oproti svým mladším kolegům – realističtějšími představami o podmínkách na trhu práce a že jejich platové očekávání je proto přesnější. Vycházeli přitom z přibližného odhadu skutečné míry návratnosti do vysokoškolského vzdělání stanoveného na 12,82%. Tato hodnota byla vypočítána z údajů Ministerstva práce Portugalska pro rok 1992 a uvedena ve studii Hartog a

⁷¹ BOTELHO, A., PINTO C. L. *Students' expectations of the economic returns to college education: results of a controlled experiment*. Economics of Education Review, 2004, Vol. 23, s. 645-653. ISSN 0272-7757.

kol. (2001). Z tabulky č. 27 vyplývá, že zatímco studenti 1. ročníku se od hodnoty 12,82% odchýlili o 3,11 procentního bodu (o 24,3%) v případě mužů a o 1,6 procentního bodu (o 12,5%) v případě žen, studenti 3. ročníku byli ve svých odhadech přesnější: muži nadhodnotili návratnost investice do vzdělání o 0,77 procentního bodu (o 6%) a ženy pouze o 0,44 procentního bodu (o 3,4%).

Pokud se provede obdobné srovnání výsledků z šetření na ISCAL (viz tab. č. 26) s odhadem skutečné míry návratnosti investice do vysokoškolského vzdělání v Portugalsku, ukáže se, že návratnost investice do vzdělání očekávaná studentem prvního ročníku se od hodnoty 12,82% odchýlila pouze o 0,16 procentního bodu (o 1,2%), zatímco průměrný student 3. ročníku podhodnotil návratnost až o 7,99 procentního bodu (o 62,3%). Takto nízká očekávaná návratnost investice do vysokoškolského vzdělání v případě studentů 3. ročníku může být odrazem vnímání ekonomické krize, která se podobně jako v jiných evropských zemích začala v Portugalsku projevovat již na podzim roku 2008 a v průběhu roku 2009 se projevovala mimo jiné zhoršováním situace na trhu práce. Dalším možným vysvětlením je skutečnost, že i přes značné problémy s nedostatečným vzděláním starších generací Portugalců, současný portugalský vysokoškolský systém produkuje velké množství absolventů, pro něž pak nemusí být na trhu práce umístění. Držitelé vysokoškolských titulů proto mohou častěji končit na méně kvalifikovaných pracovních pozicích přinášejících nižší platové ohodnocení.

4.2. Srovnání se situací v České republice a Velké Británii

V současnosti probíhá na Technické univerzitě v Liberci pod záštitou Grantové agentury České republiky výzkumný projekt, který je zaměřen na očekávanou návratnost investice do vysokoškolského vzdělání v České republice. Již od roku 2001 je každoročně prováděn sběr dat na ekonomických fakultách tří českých veřejných vysokých škol: Technické univerzity v Liberci, Vysoké školy ekonomické v Praze a Univerzity v Pardubicích. V roce 2004 se k výzkumu poprvé přidala také University of Huddersfield Business School z Velké Británie. Vzhledem k tomu, že dotazník použitý při šetření na ISCAL v Portugalsku vycházel z podoby dotazníků používaných v České republice a Velké Británii, je pro akademický rok

2009/10 možné provést srovnání dat získaných ze třech zemí Evropské Unie. Na výše zmíněných pěti vysokoškolských institucích byli shodně dotazováni studenti **prvních ročníků ekonomických oborů na veřejných vysokých školách** a pro výpočet očekávané návratnosti investice do vzdělání byla rovněž shodně použita **zkrácená metoda**. V případě Portugalska a Velké Británie však musely být při výpočtu očekávané návratnosti investice do vzdělání zohledněny odlišné podmínky studia. Vzorec byl proto v obou případech upraven o hodnotu školného hrazeného za každý rok studia (v ČR se na veřejných vysokých školách školné neplatí) a rovněž v něm byla zohledněna preference tříletých bakalářských studijních programů před déle trvajícím magisterským studiem upřednostňovaným studenty českých vysokých škol. Přehled výsledků z pěti různých vysokých škol přináší tabulka č. 28.

Tab. 28 – Návratnost investice do vzdělání očekávaná studenty 1. ročníků vybraných vysokých škol v Portugalsku, České republice a Velké Británii v akademickém roce 2009/10 (v %)

	Portugalsko	Česká republika			Velká Británie
	ISCAL	TUL	VŠE	Pardubice	Huddersfield
Ihned po VŠ	12,66	12,00	14,37	13,25	15,35
VŠ + 10	37,34	13,32	18,66	15,57	24,59

Zdroj: Výzkum GA ČR 402/09/1123 a vlastní výpočty

Návratnost investice do vzdělání očekávaná portugalskými studenty ihned po absolvování vysoké školy je druhá nejnižší a nejvíce se blíží očekávání studentů Univerzity v Pardubicích a TUL. Od očekávání studentů pražské VŠE se liší o 1,71 procentního bodu a od hodnot naměřených v Huddersfieldu o 2,69 procentního bodu. Daleko více se však mezi jednotlivými zeměmi liší očekávaná návratnost investice do vzdělání v horizontu 10 let po absolvování VŠ. V této kategorii je hodnota očekávané návratnosti naměřené v Portugalsku (37,34%) dvoj- až téměř trojnásobně vyšší než návratnost investic očekávaná studenty českých vysokých škol. V Huddersfieldu je očekávaná návratnost znatelně vyšší než v České republice, přesto ale dosahuje pouze 2/3 hodnoty zjištěné na ISCAL. Lze říci, že po absolvování vysoké školy očekávají studenti v Portugalsku a Velké Británii v průběhu své pracovní kariéry daleko větší profesní růst spojený s rostoucím platovým ohodnocením než čeští studenti.

Při porovnání hodnot naměřených na českých vysokých školách si dále lze všimnout, že největší návratnost investice do vzdělání je očekávaná studenty VŠE sídlící v Praze, hlavním městě České Republiky. Podobně je možné usoudit, že vysoká návratnost očekávaná studenty ISCAL je ovlivněna faktem, že tato vysoká škola sídlí v hlavním městě Portugalska. V Lisabonu, ekonomickém centru země, je podobně jako v jiných hlavních městech větší poptávka po práci a vyšší průměrné platy než v ostatních regionech Portugalska.

4.3. Shrnutí výsledků komparace

Při porovnání výsledků vyplývajících z dotazníkového šetření provedeného v rámci této diplomové práce s dvěma obdobnými evropskými studii zaměřenými na očekávanou návratnost investice do vzdělání je možné dojít k velkému počtu shodných poznatků. Prvním významným zjištěním je, že studenti všech zmíněných evropských vysokých škol vnímají investici do vysokoškolského vzdělání jako výhodnou, což se projevuje v relativně vysokých hodnotách jimi očekávané návratnosti investice do vysokoškolského vzdělání. Dalším shodným jevem mezi evropskými studenty prvních ročníků je, že očekávají růst návratnosti této investice v průběhu své pracovní kariéry a že ženy zpravidla očekávají v budoucnu nižší výdělků a nižší návratnost investice do vzdělání než muži. Při porovnání dvou studií z výhradně portugalského prostředí, v nichž byli kromě studentů prvních ročníků dotazováni také studenti posledních ročníků bakalářského studia, byla kromě výše zmíněných poznatků nalezena shoda také ve vývoji očekávané návratnosti v čase. V obou případech se ukázalo, že studenti posledních ročníků očekávali nižší návratnost investice do vzdělání než jejich mladší kolegové, a to jak ihned po ukončení studia, tak i po deseti letech od absolvování vysoké školy.

Oproti tomu přineslo šetření na ISCAL také některé nečekané výsledky, které se neshodují s poznatky z jiných evropských studií. Zarážející je především velmi vysoká hodnota očekávané návratnosti investice do vzdělání po deseti letech praxe u studentů 1. ročníku, a naopak překvapivě nízká hodnota návratnosti očekávaná studenty 3. ročníku ihned po ukončení studia.

ZÁVĚR

Teorie lidského kapitálu je úzce spjata se vzděláním, vysokoškolské vzdělání nevyjímaje. Podle teorie lidského kapitálu investují lidé do vzdělání, odborné přípravy a dalších aktivit s cílem zvýšit svoji produktivitu a následně svůj celoživotní příjem. Tak, jak v posledních desetiletích roste počet studentů vysokých škol a spolu s tím i náklady na veřejné financování terciárního vzdělávání, roste zájem vlády o návratnost investice do vysokoškolského vzdělání. Právě skutečnost, že vysokoškolské vzdělání přináší studentům v budoucnu vyšší výdělky, je silným argumentem k přesunutí tíhy financování terciárního vzdělávání na studenty, potažmo absolventy vysokých škol.

Cílem této práce bylo analyzovat systém vysokoškolského vzdělávání v Portugalsku se zaměřením na způsob jeho financování. Podařilo se zmapovat strukturu studijních programů, vývoj počtu studentů v jednotlivých letech, klasifikaci a počty vysokoškolských institucí. Práce rovněž přináší výsledky reformy vysokého školství provedené v nedávné době v souvislosti s Boloňským procesem.

V části věnované financování systému terciárního vzdělávání byla pozornost věnována především mechanismu veřejného financování vysokoškolských institucí spolu s uvedením hlavních kategorií příjmů a výdajů veřejných vysokých škol. Vzhledem k existenci poplatků za studium přináší tato práce přehled školného placeného na soukromých i veřejných vysokoškolských institucích, představuje možnost čerpání státního studentského úvěru a informuje o současné nabídce komerčních studentských úvěrů.

V návaznosti na teorii lidského kapitálu a návratnosti investice do vysokoškolského vzdělání bylo v rámci této diplomové práce provedeno dotazníkové šetření očekávaných výdělků na veřejné vysokoškolské instituci ISCAL v Portugalsku. Díky převzetí podoby dotazníku z původní české a anglické verze a použití stejné metody pro výpočet očekávané míry soukromé návratnosti do vzdělání, mohly být výsledky portugalského šetření porovnány s výstupy výzkumného projektu Technické univerzity v Liberci zabývajícím se situací v České republice a Velké Británii.

Kromě studentů prvních ročníků, kteří jsou předmětem zájmu existujícího výzkumu na Technické univerzitě v Liberci, bylo dotazníkové šetření v Portugalsku rozšířeno o vzorek studentů třetího ročníku, a to z důvodu komparace výsledků s obdobným šetřením provedeným v téže zemi v roce 2001.

Šetření provedené v rámci této diplomové práce přineslo řadu zajímavých poznatků. Bylo zjištěno, že portugalští studenti vnímají investici do vysokoškolského vzdělání jako velice výnosnou a že očekávají významný růst návratnosti této investice v průběhu své pracovní kariéry. Dále bylo odhaleno, že ženy v Portugalsku zpravidla očekávají nižší budoucí výdělky a nižší návratnost investice do vzdělání než muži a že studenti posledních ročníků očekávají nižší návratnost investice do vysokoškolského vzdělání než studenti prvních ročníků.

Tato diplomová práce byla zpracována s podporou projektu Grantové Agentury České republiky č. 402/09/1123 “Návratnost investice do vysokoškolského vzdělání: komparace očekávaných a reálných výdělků v České republice a vybraných zemích”.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] ANCHOR J. A KOL. *Student Perceptions of Financial Returns to Higher Education in the Czech Republic and England: Evidence from Business Schools*. Economics of Education Review. ISSN 0270-7757.
- [2] AZEVEDO, S. *Bologna Process. National Report from Portugal: 2005 – 2007* [online]. DGES, 2006. 40 s. [cit. 5-3-2009]. Dostupné z WWW: <http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/links/National-reports2007/National_Report_Portugal2007.pdf>
- [3] AZEVEDO, S. *Bologna Process. Template for National Reports: 2007 – 2009* [online]. DGES, 2008. 52 s. [cit. 5-3-2009]. Dostupné z WWW: <http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/links/National-reports-2009/National_Report_Portugal_2009.pdf>
- [4] BECKER, G. S. *The Concise Encyclopedia of Economics: Human Capital* [online]. [cit. 26-2-2009]. Dostupné z WWW: <<http://www.econlib.org/library/Enc/HumanCapital.html>>
- [5] BOTELHO, A., PINTO C. L. *Students' expectations of the economic returns to college education: results of a controlled experiment*. Economics of Education Review, 2004, Vol. 23, s. 645-653. ISSN 0272-7757.
- [6] DVOŘÁKOVÁ, Z. a kol. *Slovník pojmů k řízení lidských zdrojů*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2004. 157 s. ISBN 80-7179-468-6.
- [7] HOLÝ, R. *Liský kapitál: Je důležité vědět* [online]. 2007, [cit. 23-1-2009]. Dostupné z WWW: <http://www.mzv.cz/oecd.paris/cz/zpravy_udalosti_aktuality/oecd_lidsky_kapital_dulezite_je_vedet.html>
- [8] KADERÁBKOVÁ, B., SOUKUP, A. *Teorie lidského kapitálu, jeho vliv na konkurenceschopnost* [online]. [cit. 23-1-2009]. Dostupné z WWW: <<http://www.agris.cz/etc/textforwarder.php?iType=2&iId=136966&PHPSESSID=3e>>

- [9] PALÁN, Z. *Liské zdroje: Výkladový slovník*. 1. vydání. Praha: Akademia, 2002. 280 s. ISBN 80-200-0950-7.
- [10] RODRIGUES, S. ANÍBAL. *Rendimento médio líquido dos assalariados portugueses ficou quase estagnado no final de 2007*. Jornal Público, 2008 [online]. [cit. 6-11-2009]. Dostupné z WWW: <<http://reapnimprensa.blogspot.com/2008/02/rendimento-mdio-lquido-dos-assalariados.html>>
- [11] ROSA, M. J., TAVARES, D. A., AMARAL, A. *Funding Systems and their Effects on Higher Education Systems: Country Study – Portugal* [online]. CIPES, 2006. [cit. 27-2-2009]. 23 s. Dostupné z WWW: <<http://www.academica.pt/Backoffice/UserFiles/Documents%20Pol%C3%ADtica%20Educativa/ocde%202006.PDF>>
- [12] MCMAHON, W.W. *Education and Development: Measuring the Social Benefits*. Oxford University Press. New York, 1999. 315 s. ISBN 0-19-829231-7.
- [13] MCTES. *Modernizar o Ensino Superior* [online]. 2007, [cit. 25-3-2009]. 2 s. Dostupné z WWW z: <http://www.mctes.pt/archive/doc/MCTES_emprestimos_1.1.pdf>
- [14] MCTES. *OECD Thematic Review of Tertiary Education - Country Background Report: Portugal* [online]. 2006. [cit. 26-2-2009]. 99 s. Dostupné z WWW:<<http://www.oecd.org/dataoecd/23/1/37745972.pdf>>
- [15] MCTES. *Reviews of National Policies for Education - Tertiary Education in Portugal: Background Report* [online]. 2006, [cit. 26-2-2009]. 188 s. Dostupné z WWW: <<http://www.oecd.org/edu/reviews/nationalpolicies>>
- [16] MŠMT ČR. *Boloňský proces: Vytváření Evropského prostoru vysokoškolského vzdělání* [online]. [cit. 18-4-2009]. Dostupné z WWW: <<http://www.bologna.msmt.cz/>>
- [17] STÝBLO, J. *Management současný a budoucí*. 1. vydání. Praha: Professional Publishing, 2008. 186 s. ISBN 978-80-86946-67-2.

- [18] TRUNEČEK, J. *Management znalostí*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2004. 131 s. ISBN 80-7179-884-3.
- [19] URBÁNEK, V. *Vzdělání a lidský kapitál* [online]. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze. 23 s. [cit. 26-1-2009]. Dostupné z WWW: <<http://kvf.vse.cz/download.php?soubor=43>>
- [20] URBÁNEK, V., MARŠÍKOVÁ, K., HLÍNOVÁ, M. *Lidský kapitál a očekávaná návratnost investice do vysokoškolského vzdělání v České republice a v zemích Evropské unie*. Závěrečná zpráva z výzkumu. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2005. 210 s. ISBN 80-7372-024-8.
- [21] VESELÝ, A. *Teorie mnohačetných forem kapitálů* [online]. Praha: Fakulta sociálních věd Karlovy univerzity, 2006. [cit. 16-12-2009]. 24 s. ISSN 1801-5999. Dostupné z WWW: <http://fsv.cuni.cz/FSV-538-version1-014_Vesely.pdf>
- [22] VŠE. *Lidský kapitál* [online]. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze. [cit. 23-1-2009]. Dostupné z WWW: <<http://nb.vse.cz/kdem/EKODEM10.pdf>>

Internetové odkazy

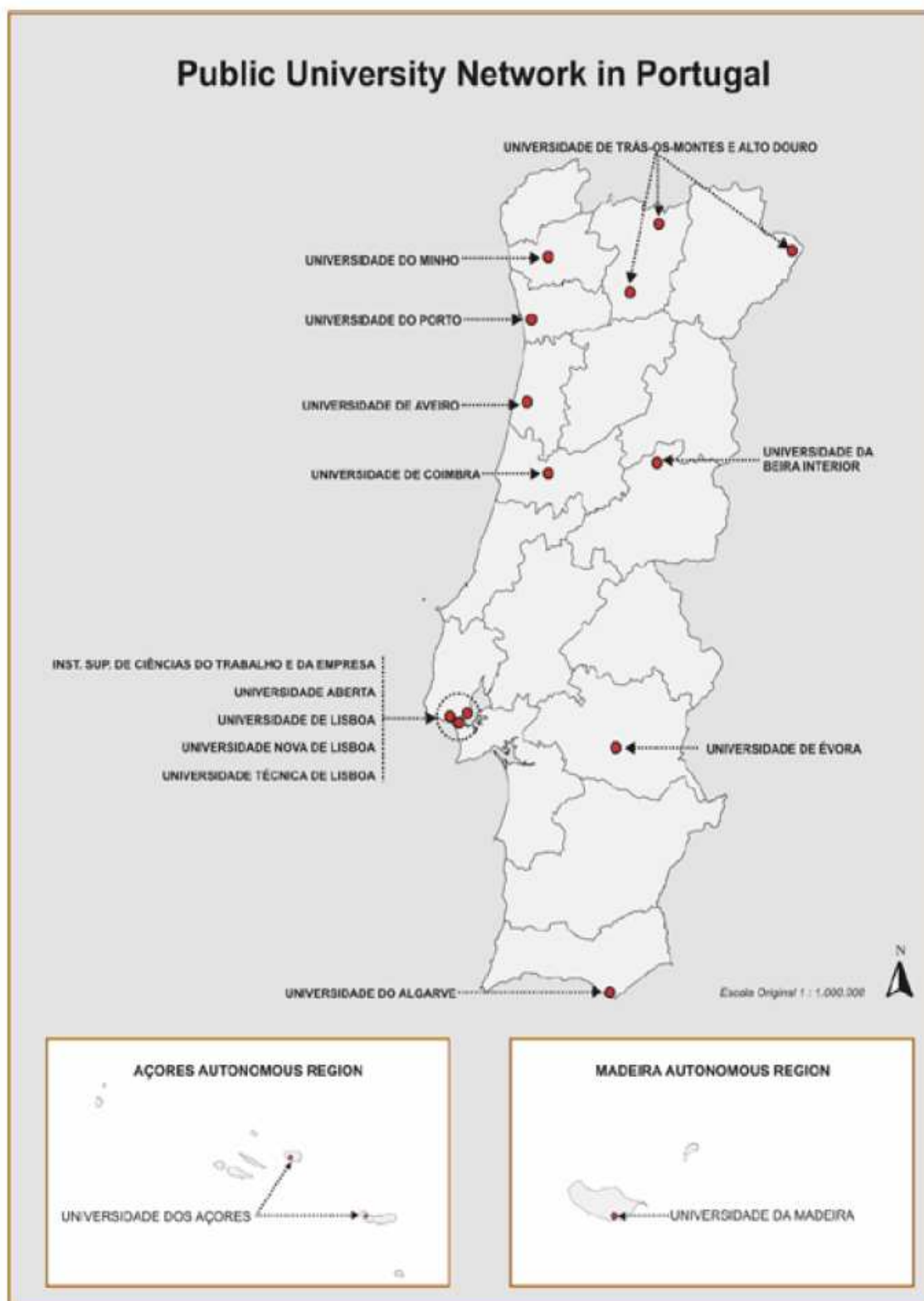
- [23] *Indicadores sociais 2006* [online]. Instituto Nacional de Estatística, 2008. [cit 6-11-2009]. Dostupné z WWW: <<http://www.ine.pt>>
- [24] *Lidský kapitál* [online]. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze. 47 – 52 s. [cit. 23-1-2009]. Dostupné z WWW: <<http://nb.vse.cz/kdem/EKODEM10.pdf>>
- [25] *Linha de crédito universitário com garantia mútua* [online]. [cit. 26-3-2009]. Dostupné z WWW: <<http://www.universidade-autonoma.pt/noticias.aspx?id=273&lg=PT>>
- [26] *Novas Oportunidades 2005 - 2010* [online]. [cit. 9-11-2009]. Dostupné z WWW: <<http://www.novas.oportunidades.gov.pt/np4/16>>

[27] *Portugalština* [online]. [cit 20-11-2009]. Dostupné z WWW:<<http://cs.wikipedia.org/wiki/Portugal%C5%A1tina>>

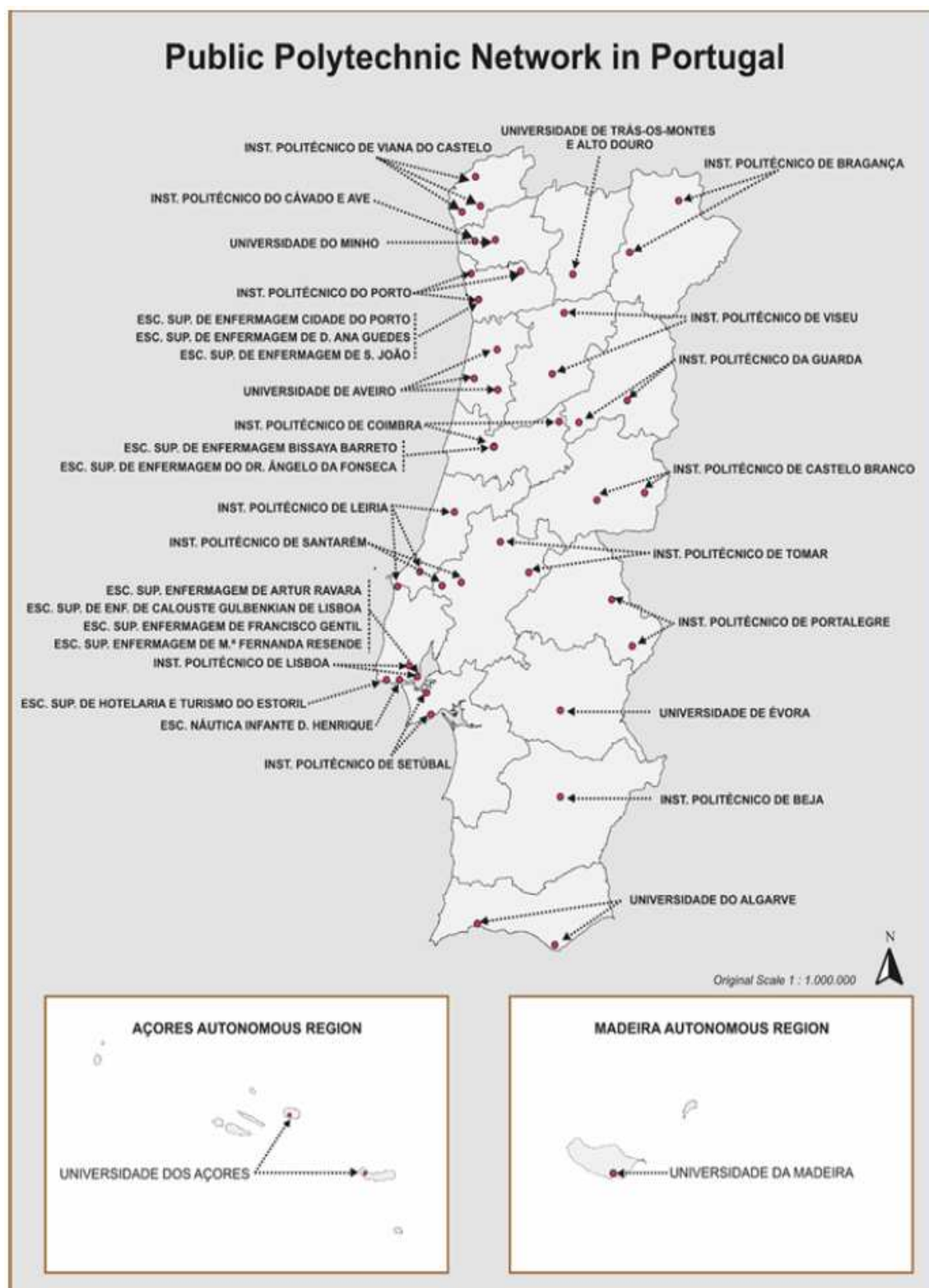
SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHA A	Sít' veřejných univerzit v Portugalsku v akademickém roce 2005/06
PŘÍLOHA B	Sít' veřejných polytechnik v Portugalsku v akademickém roce 2005/06
PŘÍLOHA C	Sít' soukromých univerzit v Portugalsku v akademickém roce 2005/06
PŘÍLOHA D	Sít' soukromých polytechnik v Portugalsku v akademickém roce 2005/06
PŘÍLOHA E	Dotazník na očekávanou návratnost investice do vysokoškolského vzdělání (v portugalském jazyce, 3 strany)

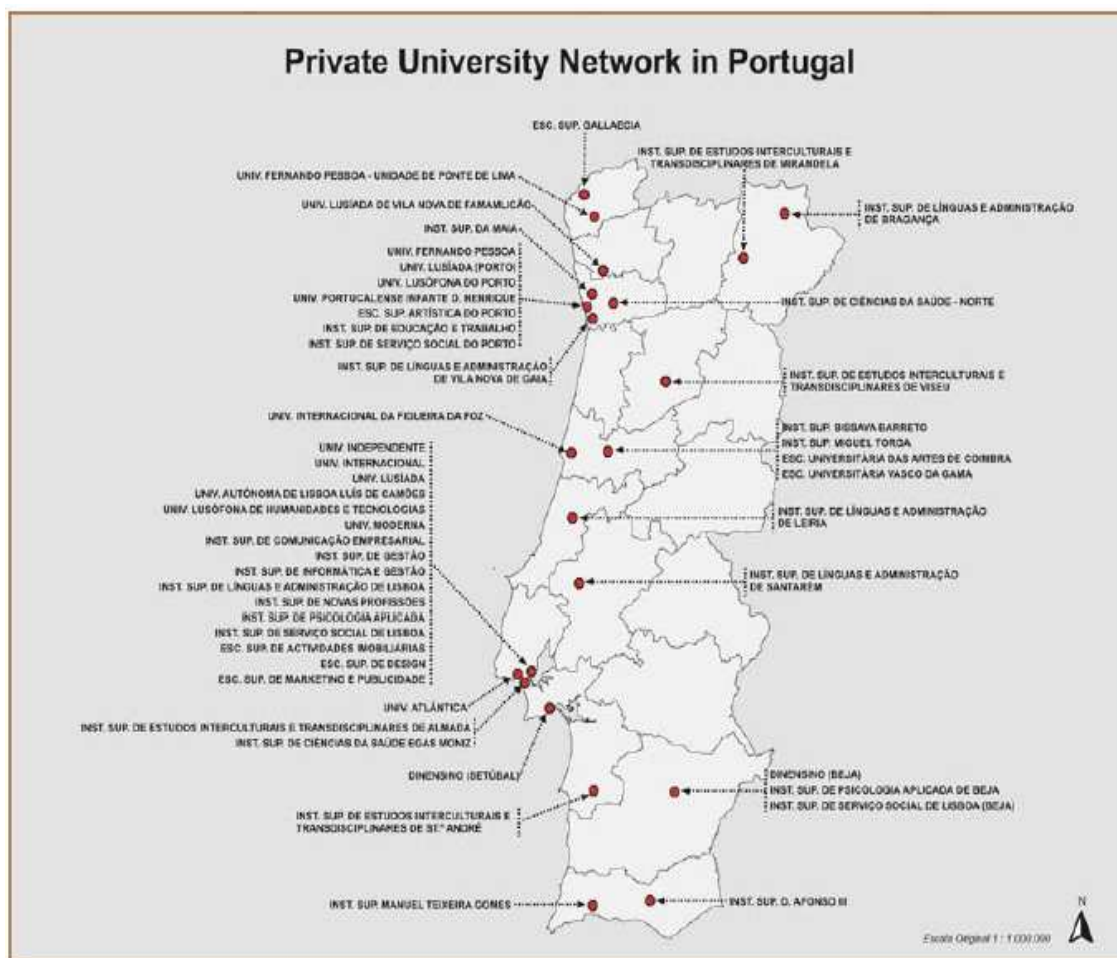
PŘÍLOHA A: Síť veřejných univerzit v Portugalsku v akademickém roce 2005/06

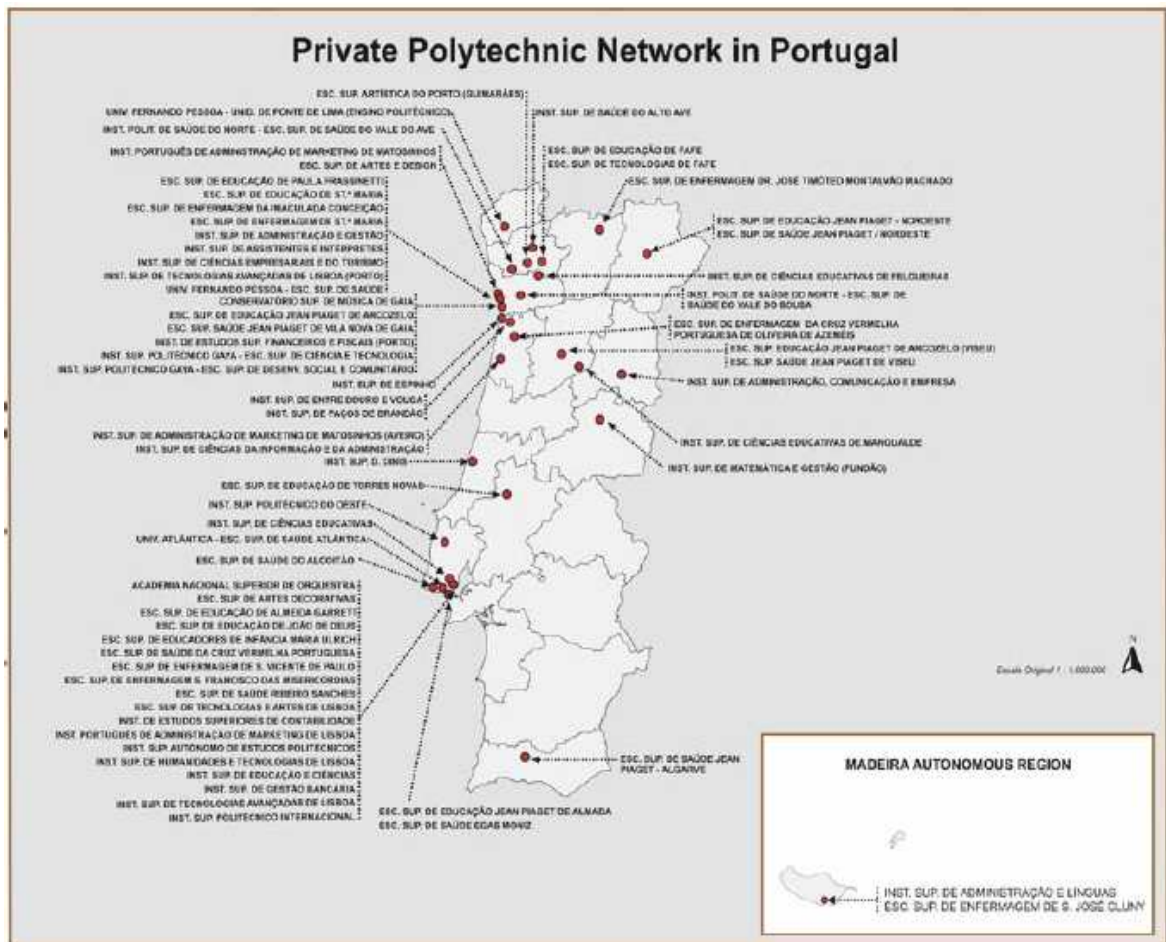
PŘÍLOHA B: Síť veřejných polytechnik v Portugalsku v akademickém roce 2005/06

PŘÍLOHA C: Síť soukromých univerzit v Portugalsku v akademickém roce 2005/06

PŘÍLOHA D: Síť soukromých polytechnik v Portugalsku v akademickém roce 2005/06

PŘÍLOHA E: Dotazník na očekávanou návratnost investice do vysokoškolského vzdělání
(v portugalském jazyce, 3 strany)

**Questionário sobre as percepções dos alunos relativas ao retorno
dado pela Educação Superior**

Por favor responda o mais honestamente possível, correspondendo às suas expectativas, ao que pensa e ao que sente. Todas as questões devem ser respondidas tendo em conta valores actuais.

Dados pessoais

1. Sexo: ☐ Feminino ☐ Masculino
2. Idade:
-

3. Quais são as suas expectativas relativamente ao salário BRUTO MENSAL que irá receber imediatamente após a sua formação e quando arranjar um emprego?

- Salário mínimo que pensa poderá auferir como recém-licenciado
€.....
- Salário mais provável
€.....
- Salário máximo que pensa poderá auferir como recém-licenciado
€.....

4. Quais são as suas expectativas relativamente ao salário BRUTO MENSAL que irá receber 10 anos após a sua formação?

- Salário mínimo que pensa poderá auferir 10 anos após a sua formação
€.....
 - Salário mais provável
€.....
 - Salário máximo que pensa poderá auferir 10 anos após a sua formação
€.....
-

5. Sabe quanto é o salário BRUTO MENSAL de alguém recém-licenciado de um curso de ciências empresariais? Se sim, apresente essa informação.

- O salário de um recém-licenciado em ciências empresariais é
€.....

Se conhecer mais recém-licenciados apresente por favor os seus salários considerando o mais baixo e o mais alto.

- O salário mais baixo
€.....
- O salário mais alto
€.....

6. Conhece alguém que se tenha formado num curso de ciências empresariais e tenha desde então uma experiência de aproximadamente 10 anos? Se sim, pode dar informação relativa ao seu salário BRUTO MENSAL?

- O salário de alguém formado em ciências empresariais com 10 anos de experiência é €.....

Se conhece mais graduados com aproximadamente 10 anos de experiência por favor apresente os seus salários (i.e. o mais baixo e o mais alto)

- O salário mais baixo €.....
- O salário mais alto €.....

-
7. Que salário BRUTO MENSAL poderia esperar se não tivesse entrado na universidade e tivesse procurado um emprego logo após o ensino secundário? Por favor apresente a sua expectativa relativa a:

- Salário mínimo inicial que pensa que poderia ganhar sem um curso superior €.....
- Salário mais provável €.....
- Salário máximo inicial que pensa que poderia ganhar sem um curso superior €.....

8. Que salário BRUTO MENSAL poderia esperar após 10 anos se não tivesse entrado na universidade e tivesse procurado um emprego logo após o ensino secundário?

- Salário mínimo que pensa que poderia ganhar sem um curso superior após 10 anos de experiência €.....
- Salário mais provável €.....
- Salário máximo que pensa que poderia ganhar sem um curso superior após 10 anos de experiência €.....

9. Qual é o nível de escolaridade do seu pai ?

- ☐ Escolaridade obrigatória – 1º ciclo
- ☐ Escolaridade obrigatória – 2º ciclo
- ☐ Escolaridade obrigatória – 3º ciclo
- ☐ Secundário
- ☐ Superior

10. Qual é o nível de escolaridade da sua mãe?

- ☐ Escolaridade obrigatória – 1º ciclo
- ☐ Escolaridade obrigatória – 2º ciclo
- ☐ Escolaridade obrigatória – 3º ciclo
- ☐ Secundário
- ☐ Superior

11. Qual é o salário BRUTO MENSAL aproximado do seu pai?

- ☐ € 0-500
- ☐ €500 - 750
- ☐ € 750 - 1000
- ☐ € 1000 - 1500
- ☐ € 1500 - 2000
- ☐ € 2000 – 3000
- ☐ € 3000 e mais

12. Qual é o salário BRUTO MENSAL aproximado da sua mãe?

- ☐ € 0-500
- ☐ €500 - 750
- ☐ € 750 - 1000
- ☐ € 1000 - 1500
- ☐ € 1500 - 2000
- ☐ € 2000 – 3000
- ☐ € 3000 e mais

13. O salário do meu pai parece-me ALTO.

- ☐ Concordo completamente
- ☐ Concordo
- ☐ Neutro
- ☐ Discordo
- ☐ Discordo completamente

14. O salário da minha mãe parece-me ALTO.

- ☐ Concordo completamente
- ☐ Concordo
- ☐ Neutro
- ☐ Discordo
- ☐ Discordo completamente

15. Onde gostaria de trabalhar após a sua formação superior? Por favor seleccione 2 opções no máximo.

☐ Grande Lisboa	☐ União Europeia	☐ Outro país
☐ Grande Porto		
☐ Outro Litoral	(especifique)	(especifique)
☐ Interior	☐ America do Norte	☐ Não sei
☐ Ilhas (Madeira, Açores)	☐ Australia or Nova Zelandia	☐ Não quero saber / não me importo
(especifique)		

Obrigada pela sua colaboração